Ölkə ədəbiyyatı tarixi-5

Mühazirə 1 XIX əsr Avropa ədəbiyyatında yaranan romantizm cərəyanı

Plan.

1. Romantizmin yarandığı tarixi şərait və səciyyəvi xüsusiyyətləri.
2. Mürtəce və mütərəqqi romantizm.
3. Ədəbiyyatda romantizm.

Ədəbiyyat

1. Ə.Xəlilov Dünya ədəbiyyatı tarixi. VII c. Ali məktəblər üçün dərslik.Bakı “Bilik” 2013.
2. Ə.Zeynalov Şərq F.Volter yaradıcılığında. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Nəşriyyatı. 2001.
3. Bədəlbəyli Ü. Ingilis ədəbiyyatı tarixinə aid oçerklər. Bakı 2009.
4.V.Y. Baxmutskiy, Bojor Y.N. İstoriya zarubejnoy literaturı XVIII veka. Vısşaya şkola. Moskva , 1967.

Romantizmin yaranması və inkişafı XVII əsrin son 10 ili və XIX əsrin ilk 30 ilinə təsadüf edir. Bu mürəkkəb ədəbi cərəyanı o dövrdə baş verən hadisələrlə bağlı şəkildə öyrənmək lazımdır. Son tarixi proseslərin ifadəsi isə 1789-1794-cü illər Fransa inqilabında. Məhz bu inqilab feodal dünyasını məhv etdi. Bu inqilab təkcə Fransanı yox, bütün dünya tarixində dönüş nöqtəsi oldu. Feodalizmin dağılması prosesiAlmaniyada, Rusiyada, Skandinaviya ölkələrində də başladı.

XVIII əsrin son onilliyi və XIX əsrin başlanğıcının erkən romantizmi köhnə dünya tərəfdarlarının yaranmaqda olan yeni ictimai münasibətlərə olan etirazı parlaq şəkildə öz ifadəsini tapır.

Baş verən siyasi, iqtisadi və ideoloji irəliləyişlər köhnə dünya tərəfdarlarında qorxu, həyacan, pərtlik yaradaraq gələcəyə ümidlə baxmaqlarına mane olur, gələcəyə ümidsizlik yaradır.

Ümidsizlik, çarəsizlik, bədbinlik, mistika, uzaq keçmişə istinad – bu mürtəce cərəyanın səciyyəvi xüsusiyyətləridir.

Mürtəce romantiklər maarifçilik fəlsəfəsinə qarşı fəal mübarizə aparırdılar.

Cəmiyyətin demokratik və inqilabi qüvvələri müxtəlif ölkələrdə Fransa burjua inqilabının nəticələrindən narazı qalmışdılar.

Dərin ziddiyyətləri olan burjua cəmiyyətinə qarşı etiraz mürtəce romantizmdən kəskin şəkildə fərqlənən başqa bir romantizm formasında öz ifadəsini tapırdı. Bunlar mütərəqqi romantizm adlanırdı. Mütərəqqi romantiklər Şelli, Bayron, Hüqo, Sand Maarifçilik və inqilab ideya və ənənələrinə sadiq qalır onlar ağılları yaxınlaşmaqda olan inqilaba hazırlayan insanlara düşmənçilik mövqeyində duranlara qarşı ciddi mübarizə aparırdılar.

Romantizm tərkibində formalaşan iki axın – mürtəce və mütərəqqi romantizm öz ideya istiqamətlərinə görə bir-birinə düşmənçilik mövqeyində dururdular. Mütərəqqi romantiklər (Bayron, Şelli, Hüqo, J.Sond) öz yaradıcılıqlarında geniş xalq kütlələrinin maraq və mənafeyini müdafiə edir, onların yaradıcılıqları demokratik ruhludur. Onların inqilabi hərəkətlə bağlı yaradıcılığı çox vaxt açıq-aydın inqilabi mahiyyət kəsb edirdi. İnqilabi romantizm termini Bayron və Şelli yaradıcılığına tamamilə uyğun gəlir.

Romantizm bədii üsullar toplusu deyil, onu təkcə fantastik süjetlə və kəskin dramatik münaqişələrin təsadüflər nəticəsində açılması ilə səciyyələndirmək olmaz.

Romantik dünyagörüşün səciyyəvi xüsusiyyəti real həyat hadisələrinin müəllif tərəfindən subyektiv qiymətləndirilməsidir. Bu isə çox vaxt hadisələri səhv dərk etməyə, bəzən də həyatın inkişafının obyektiv qanunauyğunluqlarını səhv başa düşməsinə gətirib çıxarır.

Kapitalist cəmiyyəti həqiqətləri romantikləri razı salmır, onlar “bu cəmiyyətin eyiblərini necə aradan götürməli?” –sualına cavab axtarırlar.

Romantizmin əsas xüsusiyyətləri real həyat hadisələrinin qiymətləndirilməsinə subyektivliyin üstünlük təşkil etməsin və bunun nəticəsi - idealla reallıq arasındakı uyğunsuzluqdur.

Mürtəce romantiklər keçmişi bərpa etməyə çağırır, istəyirlər ki, tarixi inkişaf dayansın, bəşəriyyət keçmişə dönsün.

Mütərəqqi romantiklər isə XIX əsrin başlanğıcında möhkəmlənmiş burjua cəmiyyəti şəraitində ziddiyyətlərlə üz-üzə qalmışdılar. Bu ziddiyyətlərin dəf olunmasında daha mükəmməl ictimai münasibətlər axtarışında çox vaxt utopiya ilə üz-üzə qalırdılar. Bu onların məcburi tarixi məhdudiyyətləri idi. Onların məqsəd və idealları mücərrəd və illüziyalı səciyyə kəsb edirdi.

Mütərəqqi romantiklərin idealları ictimai inkişafı qabaqlayırdılar.

Onların dünyagörüşü ziddiyyətli idi və bəzən bu onlar tərəfindən patriarxal qayda - qanunların müdafiəsinə, yeni cəmiyyətin tarixi mütərəqqiliyinin inkişafına gətirib çıxarırdı. Tarixi prosesin dərk olunmasında subyektivizm çox vaxt onların özlərinin konsepsiyalarını işləyib hazırlamağa məcbur edirdi.

Romantiklər öz nəzəriyyələrində olduğu kimi yaradıcılıqlarında da ideal və reallıq arasındakı uyğunsuzluğu aradan götürməyə sövq edirdilər.

Mütərəqqi romantizm estetikasında “Sənət sənət üçündür” devizi qəti şəkioldə inkar olunaraq ictimai -sosial əhəmiyyətli sənəti müdafiə edərək bu devizlə ardıcıl mübarizə aparırdılar. Lakin mütərəqqi romantiklərin “ İdeal real həyatı qabaqlayır” fikri çox aydın səslənir. L.Sand yazırdı: “Sənət real həyatın təsviri yox, ideal həqiqət axtarışıdır” V.Hüqo: “Bu gün insan qəlbi nin reallıqdan daha çox ideallığa ehtiyacı var”.

Estetik normaya çevrilmiş ideallıq və reallıq arasındakı kəskin fərq həyatın romantiklər öz qarşılarına cəmiyyət həyatının hərtərəfli və dərin təsvirinin verilməsi və bu həyatı idarə edən qanunların təsvirini vermək vəzifəsini qoymurlar.

Bunun əksinə olaraq O.Balzakın realistik metodunda insanı burjua cəmiyyəti həyatı qanunlarını ardıcıl oıaraq öyrənmək istəyi təəccübləndirir. Həmin qanunları öyrənmək , tarixə ekskurslar və məlumatlarşı O.Balzak sənətkarın əsas vəzifəsi hesab edirdi. Dərin tarixilik O.Balzak realizminin gözəl

xüsusiyyətini təşkil edir. O.Balzak üçün hər hansı müasir sona qədər açılması həyat hadisəsinin açılması onu yaradan tarixi şəraitin bugünkü vəziyyətini nəzərə almaqdır.

Mütərəqqi romantiklərin yaradıcılığındakı realistik tendensiyalar tamamilə qanunauyğun və zəruri idilər. Özünün "Səfillər" əsərində V.Hüqo kapitalist dünyasında səhil insanların yaranması prosesini, yüksək dairələrin özbaşınalığının dəhşətli səhnələrini dəqiq və aydın şəkildə araşdırarır, "Güləyən adam" əsrində XVIII əsr İnggiltərəsində xalqın dəhşətli dərəcədə hüquqsuzluğunu təsvir edir. Romantiklər dərindən inanırdılar ki, bəşəriyyətin tarixi hər .şeydən əvvəl ümumbəşəri başlanğıclar olan Xeyir və Şərin, Ədaləti və Həqiqətin timsalında özünü göstərir.

Romantizmi fərqləndirən cəhətlərdən biri də qeyri-adiliyə, .müstəsnalığa meyl, surətlərin titanizmiŞ, kəskin işıq ümsürləri, hadisələrin çox sürətlə inkişafı, gözlənilməz təsadüflərin həlledici rolu, fantastik və əfsanəvi obrazlardan, motivlərdən geniş istifadə edilməsi, qrotesk və kontrastlardan təsvir vasitəsi kimi geniş istifadədir.

Adi, gündəlik həyat miqyasında qəhrəmanın təsviri romantizmə yaddır. , Adilik -sənəti ölümüdür"- V.Hüqo belə deyirdi.

Mütərəqqi romantizmin çox bötük əhəmiyyəti vardı. Mütərəqqi romantiklər mürtəce sənətlə ciddi mübarizə aparırdılar. Mütərəqqi romantizmi klassiklərin kosmopolitizmi ilə apardıqları mübarizə ona görə böyük əhəmiyyətə malik idi ki, onlar sənətdə millilik prinsiplərini müdafiə edirdilər. Klassiklər milli tarixi inkar edərək bir qayda olaraq antik mədəniyyətə müraciət eedirdilər.

Milli səntin və həmin sənətin xəlqiliyinin təsdiqi romantiklərin böyük xidməti idi. Onlar öz xalqlarının keçmişinə müraciət edir, onu öyrənməyə başlayır, xalq poeziyası və onun qəhrəmanları və mövzularla maraqlanırdılar. Bu Valter Skott, Viktor Hüqo, Qrimm qardaşları yaradıcılığına xasdır.

Mütərəqqi romantiklər əzilən xalq mövzusunu sənətə gətirmişlər. XX əsr tənqidi realizminə yolunu xıx əsr ədəbiyyatı inkişafının bir mərhələsi olan mütərəqqi romantizm salmışdır.

Romantizm anlayışını tarixdə ilk dəfə olaraq Fridrix və Vilhelm Şlegel qardaşları işlətmişlər. Romantizmin yaranmasının əsas səbəbi 1789-1794-cü inqilabı başa çatdıqdan sonra insanın insan tərəfindən istismarıNın güclənməsi, maarifçi mütəfəkkirlərin parlaq vədlərinin həyata keçməməsi, sinfi ziddiyyətlərin daha da dərinləşməsi nəticəsində yaranan bədbinlik, ümidsizlik və şaşqınlıq olmuşdur.

Romantizmi, hər şeydən əvvəl, bir ümumdünya mədəniyyət və sənət hadisəsi hesab edən tədqiqatçı ilk dəfə olaraq bu ədəbi cərəyanın manifesti məsələsini qoyur və bunun dünya ədəbiyyatında vahid manifestə əsaslanmadığı qənaətinə gəlir. Çünki romantizm ayrı-ayrı xalqların ədəbiyyatında fərqli zaman və məkanlarda yaranıb. Özü də manifestin iki şəkildə ortaya çıxdığını görürük: birincisi, sənətkarlar romantizm haqqında ayrıca manifestlərini elan etməmişlər, yalnız ya bədii əsərlərində, ya da məqalə və yazılarında, yeri gəldikcə, bu sənət konsepsiyası ilə bağlı fikirlərini bildirmişlər; ikincisi, romantiklər romantizm nümunəli əsərlər yazmaqla yanaşı, həm də onun manifestini, ideya-estetik prinsiplərini işləyib hazırlamışlar. İkinci məsələyə ən yaxşı nümunə kimi Viktor Hüqonun yaradıcılığı götürülür. V.Hüqo dünya arenasında romantizmin görkəmli nümayəndəsi kimi romantik əsərlər yazmaqla yanaşı, romantizm estetikasının nəzəri-estetik prinsiplərini də işləyib hazırlamış və klassizmin qarşısına yeni bədii-estetik düşüncə ilə çıxmışdır. 1827-ci ildə "Kromvel" dramına yazdığı "Ön söz" həm də romantizmin manifesti olaraq qəbul olunur. V.Hüqo Avropada yazılan dram əsərlərində antik yanaşmanı inkar edir və romantiklərin də içində olduğu klassik faciənin vacibliyini önə sürürdü. Böyük romantik "Ön söz"ündə qoyduğu problemləri "Kromvel" dramında tədbiq edərək "yamsılamaq elementi" ilə "qrotesk eybəcər incəsənətin əsas elementidir" fikirlərini bir-birilə uzlaşdıra bilir. Yəni onun yanaşmasına görə bu elementlərin biri digərinə mane olmur. Yazıçı bu tendensiyanı "Paris Notr-Dam kilsəsi" əsərində də qoruyub saxlaya bilmişdir. Ümumiyyətlə, monoqrafiyada V.Hüqonun nəzəri fikirləri ilə əsərlərinin bir konsepsiya kimi üst-üstə düşməsi və dünya romantizminin bu manifest üzərində təşəkkülü yaxşı əsaslandırılır. Müəllifin romantizmin böyük bir coğrafiyada fərqli zaman və məkanlarda, ayrı-ayrı xalqların ədəbiyyatında təzahürünü nəzərə alaraq belə bir qənaəti tamamilə doğru səslənir:

"Bununla belə, romantizm heç də bütün zamanlarda yalnız bu manifest üzərində qərar tutmamışdır. Sonrakı mərhələlərdə romantizm realizm və maarifçi realizmlə qaynayıb qarışmış, keçmişə məhəbbət, gələcəyə münasibət duyğuları ilə daha da zənginləşmişdir". Monoqrafiyanın "Romantizm estetikası və onun xüsusiyyətləri", "Romantizmin sənət konsepsiyası", "Romantizmin fəlsəfi əsasları", "Romantizmdə insan konsepsiyası" yarımfəsillərində dünya romantizmi nəzəri cəhətdən təhlil edilir.

"Dünya ədəbiyyatında romantizm" problemi qoyuluşu və elmi həlli baxımından son dərəcə geniş və əhatəlidir. Romantizmin ən yaxşı şəkildə təzahür etdiyi alman, ingilis, fransız, polyak, italyan, rus, ispan, Danimarka, macar, Norveç, İsveç, Amerika, türk romantizminin özünəməxsus inkişaf xüsusiyyətləri izlənilir. Ümumiyyətlə, ilk dəfədir ki, ədəbiyyatşünaslığımızda dünya romantizmi bu şəkildə əhatəli və detallı tədqiq edilir. Romantizmin meydana gəlməsinin estetik zəmini, ilkin şərtləri, eləcə də inkişaf yolları, romantik məktəbləri, romantizmöncəsi və sonrası kompleks şəkildə təhlil olunur. Dünya xalqlarının romantizm hadisəsinin bir tədqiqatda araşdırılması həm bu xalqların ədəbiyyatındakı romantizm ədəbi cərəyanını izləməyə, həm də onların bir-birinə təsirini, romantizmlər arasındakı paralelizmi, fərqləri izləməyə imkan verir. Alman romantizmində fəlsəfi çalarlar, ingilis romantizmində Xeyir-Şər qarşıdurması, fransız romantizmindəki "dünya kədəri" və s. xüsusiyyətlər romantizmin nə qədər zəngin mənəvi arsenala malik olduğundan xəbər verir. Polşa romantizminin yaranmasının ilkin şərtləri kimi sosial-siyasi məsələlərin önə çıxdığını qeyd edən müəllifin bu qənaəti razılıq doğurur: "...milli azadlıq hərəkatı Polşada romantizmin inkişafının başlıca zəmini kimi özünü göstərdi. Romantizm bir ədəbi cərəyan olmaqla bərabər, milli dünyagörüşün formalaşmasında da xüsusi rol oynadı. Romantik şairlər xalqın mənəvi rəhbəri olmağa çalışır və bu istiqamətdə səmərəli fəaliyyət göstərirdilər". Monoqrafiyada ayrı-ayrı xalqların ədəbiyyatında romantizmin təşəkkül problemləri ilə yanaşı, yeri gəldiyində örnək nümayəndələrinin yaradıcılığı ilə də tanış oluruq.

Monoqrafiyanın Azərbaycanla bağlı fəsilləri də problemlərin qoyuluşu və həlli baxımından yenidir. Bu yenilikləri biz milli romantizmin başlanğıcı, inkişaf yolu və

mərhələlərində görürük. "Azərbaycan romantizmi və onun ideya-bədii xüsusiyyətləri", "Azərbaycan romantizminin başlanğıcı", "Azərbaycan romantizminin mərhələləri", "Azərbaycan romantizminin milli hərəkat dövrü", "Azərbaycan romantizminin sosrealizm mərhələsi", "Füyuzat" jurnalı və romantiklər" bölümlərində indiyədək romantizmin öyrənilməsindəki boşluqlar doldurulur. Müəllif nəinki romantizmdəki bir çox məsələlərə aydınlıq gətirir, hətta gələcək araşdırmalar üçün də yeni imkanlar yaradır. Professor T.Əfəndiyev milli romantizmin keçdiyi özünəməxsus yolun inkişaf problemlərini düzgün müəyyən edir, onu Avropa və türk romantizmindən ayıran cəhətləri bəlirləyir. Bu tədqiqatlardan aydın olur ki, Azərbaycan ədəbiyyatında romantizmin başlanğıcı və yaranması tarixi düzgün müəyyənləşdirilməyib; romantizm vahid məzmuna malik cərəyan kimi götürülməyib, bu ədəbi cərəyanın üzərindən hələ də "mütərəqqi" və "mürtəce" epitetləri götürülməyib, "mürtəce" hesab olunanların yaradıcılığı hələ də tam olaraq üzə çıxarılmayıb və qiymətini almayıb. Yaxud romantizmin yaranması 1905-ci il inqilabı ilə əlaqələndirilib, onun mövcudluğu 1905-1917-ci illə məhdudlaşdırılıb və s. Əlbəttə, bunlar monoqrafiyada qoyulan problemlərin az bir qismidir; lakin elə bunlar da müəllifin milli romantizmşünaslığımızda bir çox problemlərin yerinə düzgün oturdulması səyini təsdiq edir. Götürək, romantizmin başlanğıcı məsələsini. İndiyədək (bəzi istisnaları çıxmaqla) Azərbaycan romantizminin başlanğıcını 1905-ci il inqilabı ilə başlayırdılar. Bu yanlış tendensiya ötən yüzilliyin 60-cı illərindən başlayara

Romantizm dünya mədəniyyəti və incəsənəti xəzinəsinə çoxasylı dahi şair və yazıçılar - Almaniyada Novalis, E.A.Hoffman, H.Heyne, Şiller, İ Höte, İngiltərədə P.B.Şelli, C.N.Bayron, Fransada J.Sand, V.Hüqo, Azərbaycanda H.Cavid, M.Hadi, A.Səhhət və başqalarını bəxş etmişdir.

Mövzu 2
Novalisin yaradıcılığı, Hoffman

Plan:

1. XVIII əsrin 90-cı illərində romantizm.

2. Novalisin həyat və yaradıcılığı
3. Novalis yaradıcılığında məhəbbət mövzusu
4. “Henrix fon Ofterdingen” əsəri.
5. E.A.Hoffmanın həyat və yaradıcılığı.
6. “Kallosayağı fantaziyalar”,“Qızıl qazan”, ”Balaca Saxes” əsərləri
7. E.Hoffmanın hekayə və novellaları

Ədəbiyyat:

1. Ə.Xəlilov Dünya ədəbiyyatı tarixi. VII c. Ali məktəblər üçün dərslik.Bakı “Bilik” 2013.
2. Ə.Zeynalov Şərq F.Volter yaradıcılığında. Azərbaycan Milli Elmlər
3. Akademiyasının Nəşriyyatı. 2001.
4.Bədəlbəyli Ü. Ingilis ədəbiyyatı tarixinə aid oçerklər. Bakı 2009.
5. V.Y. Baxmutskiy, Bojor Y.N. İstoriya zarubejnoy literaturı XVIII veka. Visşaya şkola. Moskva , 1967.

Şair və filosof Novalis XVIII əsrin 90-cı illəri romantizminin nümayəndəsidir. Novalis Fridrix fok Hardenberqin ədəbi təxəllüsüdür. O, zadəgan ailəsində anadan olmuş, atasının istəyi ilə İlk, Leypsiq və Buttenberq universitetlərində hüquq elmlərini öyrənmiş, fəlsəfə və ədəbiyyatla məşğul olmuşdur.

Erkən vəfat etmiş Novalisin əsərlərinin əksəriyyəti ya yarımçıq, ya da müəllifin sağlığında çap olunmamışdır. Onun yaradıcılığında fraqment qeydlər xüsusi yer tutur, onların bir hissəsini müəllif özü çap etdirmişdir.

Başa çatdırılmış və öz sağlığında nəşr olunmuş azsaylı əsərlərdən biri “Gecəyə himn” əsəridir (1810-cu ildə “Ateneum” jurnalında dərg olunmuşdur). Bu əsərin yazılmasına səbəb şairin sevgilisinin ölümü olmuşdur.

Ritmik nəsrlə yazılmış lirik düşüncələrdə Novalis gecəni vəsf edir. Onun üçün gecə ideal mənəvi mütləq dünyanın rəmzidir, həmin dünya ötəri, yəni real dünyaya qarşı qoyulur. “Himn”lərdə ölüm və axirət dünyasını təbliğ edən xristianlıq tərənnüm olunur.

Əgər Fridrix Şlengel Tin üçün dünya yaradıcılığı “mən”in məhsuludursa “Gecəyə himnlər” də Novalis hansısa “mütləq ruh” axtarır, bu ruhu dünya alman romantizmi tarixində ilk dəfə olaraq xristian kilsəsinin axirət dünyasına uyğun şəkildə təsvir olunur.

Novalisin “Sausda şagirdlər” yarımçıq qalmışdır. Bu əsər təbiət fəlsəfəsinə həsr olunmuş və Novalisin Frankfurt geologiya institutunda təbiət elmləri ilə məşğul olmasından yaranan təəsüratların təsiri altında yaranmışdır.

Novalisə görə təbiət öz-özlüyündə sonsuz hadisələrin qarşılıqlı əlaqəsidir, bu əlaqədə o, bütöv dərk olunmalıdır, bu dərkolunma şüurun yox, hissiyyatın köməyi ilə həyata keçirilməlidir. Araşdıran ağıl yox, cəmi-cümlətanı mistik “məhəbbət” hissi təbiəti dərk etməyə aparan yoldur, buna görə də təbiəti alim-təbiətşünas yox, xüsusi “hissiyyat” qabiliyyətinə malik şair daha yaxşı dərk edir. Belə dərketmə isə Novalisin təbiəti “insan ruhunun rəmzi” kimi başa düşməsinin idealist ifadəsidir. Təbiətin hiss olunması eyni zamanda onun “insaniləşdirilməsi”, yəni onun ruhu mahiyyətinin açılmasıdır. Təbiətin “insaniləşdirilməsi”, yəni onun maddi varlıqdan “azad olunması” və “təmiz ruhiliyə” çevrilməsi insanın istək və vərdişlərinin son məqsədidir.

İnsanı Novalis “təbiətin ali fəaliyyəti” adlandırır. Bu ideyalar özünü “Sausda şagirdlər”də yerləşdirilmiş nağılda ifadə edir. Yeniyetmə Tuatsit Rozaçka adlı qızı sevir. Lakin göylərdən zühr etmiş insanı acgözlüklə dinlədikdən sonra Tuatsit də “dünyanın sirrini” açmağa güclü istək yaranır. O, müqəddəs ilahə İzidanı axtarmağa yola düşür. İzida bütün əşyaların anasıdır, dünyanın sehrinin rəmzidir. Tuatsit məbədə yuxuya gedir, yuxuda İzidanın üstünə çəkilmiş örtüyü açır, nəticədə sevgilisi Rozoçka onun ağuşuna düşür. Dünyanın sirrini açan məhəbbətdir.

Novalisə görə məhəbbət insanın mənəvi fəallığının ən yüksək ifadəsidir. Novalis idealist dünyagörüş nümayiş etdirir: ruh birincidir, təbii təxəyyülün əsl yolu elm və təcrübə yox, hissiyyatdır.

Bütün bu ideyaları Novalis özünün mərkəzi əsəri olan “Henrix fon Ofterdingen” əsərində ifadə edir. Romanın əsas qəhrəmanı yarıməfsanəvi alman şairi Henrix fon Ofterdingendir. Roman yeniyetmə Henrixin gördüyü yuxunun təsviri ilə başlanır. Yuxuda mavi çiçək gördüyündən əhval-ruhiyyəsi pisləşir. Henrix

Eyzenaxdan Ausburqa babasının yanına gəlir. Bayram şənliyində şair Klinqsor və onun qızı Matilda ilə tanış olur. Henrix qıza vurulur. Klinqsor Henrixə nağıl danışır bu nağılı romanın "İntizar" adlanan birinci hissəsi bitir. Birinci hissə şairin püxtələşməsidir. Mavi çiçək haqqında yuxu sanki gələgək şairin peçəsi haqqında dumanlı təsəvvürdür.

Henrix dünyanı və özünü qeyri-fəal şəkildə dərk edir, dərketmə prosesi Henrix üçün özünü dərk etməyə çevrilir, yenilik lap başlanğıcdan onun ürəyinə yol tapmışdır. Novalisə görə şairlər yazıçılar dünyanı beləcə dərk edirlər və bu dərketmə forması lap yüksək səviyyəlidir.

"Vüsal" adlanacaq II hissədə Matildanı sevən və şair olan Henrix təbiətin xilaskarına çevrilməli, romanda Klinqsorun nağılı kimi Qızıl əsrin başlanması, yəni "təmiz mənəviyyat"ın başlanması ilə bitməli idi.

Romandakı bütün məsələlərin mərkəzində yaradıcı insan durur. Novalisə görə məhəbbət insanın yaradıcılıq imkanının ən yüksək ifadəsidir.

Novalis özünün bu romanını Hötenin Vilhelm Meyesterin şagirdlik illəri" romanına cavab kimi yazmışdı. Hötenin bu maarifçi romanındakı real mahiyyət Novalisi qıcıqlandırırdı.

Höte romanının əksinə olaraq Novalis öz romanında poeziyanın real həyat üzərindəki qələbəsini göstərmək istəmişdi, o istəyirdi ki, qəhrəmanın tərbiyə tarixçəsini danışsın.

Hötenin timsalında Marifçiliklə romantika Novalisin bu romanını çuğlamışdır. Bu romanın bədii metodu, sənət sosuzluğun rəmzi təsviridir" fikrinin ardıcıl həyata keçirilməsidir.

Nə qədər ki, Novalis üçün başlanğıc ilkin və həqiqətdir, bu roman insanın işləkləri haqqında təsvir olmaqdan uzaqlaşır, rəmzi, alleqorik nağıla çevrilir, romanın persanajları asanca bir-birinə qarışan rəmzlərə çevrilirlər.

Romantizmin simvoluna çevrilən mavi çiçək rəmzi də çoxplanlı miqyas əldə edir. Mavi çiçək Henrixin nə üçünsə yaşadığı iztirabların, sevgilisi Matildanın və Qızıl Əsrin rəmzinə çevrilir.

ERNEST AMODEY HOFFMAN

Almaniya sərhəddlərindən kənarda ən məhşur alman romantik yazıçısıl Ernest Amodey Hoffmanın yaradıcılığı əsasən irtica illərinə təsadüf edir.

Onun yaradıcılığında realistik tendensiyalar başqa alman romantik yazıçılarının yaradıcılığına nisbətən daha güclü çıxış edirlər. E.Hofmanın hər bir fantastik surətlərinin arxasında demək olar ki, həmişə onun müasiri olduğu real həyat nəzərəçarpacaq münaqişələri durur. Onun zəngin yaradıcılıq fantaziyasında ətraf aləmin cılğınlıqla təsviri əsrə güclü məna və bədii effekt verir. H.Heyne Novalislə E.Hoffmanı müqayisə edərək yazırdı: ”Novalis özünün ideal obrazları ilə mavi səmada daim pərvazlanırdısa, Hoffman özünün karikatura maskaları ilə həmişə yer həqiqətlərindən yapışmağa çalışırdı.

E.A.Hoffman Keniqsberqdə məmur ailəsində anadan olmuş , böyü müş və tərbiyə olunmuşdu. ON altı yaşında hüquq elmlərini öyrənmək üçün Keniqsberq universitetinə daxil olmuşdu Təhsil illərində rəssamlıq, musiqi və ədəbiyyata maraq göstərirdi. Universiteti bitirdikdən sonra isə QloqauN Berlində, Polşa şəhərləri Poznan və Plotskda xidmət etmiş Varşavaya gəlmişdi. İyen ətrafındakı döyüşlərdə Prussiya ordusunun məğlubiyyətindən sonra Napoleon ordusunun Varşavaya girişi E.Hoffmanın həyatına güclü təsir etmiş, Prussiya idarələri buraxılmış, məmurlar buraxıldığına görə 1807-ci ildə E.Hoffman Varşavadan gedir. Bamberq, Leypsiq , Drezden teatrlarında dirijor işləmiş, rvlərdə musiqi dərsləri vermişdir.

1814-cü ildə E.Hoffman yenidən Berlinə gələrək məmur və yazıçı kimi həyat tərzi sürməyə başlayır.

E.Hoffmanın ilk əhəmiyyətli novellası ”Kavaler Qlyuk” 1809-cu ildə nəşr 0olunmuşdur. Bundan sonra onun başqa əsərləri də çap olunmuş, tezliklə onlar ”Kallosayağı fantaziyalar” məcmuəsində toplanaraq çap olunmuşdular. (1814-1815) Bu vaxtdan sonra 1814-cü ildə yazdığı ”Undina” operasının uğuruna baxmayaraq E. Hoffman özünü ədəbiyyata həsr etməyi qərara aldı.

Onun ilk məcmuəsi olan ”Kallosayağı fantaziyalar”da sənət və sənətkar mövzusu mərkəzi mövzu idi. Bu məcmuəyə daxil olan hekayələrdə musuquçi və bəstəkar İohann Kreysler obrazı yaranır. Bu E.Hoffman tərəfindən yaradılmış ən gözəl bədii obraz idi.

Çox istedadlı və güclü fantaziyası olan və sənəti ehtirasla sevən Kreysler əhatəsindəki filister-əclaflardan çox zərbələr alır. Burjua filisterləri əsil böyük sənət əlçatan deyil, onlar özünü unudaraq sənətə xidmət edən əsil böyük sənətkarı da başa düşmürlər. Bu cəmiyyətdə sənət alçaldılmışdır və ancaq tox və özündənrazı , sənətdən xəbəri olmayan insanların mənasız həyatını bəzəmək üçün lazımdır.

Bu cəmiyyətə musiqinin məqsədi insana xüsusi şəkildə xoş əyləncə bəxş etmək, onu ciddi işlərdən uzaqlaşdırmaqdır. Buna görə də bu cəmiyyətin nöqtei –nəzərinə görə " axmaqcasına özünü ancaq insanlara əyləncə və istirahət gətirən işlərə həsr etmiş sənətkarlar yaramaz və lazımsız insanlardırlar. "

Filister dünyası son nəticədə Kreyslerin ağlını itirərək dəli şəklinə salır. Bundan E.Hoffman yer üzündə sənətə yer omamamsı haqqında romantik nəticə çıxarır.

Müasiri olduğu burjaziya və zadəgan cəmiyyətini satirik dillə təsvir edən E.Hoffman həmin cəmiyyəti məhz sənətə münasibət mövqeyindən təqid edir.B

unu müəllif insanları və ictimai münasibətlərin də qiymətləndirilməsinin əsas kriteriyası kimi qəbul edir. Bununla da E.Hoffman Fridrix Şlegeli, Tiki və başqa erkən alman romantik yazıçıların ənənələrini davam etdirir. Əsil insanlar sənətkarlar və sənətə təmiz qəlblə və sadaqətlə xidmət edən və onu həyatları qədər sevən adamlardırlar. Belələri çox azdırlar, onları faciəli qismət gözləyir.

Müasiri olduğu cəmiyyətin təkcə musiqiyə münasibət mövqeyindən tənqidi, sənətkarın cəmiyyət tərəfindən alçaldılmış əsil insan kimi təqdim edilməsi E.Hoffmanın romantik pessimizmini göstəri. Bu pessimizm onu cəmiyyətdə öz yerini tutmuş hərtərəfli inkişaf etmiş şəxsiyyət ideyasını irəli sürən maarifçilərdən də fərqləndirir.Düzdür,E.Hoffmanda müasiri olduğu cəmiyyətdə sənətin sosial ictimai problematikasının və sənətkarın taleyinin təsviri İen romantilkərin təsvirindən daha realistikdir. daha realistik başa düşülür. “Kallosayağı fantaziyalar” məcmuəsinə daxil edilmiş “Qızıl qazan” povestində əsərin qəhrəmanı xarakterik romantik obrazdır. Anselm zəngin intellktli və daxili dünyası olan bir qəhrəmandır. O, adi həyatda son dərəcə zəif və köməksizdir. Kreysler kimi Anselm də iki – arzu və həyəcanlarla dolu daxili və qayğılarla

dolu adı həyat dünyasında yaşayır. Əgər Kreysler surətində arzu və həyat reallığı arasındakı münaqişə faciəvi səciyyəlidirsə, Anselm surətində bu münaqişə komik şəkil alır.

“Qızıl qazan” əsərində situasiya hər şeydən əvvəl nağılvarı şəkildədir: qəhrəmanın qəlbini ələ almaq uğrunda qara və işıqlı qüvvələr çarpışırdılar.

Qara qüvvələri gündəlik həyatda olan filister dünyası təmsil edir: bu Anselmin arvadı olmağı arzulayan məhdud dünyagörüşlü meşşan Veronika və koprektor Paulmann və reqisrtator Heyerbrandtdır. Adıçəkilənlər məhdud dünyagörüşlü məmurlardırlar. Bu filister dünyasının özünəməxsus mistik davamı var: Veronikanın cadu yolu ilə Anselmi ələ alaraq Veronikanın hesabına yaşamaq istəyən rəhmsiz cadugər qadındır.

İşıqlı qüvvələr də yerüsti və fövqəltəbii təcəssümə malikdir. Bu sehirli qüvvələrin başçısı olan arxivarius Lindxorot və onuin qızılı-yaşıv rəngli ilan qızı Serpentinadır.

Povestdə işıqlı qüvvələrin qələbəsi arzularlsa dolu daxili dünyanın eybəcərliklərlə dolu gündəlik qayğıları ilə dolu həyat dünyası üzərindəki qələbəsidir. Bu qələbə Anselmin Serpentina ilə evlənməsi və sehrlərlə dolu Atlantida adlanan xoşbəxt həyatı ilə rəmzləşir . Sonuncu arzularla dolu daxili dünyanın sübutudur.

Peal dünya və onun qanunları Hoffman üçün başqa romantiklərdən, ilk növbədə Novalisdən fərqli olaraq daha böyük əhəmiyyət kəsb edir. Real dünyanın qanunları E.Hoffmanın işıqlı fantaziyalarına nəzərəçarpacaq düzəlişlər edir.

Özünün sənət haqqındakı mülahizələrində E.Hoffman reallıq və həqiqilik nə ilə sə mənəviliyin ifadəsidir mövqeyindən çıxış edir.Özünün yaradıcılıq manerasını E.Hoffman “Kallosayağı fantaziyalar”da XVII əsr fransız sənətkarı Jak Kallonun manerasında olduğu kimi adi həyat hadisələrini qeyr-adi romantik şəkildə təsvir etməi xoşlayır.

1819-cu ildə yazdığı “Sinnober ləqəbli balaca Saxes” nağıl-povestin E.Hoffmanın ən yaxşı qrotesk –satirik əsərlərindəndir Nağılda balaca dəcəl Saxesin su pərisi Rozenbelevertddən üç qızılı rəngli baş tükü aldıqdan sonra

o hamının gözündə gənc yaraşıqlı oğlana çevrilir, Saxes olduğu yerdə yaxşı nə baş verirsə bunun Saxes tərəfindən edildiyi başa düşülür. Bütün təriflər və mükafatlar ancaq Saxesə qismət olur. Bütün bunlar hər cür qeyri-təbiiliyin qadağan edildiyi knyaz Pafkutun ölkəsində baş verir. Bununla bərabər sehrli qüvvələr hökmranlıq etsə də onlara təkcə şair Baltazar tabe olmur. Bununla E.Hoffman sübut etmək istəyir ki, burjua cəmiyyətində bəxşişlər və mükafatlar zəhmətkeşlərə yox, zəhmətsiz həyat tərzi və başqalarının zəhmətinin bəhrələrini mənimsəyənlərə qismət olur.

E.A.Hoffman həm də gözəl hekayə ustasıdır. O,1817-ci ildə nəşr olunan "Gecə hekayələri " və"Serafim qardaşları"(1819-1821) məcmuəsinə daxil olan çoxsaylı novellaların müəllifidir. Novellaların bir hissəsi isə müəllifin ölümündən sonra 1825-ci ildə çıxan "Son hekayələr" məcmuəsinə daxil edilmişlər.

Alman romantik yazıçılarından təkcə E.A.Hoffman rus oxuculrı arasında ən məhşurudur. Rus oxucusu 1822-1823-cü illərdə Hoffman yaradıcılığı ilə onun hekayələrinin tərcüməsi ilə tanış olmuşdu.

XIX əsrin 30-cu illərindən V.Q.Belinski tez-tez Hoffmanın əsərlərini xatırlayaraq onu dünya ədəbiyyatının ən böyük yazıçılarından biri adlandırır.

F.Kuperin yaradıcılıq yolunda üç mərhələni qeyd etmək olar: I mərhələ 1821-1826-cı illəri, II mərhələ-1826-1833-cü illəri və III mərhələ-1833-1850-ci illəri əhatə edir. Bu bölgü yazıçının dünyagörüşündəki dəyişikliklərə və yaradıcılığına müəyyən təsirlər etmiş amillərə uyğundur. Yaradıcılığının birinci mərhələsində F.Kuper Amerika demokratiyasına xas olan Bəşəriyyət tarixində Amerika Birləşmiş Ştatlarının xüsusi rolu haqqındakı xəyallara inanan bir yazıçı kimi çıxış edir.

ABŞ-nın qeyri-məhdud perspektiv və imkanlarına çox inanan F.Kuper bu ölkəni Avropa ölkələrində əsrlər boyu mövcud olan feodal qayda-qanunlarına, adət-ənənələrinə, mənəviyyatına qarşı qyaraq respublika quruluşunun mütləqiyyət quruluşundan üstün olduğunu qeyd edir. İlk nromanları olan "Casus", " Losman"da tənqidi element hələ zəifdir.Burada F.Kuper Amerika inqilabını vəsf edir.

Mühazirə 3

Henrix Kleyst və Albert Şamissonun həyat və yaradıcılığı

Henrix Kleyst alman romantizmin gözəl nümayəndələrindəndir. Dram, hekayə və novella yazarıdır. Pyeslərində dram və tragedya üstünlük təşkil edir. Əsərlərində romantizm cərəyanının izləri görünür. Şair olmaqla yanaşı, hekayə və novella yazarı olan Henrix 1777-ci ildə Grankfurtda yoxsul zadəganailəsində doğulub və 1811-ci ildə Berlindəki Kleyner Vanse gölünün sahilində sevgilisi ilə birlikdə intihar edərək həyatına son qoyur. Az müddətli təhsil həyatından sonra Prussiya ordusuna daxil olur və leytenant rütbəsi ilə ordudan ayrılır. Sonrada Viadrina universitetində hüquq və fəlsəfə təhsili alır. Sonra Parisə ziyarət edir, ardından İsveçrədə yaşamağa başladı. Drezdenə səyahət etdiyi zaman fransız əsgərləri tərəfindən casus kimi həbs edilmişdir. Ölümündən sonra Almaniya ədəbiyyatında sənətkar kimi qiymətləndirilmişdir.

İlk dram əsəri olan **“Şroffenşteynlər ailəsi”(**1802) əsərində bir nəsldən olan 2 zadəgan ailəsindən bəhs edilir. Bu iki gənc bir-birini sevir lakin ailələr arasındakı düşmənçilik gənclərin ölümünə səbəb olur. Əsərin sonunda gənclərin cənazəsi üzərində bu ailələr barışırlar. Əsərdəki qəhrəmanlar bir-birilərini başa düşmür, bir-birilərinə inanmır və onlar tək qalmış adamlardır.

“Sındırılmış kuzə” (1803-1806) komediyasında isə müəllif həyatı görmək, onu yığcam və konkret şəkildə təsvir bacarığını nümayiş etdirir. Komediyada ictimai motivlər verilmişdir. Lakin həyatın əhatəli şəkildə vüsəti zəifdir. Komediyada ictimai motivlər verilmişdir. Burada hakim dairədə olanların aşağı təbəqədən olanların cəsarəti ilə qarşılaşdırılır. Adam öz işlətdiyi cinayətləri başqa insanların üzərinə atır. Lakin kəndli qızı Yeva bu hiyləgər Adama qarşı qoyulmuşdur. Yeva öz sevgilisini əsgərlikdən saxlamaq ümidi ilə həqiqəti bildiyi halda susur. Sonra Yeva özünü tənhalıqda görür, ümidləri boşa çıxır.

“Pentezileya” (1806-1807) Dramın mövzusu antik dövrdən götürülmüşdür. Əəsərdə Pentezileya və Axelin qanlı fəlakətə səbəb olan məhəbbəti təsvir olunmuşdur. Həyatdan və ictimai mühitdən təcrid edilmiş bu məhəbbət etik qaydalardan çox uzaqdır. Pentezileya və Axilin məhəbbəti qəti ehtirazların oyunu, yalqız qalmış adamların ruhlarının zaman və məkan xaricində qalmış döyüşüdür.

“Hamburq şahzadəsi Fridrix” dramı müəllifin daha realist məzmunlu romanıdır. Bu tarixi dramdakı hadisələr XVII əsrdə Brandenburq knyazlığında cərəyan edir. Əəsərin qəhrəmanı öz arzuları ilə yaşayan Hamburq şahzadəsi Fridrixdir. Məhəbbət və şöhrət xəyallarına dalan şahzadə həlledici döyüş zamanı verilən əmrlərə tabe olmur, istədiyi hərəkətləri edir. Gözlənilməz şəkildə qalib olurlar. Tabe olmayan şahzadəyə ölüm hökmü verilir. O, sevgilisi Natalyaya yalvarırki, knyazlığa müraciət edib onu bağışlatdırsın. Bir müddət sonra şahzadə bu hökmün ədalətli olduğunu təsdiqləiyir və qəbul edir. Əsərin məzmunu ondan ibarətdir ki, məhvedici köhnə ənənələr dəyişilməlidir.

Şamisso Albert (1871-1838) – alman yazıçı, təbiətşünas. Fransa inqilabı zamanı Şamissonun ailəsi Berlinə köçür. Şamisso ilk qələm təcrübəsini fransız dilində yazmışdır. O, 1801- ci ildən almanca yazmağa başlamışdır.

1815 – 1818-ci illərdə Rusiyaya məxsus “ryurik” gəmisində dünya səyahətinin iştirakçısı olmuşdur. Salplarda nəsil növbələşməsini kəşf etmişdir. Bitki coğrafiyasına aid əsərləri vardır. Yaradıcılığında mütərəqqi romantizmin və realizm ünsürləri birləşmişdir. “Peter Şmelinin başına gələn qeyri adi əhvalatlar” nağıl povestində insan ləyaqəti qızılın hökmranlığına qarşı qoyulur. Əsər nağılvari təvir olunur. Baş qəhrəman Şlemil öz kölgəsini içindən heç vaxt pul əksik olmayan kisəyə dəyişir. Bir müddət sonra ətrafdakılar hiss edirki onun kölgəsi yoxdur. Onu öz aralarına buraxmırlar. Peter nə qədər çalışsada bu cəmiyyətdə özünə yer tapa bilmir, odur ki, faciəli bir həyat yaşayır. Buda onun bədbəxtliyinə səbəb olur. Yaradıcılığında lirikasında mühüm yer tutur. İlk şeirlər kitabı 1831-ci ildə

nəşr olunmuşdur. XIX əsr Alman lirik şeiri tarixində Heyne ilə yanaşı, Şamisso da ictimai-siyasi hadisələri öz şeirlərində geniş təsvir etmişdir. Poeziyasında romantik şairlərin şeirlərində təsvir edilməyən mövzulara rast gəlinir. Məsələn; "Qadının məhəbbəti və həyatı", "Nəğmə və həyat lövhələri", "Leylək", "Dilənçi və onun iti". .amisso romantiklərin yolu ilə gedərək xalq yaradıcılığına müraciət etmişdir.Folklordan faydalanmaq onun yaradıcılığına bir saflıq, sadəlik, yumorluq və bədiilik gətirmişdir. "Sürgün olunmuşlar" poeması (K.Rıleyevin "Voynarovski" poemasının motivləri əsasında), dekabristlər haqqında şeirləri, P.J.Beranjeyə nəzirələr, "Dünya səyahəti" adlı gündəliyi var.

Mövzu 4

İngiltərədə romantizm. P.V.Şelli

Plan:

1. **İngiltərədə romantizmin yarandığı dövrdə tarixi şərait.**
2. **İngilis romantizminin səciyyəvi xüsusiyyətləri**
3. **P.V.Şellinin həyatı**
4. **Şellinin "Kraliça Mab" əsəri.**

Ədəbiyyat:

1. **Ə.Xəlilov Dünya ədəbiyyatı tarixi. VII c. Ali məktəblər üçün dərslik.Bakı "Bilik" 2013.**
2. **Ə.Zeynalov Şərq F.Volter yaradıcılığında. Azərbaycan Milli Elmlər**
3. **Akademiyasının Nəşriyyatı. 2001.**
4. **Bədəlbəyli Ü. Ingilis ədəbiyyatı tarixinə aid oçerklər. Bakı 2009.**
5. **V.Y. Baxmutskiy, Bojor Y.N. İstoriya zarubejnoy literaturı XVIII veka. Vısşaya şkola. Moskva , 1967.**

Romantizm İngiltərədə XVIII əsrin 70-ci illərində yaranmağa başlamışdı. İngilis cəmiyyətində romantik əhval-ruhiyyənin yaranmasına XVIII əsrin 50-ci illərinin sonunda baş verən aqrar-sənaye çevrilişi, şimali Amerika ştatlarının müstəmləkiçilik uğrundakı mübarizələri (1773-1778) təkan verdi. Engels aqrar sənaye çevrilişini "səssiz inqilab" adlandırdı.

Aqrar-sənaye çevrilişi bir tərəfdən böyük sənaye mərkəzlərini, əhalisinin çoxu fəhlə olan iri şəhərlərin inkişafına səbəb olur, digər tərəfdən kəndin kasıblaşmasına, son dərəcə yoxsullaşmasına, torpaqlarını itirmiş əhalinin fəhlə sinfi ordusunun say tərkibinin artmasına, XVIII əsr burjua inqilabını həyata keçirmiş yomenlər ordusunun yaranmasına səbəb olurdu. XVIII əsrin 60-70-ci illərindən ingilis fəhlə sinfinin qeyri-mütəşəkkil çıxışları başlanmışdı. Bu fəhlə hərəkatı öz yaranışına görə XVIII əsrin sonu XIX əsrin əvvəlləri ingilis utonik-sosialistləri Robert Oden İngiltərədə, Fransada Şarl Furye, Mabil, Sen-Simionun nəzəriyyələrinə borcludur. Utonik sosialist nəzəriyyəsi təkcə romantik yazıçılara yox, həm də XIX əsrin 30-40-cı illərinin tənqidçi realistlərinə də güclü təsir göstərirdi.

XVIII əsrin 90-cı illərində İngiltərədə başında xırda burjuaziya tərkibindən çıxmış inqilabçı-respublikaçı filosofların qurduğu demokratik partiya” yaranıb. Formalaşmağa başladı. Bu partiya rəhbəri ilə rusində ən məhşur şəxs məhşur amerika və ingilis inqilabçısı “London muxbir cəmiyyətinə” rəhbərlik edən Tomas Peyn idi.

1773-1778-ci illər amerika inqilabının təlatümlü hadisələri və 1789-1794-cü illər Fransa inqilabı Britaniya xalq kütlələrinin mübarizə əzmini artıraraq fəallaşdırır. Bu inqilabların məğlubiyyəti, maarifçilərin məhşur vədlərinin iflasa uğraması Avropa demokratlarının bir neçə nəslində bədbinlik və ümidsizlik yaradır, sənətdə elegik-romantik cərəyanın yaranmasına səbəb olurdu.

P.B.Şelli (1792-1822)

P.Şelli məhşur ingilis romantik şairi Bayronun müasiridir. Bayron kimi Şelli də çox məhşur lirik şairdir. O da fransız inqilabının və İngiltərədə XVIII əsrin 80-90-cı illəri demokratlarının varisidir. Bütövlükdə isə onun yaradıcılığı Bayronun yaradıcılığında hər şeydən əvvəl öz nikbinliyi ilə fərqlənir. Şellinin ən kədərli şerlərində belə həyat eşqi ilə dolu nəticələr hiss olunur. “Sabahkı gün gələcək” frazasıŞellinin bütün yaradıcılığına epiqraf kimi qəbul edilir.

XIX əsrin başlanğıcı şairləri arasında P.B.Şelli təkcə siyasi zülmün ardıcıl tənqidi ilə yox, həm də iqtisadi istismarın ardıcılifşaçısı kimi də tanınır.

Bunun sayəsində müasiri olduğu cəmiyyətin P.B.Şellinin əsərlərində

tənqidi başqa romantiklərdə olduğundan daha dərindir. Əslində P.B.Şelli ilk sosialist şairdir və Individualizmin qəti tənqidçisidi, onun romantik qəhrəmanları özünü xalqa qarşı qoymur, əksinə, xalq kütlələri ilə sıx surətdə əlaqəlidirlər.

A.B.Şelli 1792-ci ilin avqust ayının 4-də Sassek qraflığında ingilis aristokratı nəslindən olan ailədə anadan olmuşdur.Atası ingilis kübarlarından idi.

XIX əsrin başlanğıcı yazıçıları arasında Şelli siyasi zülmün ardıcıl tənqidçisi olmaqla bərabər, xalq kütlələrinin iqtisadi istismarının ifşaçısı kimi seçilir. Məhz bunun sayəsində Şellinin əsərlərində kapitalist cəmiyyətinin tənqidi başqa romantiklərin yaradıcılığına nisbətən daha dərindir. Əslində Şelli ilk sosialist şairdir.O, sənətdə fərdiyyətçiliyi kəskin şəkildə tənqid edir., onun romantik qəhrəmanları özünü xalqa qarşı qoymur, əksinə, onunla ayrılmaz tellərlə bağlıdır.

12 yaşında Şelli İton kollecinə qəbul olunmuşdur. Kollecdə təhsil illərində o, yazdığı çoxsaylı şerlərində Sautini təqlid edir, çox mütailə edir.

Təbiət elmləri müəllimi Lundin timsalında Şelli özünə dost və himayədar tapır.

Gizli demokrat və respublikaçı Lund yeniyetməyə həyatı dərk etməkdə kömək edir, öz şagirdinə cəmi on il bundan əvvəl fransız inqilabçılarının şücaətindən ruhlanan qəhrəman insanlar XVI Lüdoviqin başını kəsmiş və Bostiliyanı dağıtmışlar. Ondan ruhlanaraq demokratik partiyada birləşərək “Müxbir cəmiyyətləri” yaratmışlar və üsyan qalxmış Parijlə məktublaşaraq özlərinin “azadlıq və ümumxalq bərabərliyi” əldə etmək arzularını açıqca bəyan etmişlər. Bu cəsur insanların iclaslarında bütün əzilənlərin müdafiəçisi, lordların və kralın düşməni Tomas Peyn çıxış edirdi. Məhz Lund Şellinin Vilyam Qodvinin “Siyasi azadlıq” əsəri ilə tanış etmişdi. Lundin dediyinə görə Qodvin ictimai şərin kökünü taparaq bəyan edir ki, vəfalı inhisarçılar kasıbların əməyinin məhsulunu mənimsəyirlər.

Məhz bu yolla Şelli J.J.Russonun irəli sürdüyü xalq hakimiyyəti ideyaları, maarifçilər Helvetsi, Holbax, Didronun ateist fikirləri ilə tanış olmuşdu, Volterin əsərlərini sevə-sevə oxuyurdu.

1810-cu ildə kolleci bitirən Şelli Oksford universitetinə qəbul olunur və özünün “Çar qatilinin qeydləri” siyasi şerlər məcmuəsini çap etdirir. Tam yetkin olmayan bu məcmuədə də çox dəyərli fikirlər vardı. Şelli burada sülh ideyaları ilə çıxış edir. Bu şerləri Oksford tələbələri və professorları oxuyur, hətta onları Londona da

göndərmişdilər. Hökumət bu üsyankar şerlərin müəllifini axtarmağa başladı heç də sakitləşməyən Şelli öz qarşısına universitet tərəfindən ilahiyyat fənnini çıxarmaq vəzifəsi qoymuşdu. Bu dəfə o, özünün "Ateizmin etirafı" kitabçasını çap etdirərək elmi şura üzvlərinə gizli şəkildə payladı. Onu universitetdən xaric etdilər.

Oğlu ilə bir neçə dəfə küsüşdükdən sonra mister Tamotti oğluna bir daha ata evinə gəlməmək əmrini verdi və 19 yaşlı Şelli taleyin ixtiyarına buraxdı.

Londona köçdükdən sonra Vilyam Qodvinin utopik sosializm ideyalarını dərindən öyrənərək onun qızı Haarridet ilə evləndi və Şotlandiyadan Edinburqa köçdü. Bundan çox narazı qalan valideyinləri ondan ata malına varislikdən imtina etməyə məcbur etdilər. Əmisi ona bir az pul verərək gənc ailəni aclıqdan ölməkdən xilas etdi.

1813-cü ildə Şelli özünün ilk böyük həcmli əsəri "Kraliça Mab" əsərini yazır. Burada o, təkcə mütləqiyyəti və lordizmi məhv etməyə çağırmır, həm də insan münasibətlərini eybəcərləşdirən dəllallığı lənətləyirdi. "Kraliça Mab" Şellinin bu janrda ilk əsəridir. Bu dövrünün ən vacib suallarına cavab verən yüksək səviyyəli bədii əsərdir. bu poemanın inqilabi-hümanist ideyaları üzərində ingilis qəhrəmanlarının çar nəsilləri tərbiyə olunmuşlar.

1814-1841-ci illərdə bu poema 16 dəfə bir milyonluq tirajla nəşr olunmuşdur. O dövr üçün bu çox böyük rəqəmdir."Kraliça Mab" tezliklə İngiltərədən kənarda da məhşurlaşdı. XIX əsrin 30-cu illərində yeniyetmə Engels Şellinin bu poemasına təqlid olaraq şerlər silsiləsi yazır, onlardan birinə isə "Sabahkı gün gələcək" epiqrafını seçir. Məlumdur ki, "Kraliça Mab" alman və fransız dillərinə 1816-1819-cu illərdə tərcümə olunmuşdur.

Romantik poema olan "Kraliça Mab" müəllifin sonralar etdiyi etirafa görə Sadtinin "Qalablar" və Bayronun "Çayld Haroldun zəvvarlığı" əsərlərinə təqlid kimi yazılmışdır.

Bununla bərabər Şelli bu məlum poemada şagird kimi yox, tam yetkin usta kimi çıxış edir. "Kraliça Mab" çox orijinal əsərdir.

Poemanın əsas qəhrəmanı gənc qız İante "Harld" da olduğu kimi poemanın kompazisiyasında əlaqələndirici və yaradıcı həlqədir. Yuxuda İante su pərilərinin kraliçası Mabı görür və o, İanteyə xoşbəxtliyə gedən yolu göstərmək üçün sehirli

arabada onunla birlikdə göylərə Günəşin görüşünə aparır. Mab və İante göy qübbəsinin mərkəzində yerləşən sehirli saraya gəlirlər. Mab sehirli ekranda bəşəriyyətin keçmişini, indisini və gələcəyini İanteyə göstərir. Poemada istismarçıların zülmündən cana gəlmiş xalqın ümumiləşmiş obrazını Şelli ön plana çəkərək göstərir ki, bu siyasi zülm iqtisadi istismarın nəticəsi olmaqla sosial ədalətsizliyin kökündür.

Şahzadə, keşiş və zəngin lord
Hamısı kasıb cibinə girirlər.

Poemanın V nəğməsində kapitalist inkişafının qaranlıq tərəflərini göstərir. Şair göstərirdi ki, dəllallıq ruhu ən yaxşı keyfiyyətdən düşməsinə iməğrurluğun, elmlərə istəyin, alicənablığın, sadəliyin qiymətdən düşməsinə səbəb olur.

Poemada dövrün əsl qəhrəmanları xalqın hüquqlarının qorxmaz müdafiəçiləri olan cəsur respublikaçılardan söz açılır.

Poemanın nikbinliyi diqqəti cəlb edir.Şellinin nikbinliyinin mənbəyi fəhlələrin azadlıq missiyalarını dünyanın mütləq krallardan, lordlardan, ümumuyyətlə istismarçılardan azad olacağına olan inamıdır.

Poemada ziddiyyətlər də var. İctimai zülmü inqilab yolu ilə məhv etmək zərurəti ilə (III-IV nəğmələr)Şelli VIII nəğmədə gözlənilmədən bütün sinfi ziddiyyətləri “insanın ictimai eyiblərini vegeterian pəhrizi ilə müalicə etmək” təklifi verir.

Sonuncu IX nəğmədə gələcəyin sinifsiz cəmiyyətini təsvir edir. Bəşəriyyət güclü maşınların köməyi ilə səhranı bağ-bağata çevirir, insanlar tamahkarlığın, sərvət toplamağın, nifrətin, rəhmsizliyin, qaniçənliyin, ikiüzlülüyün, yalanın və başqa eyiblərin nə olduğunu bilmirlər.Şelli özünün bu əsərində əsl hümanist kimi çıxış edərək əxlaqi, ictimai və iqtisadi zülmü mühakimə edir, Amerika zəncilərinin qul kimi işlədilməsinə, Avropada fəhlələrin təhqir olunmasına, müstəmləkəçiliyin işğalçı siyasətinə etiraz edir.

Poema XVIII əsr maarifçilərinin ateizm ideyaları ilə diqqəti cəlb edir.

Şellinin 1816-cı ildə yazdığı əsərlərin ən yaxşısı “Alastor və ya tənhalığın ruhu” əsəridir. Bu lirik əsər təbiətə, onun gözəlliyinə vurulmuş gənc şairdən bəhs edir. O, xoşbəxtliyi təbiətlə ünsiyyətdə tapmaq istəyir, insan cəmiyyətindən qaçır.

Lakin o həlak olur, özü kimi insanlardan qaçdığına görə, sadə insanların sevinc və qəmlərindən uzaq olduğuna görə təbiət onu cəzalandırır.

1816-cı ildə İngiltərədə fəhlə hərəkatı güclənir, demokratik partiya öz fəaliyyətini bərpa edir. Şelli bu hadisələrdə iştirak edir. Bu hərəkat öz ifadəsini “İslamın üsyanı” (1818) poemasında tapır.

Müqəddimədə Şelli fransız inqilabına qiymət verərək qeyd edir ki, məhz bu inqilab xoşbəxt gələcəyə aparan yol olmalıdır.Mürtəce romantik ədəbiyyatın “öldürücü qüssəsinə qarşı Şelli öz işıqlı azadlıq ideyalarını qoyur. O, cəmiyyətin dəyişdirilməsində inqilabi yola üstünlük verir.İnqilabçıların xeyirxah işi özlərindən sonra uzun müddət yaşayır, onların pis işləri isə öz küllərinə qarışıb”. Bu poema ingilis ədəbiyyatında dahi inqilabi əsərdir. 1789-cu il Fransa inqilabı hadisələri və ingilis xalqının öz hüquqları uğrunda 50 illik mübarizəsi poemada öz əksini tapmışdır.

Müəllif göstərir ki, müasir istismarçı ingilis cəmiyyətində dünyaya “ən yüksək azadlıq” gətirəcək inqilabın toxumları cücərir. Poemanın qəhrəmanları inqilabçı Laon və onun sevgilisi Sitnadır. Onlar xalqı ayağa qaldıraraq mütləqiyyət hakimiyyətini devirirlər. Laon tutduğu zorakı hökmdarı azadlığa buraxır, o isə xaricə qaçaraq intervent qoşunlarla qayıdıb həmin inqilabı qan içində boğur. Laon və Sitna həbs edilərək edam olunurlar. Lakin onların işini yeni nəsl inqilabçılar davam etdirirlər və mütləqiyyəti devirirlər.Şellinin müasirləri romantik yazıçılarından fərqli olaraq onun qəhrəmanlıqlarının qəlbi və ürəyi parçalayaraq ikili mövqe tuturlar

Əslində Şelli XIX əsr ingilis şairləri arasında üsyan rəhbərləri Laon və Sitnanın timsalında xalq içərisindən çıxmış və xalqın azadlığı, xoşbəxtliyi uğrunda çarpışan respublikaçılar surəti yaradır. Mütləqiyyətə qarşı açıq çıxışlarına görə 1817-ci ildə hakimiyyət Şelliyə qarşı irticaya başlayır. Arvadının ölümündən sonra onun iki övladı əlindən alınır, məhkəmə bu qərarını onun ateist olması ilə izah edir.

İkinci arvadı Qodvindən olan oğlunu da əlindən alınacağından ehtiyat edərək Şelli İtaliyaya köçür. Burada o, ikinci dəfə Bayronla görüşür, əməkdaşlıq edir, müştərək jurnal buraxmaq istəyirlər.

Venetsiya, Neapol, Romanı gəzən Şelli İtaliya, Yunanıstan, İspaniyada baş verən inqilabi hadisələri diqqətlə izləyir. Bəzən onun özünə bu hadisələrdə iştirak

etmək imkanı verilir və 1822-ci ildə dənizdə boğularaq ölür. 10 gündən sonra dalğalar onun cəsədini sahilə atır. Bayron və onun dostu tərəfindən dondurularaq Romada dəfn olunur.

P.B.Şellinin lirik istedadı çox güclü idi.və italiyada o öz lirikasının ən böyük nümunələrini yaratdı. Onun ıerləri hisslərin gücü, novatorluğu, emosionallığı və cazibədarlığı ilə diqqəti cəlb edir. Lirik şerlərində şair sakit mavi dənizi, İtaliya təbiəti gözəlliyinin təsiri ilə yaşadığı təəssüratları təsvir edir. P.B.Şellidə təbiət təsvirləri fəlsəfi məna və məzmun kəsb edir . Onun ümumi "Xəyanət" adlı şerləri bu qəbildəndir. Burada təbiətin ölməzliyi, onun əbədi inkişafda olması ideyaları tərənnüm edilir. Şair sanki cəmiyyət həyatında və təbiətdəki dəyişiklikləri müqayisə edir.

P.B.Şelli yaradıcılığında məhəbbət lirikası da cçox valehedicidir. Onun yaratdığı qadın surətləri də çox gözəldirlər və sanki işıq və musiqidən toxunmuşlar. Belə şerlərə "Con gitara ilə", "Musiqi üçün arietta, şerlərini göstərmək olar. XIX əsrin 20-30-cu illərində P.B.Şelli və C.Bayron antik Elladanın incəsənət və ədəbiyyatı ilə maraqlanırdılar. Mürtəce dini ideologiya ilə mübarizədə onlar işıqlı qədim yunan incəsənətinin parlaq surətlərindən və materializmindən istifadə edirdilər. P.B.Şelli belə hesab edirdi ki, yunanlar öz əcdadlarının qəhrəmanlığını, ağlını , şücaətini isttedadını Prometey kimi miras götürmüşlər. O, yunanların türk zülmünə qarşı qalxacaqlarını səbrsizliklə gözləyirdi. Yunanların türklərə qarşı üsyana hazırlaşmaları xəbərinin təsiri altında "Azad edilmiş Prometey" lirik dramını yazdı.

Doğrudan da şerin möhtəşəmliyinə, monoloqların lirik zənginliyinə, ehtiraslara və təbiiliyinə görə bu əsər Şelli istedadının böyüklüyünü bir daha sübut edir. Öz dövrünün tələblərinə , inqilabi dünyagörüşünə uyğun şəkildə müəllif Prometey haqqındakı əfsanənin mətnində dəyişikliklər edir.

Şelli özünün "Azad edilmiş Prometey" poemasını yunanların türk işğalına qarşı apardığı mübarizəyə həsr etmişdir.Prometey haqqında qədim əfsanəni Şelli öz əsərində öz dövrü ictimai mübarizəsinin təcrübəsi ilə əlaqələndirərək öz inqilabi görüşlərinə uyğunlaşdırır.

Şellinin Prometey obrazı özündə bu fikri əks etdirir ki, ancaq siyasi zorakılıqla amansız mübarizə xalqı məhv olmaqdan və vəhşiləşməkdən xilas edə bilər. Prometeyin qəhrəmanlıq xüsusiyyətləri respublikaçıların qəhrəmanlığını özündə əks etdirir.

Prometeyin mübarizə əzmi zorakı Zevsin rahatlığını əlindən almışdı. Prometeyin peyğəmbərliyi onun da mübarizədə qalib olacağını bilməsi atanrıların başçısını çox narahat edir. Zevs dəniz ilahəsi Fetidanı onu sevməyə güclə məcbur edir və bilmir ki, qadının tale qisməti əsasında atasından çox güclü oğlu dünyay gələcəkdir. Uşağın adı Demoqrofondur. Bu surət P.Şellinin poetik fantaziyasının məhsuludur. Həmin obrazda P.Şellinin cəmiyyətdə yüksək və mükəmməl münasibətlər dövrü köhnə dünyanın bətnində yaranacağı haqqındakı fəlsəfi fikri ifadə olunur. Demoqorqon " gələcək böyük xalq inqilabının carçı- sıdır". Zevsi taxt-tacdan salan Demoqorqon deyir: " Göylərdə sənin davamçın ol- mayacaq!" O dövt sərt senzurası şəraitində şair yerdə də taxt-taclarının olma -yacağı haqqında söhbət aça bilmir.

Bəşəriyyətin böyük gələcəyi haqqında P.Şelli atəşin sözlərlə danışır. Xalqın zülmdən azad olmasından sonra baş verəcək dəyişikliklərin böyüklüynü nəzərə çatdırmaq üçün Demoqorqon Göyü-Yeri, Ay və Ulduzları, Cinləri və Tanrıları Prometeyin böyüklüyünü və zülmdən azad olmuş bəşəriyyəti vəsf etmə- yə, alqışlamağa çağırır. Bu lirik dramda 20-ci illər demokratları üçün vacib olan üsyan və irticaçı rejimlərin güc tətbiq edilməsi ilə devrilməsi problemi yenidən gündəmə gəldi. Güc rəmzi olan Herkules Prometeyin qollarındakı zəncirləri qıraraq tiran Zevsin əsirini azad edir.

"I Karl" (18228) əsərində P.Şelli realist və dramaturq kimi sərt dillə danışaraq V.Şekspirin tarixi xronika ənənələrini davam etdirir. Əsərdə P.Şelli ingilis tarixinin ən çətin dövrü olan 1649-cu illər təlatümlü inqi- labı illərində bütöv millətin taleyindən söz açır.

Bu əəsərində P.Şelli X əsr İngiltərəsində feodalömütləqiyyət sisteminin dağılmasından söhbət açmaq istəyirdi. Müəllif bu inqilabın birinci mərhələsində zəhmətkeş xalqın fəallığının öz apogey səviyyəsinə çatdığın, kilsə və feodal

zülmünün dayaqlarının uçduğunu , hakimiyyətin belinin bküldüyünü göstərmək istəyir. P.Şelli İngiltərədə vətıəndaş müharibəsinin labüdlüyünü göstərir.

Dramın kompozisiyasında kontrastlar, dəbdəbəli maskaradlar diqqəti cəlb esdir, zər-ziba içərisində olan xanımlar və kavalerlər soyuqdan büzüşmüş kasıblara qarşı qoyulur, vecsiz yeniyetmənin şən əhval-ruhiyyəsi patriot Leytonun gəlişi ilə pozulur. Kral aldadıcı sakitliyə valeh olmuşdur, saraydakı zənginliyi və dəbdəbəni lənətləyən kasıblar kütləsinin ayaq səslərini sanmki eşitmir, yaxınlaşan lənətlənmiş insanların qisasını duymur.Kral təlxək Arqinin peyğəmbərcəsinə dediyi fikirləri eşitmir, patriotlar Bastvinin, Leytonun, Sent Cinin replikalarına fikir vermir. P.Şelli iki surət-kral Ikarl və xalq inqilabının rəhbəri Kromveli qarşılaşdırmaqla öz əsərini başa çatdırır.

P.Şellinin bu dramında xalq hadisələrin cərəıyan etdiyi fon deyil, əksinə Şelli o, pyesin baş personajıdır. Təəssüf ki,P.Şellinin bu əsəri qəfil ölüm nəticəsində yarımçıq qalmışdır.

Mövzu 5

CORC NOEL HORDON BAYRONUN YARADICILIĞI.

PLAN:

1. **C.N.H.Bayronun həyatı**
2. **C.N.H.Bayron Lordlar Palatasında**
3. **C.N.H.Bayron İsveçrədə P.B.Şelli ilə görüşşür**
4. **C.H.Bayronu yaradıcılığının mərhələləri**
5. **“Çayld Haroldun səyahəti” poeması**
6. **“Şərq poemaları”**
7. **“Avropa melodiyaları”**

8.C.Bayronun dramaturgiyası

Ədəbiyyat:

4. **Ə.Xəlilov Dünya ədəbiyyatı tarixi. VII c. Ali məktəblər üçün dərslik.Bakı “Bilik” 2013.**

5. Ə.Zeynalov Şərq F.Volter yaradıcılığında. Azərbaycan Milli Elmlər
6. Akademiyasının Nəşriyyatı. 2001.
4.Bədəlbəyli Ü. Ingilis ədəbiyyatı tarixinə aid oçerklər. Bakı 2009.
5. V.Y. Baxmutskiy, Bojor Y.N. İstoriya zarubejnoy literaturı XVIII veka. Visşaya şkola. Moskva , 1967.

Corc Noel Qordon Bayron 1978-ci il yanvarın 22-də Londonda kübar ailədə anadan olmuşdur. O əsilzadə ingilis aristokratı və şotlandiyalı qadının oğlu idi. Atası oğlu və arvadını ataraq Fransaya getmiş, tezliklə orada vəfat etmişdir.

10 yaşına qədər oğlan Şotlandiyada anası ilə yaşamışdır. 10 yaşında ögey babası vəfat etdikdən sonra Bayrona lord titulu və böyük sərvət miras qalmışdı. Bundan sonra o, anası ilə Nottinhem qraflığına keçərək əcdadlarının qalasında yaşamağa başladı.

Yeniyetməlik illərində Bayron dəfələrlə zəhmətkeşlərin "İş və çörək!" "İş yoxdursa, rədd olsun maşınlar və kral!" şüarları ilə keçirilən kütləvi çıxışlarının şahidi olmuşdu.

XVIII əsrin sonu-XIX əsrin əvvəlləri İngiltərəsi ictimai həyatının burulğanları hələ məktəbdə oxuyarkən Bayronda müasiri olduğu ictimai həyat hadisələrinə maraq oyatmışdı. O, çox böyük maraqla və heyranlıqla İsveçrə xalq qəhrəmanı Vilhelm Poell haqqında və İsveçrəli zorakı hökmdar hersoq Burqundskinin öldürüldüyü döyüş haqqında olan yazıları oxuyurdu. Kembric universitetində təhsil illərində (1805-1808) Bayron Fransız maarifçi yazıçılarının əsərlərinə xüsusi maraq göstərilmişdir. Volter onun sevimli yazıçısı idi. Russonun xalq hakimiyyəti haqqındakı ideyaları tələbə Bayrona güclü təsir etmişdi, klassik ingilis poeziyasını əla bilir, fəlsəfə, təbiətşünaslıq, müxtəlif dilləri öyrənirdi. O, XVIII əsrin 80-90-cı illərində gizli, müxbir cəmiyyətləri üzvlərinin nəşr etdirdikləri satirik ədəbiyyatı acgözlüklə oxuyurdu.

Universiteti qurtardıqdan və yetkinlik yaşına çatdıqdan sonra Bayron lordlar palatasında miras qalmış yerini tutdu. Portuqaliyaya, İspaniyaya, Yunanıstana, Almaniyaya və Türkiyəyə səyahətindən aldığı təəsüratları o, gündəliyə yazırdı. Bu gündəlik "Çayld Haroldun zəvvarlığı" poeması üçün sonralar poetik əsasa çevrildi.

Vətənə qayıtdıqdan sonra Bayron ictimai-siyasi həyatda fəal iştirak etməyə başladı. Lordlar palatasında Bayron iki dəfə çıxış etdi. Birinci nitqində o, Auditlərə verilən ölüm cəzasına etiraz edir, ikincisində isə müstəmləkəçilik zülmü var-yoxdan çıxarmış irland kəndlilərini müdafiə edirdi. Bayron İrlandiyaya müstəqillik verilməsini tələb edirdi. Hər iki nitq lordlara güclü təsir göstərsə də heç bir nəticəsi olmadı. Bundan peşman olan Bayron həmişəlik lordlar palatasını tərk etdi. Atrıq çox məhşurlaşmış şair yüksək dairəli kübar qadınların sevimlisinə çevrilmişdi. Elə hey onu məhşur evlərə dəvət edirdilər. Lakin elə ki, Bayron irticaya qarşı açıqca etiraz etdi, özünün nitqlərində və satirik məqalələrində lordları xalqın qəzəbi ilə hədələdi, onu ictimai təhlükəli şəxs hesab etdilər və cəzalandırmaq üçün səbəb axtarmağa başladılar.

1815-ci ildə Bayron Annabella Milbeinlə evləndi. Tezliklə aydın oldu ki, bu qadın dahi şairin məhəbbətinə layiq deyil, ana südü ilə o, nankorluq da əmmişdir. Hakim dairələrin şairin əxlaqsızlıqları haqqında yaydıqları böhtanlara inanan Milbeni bir il sonra boşanma haqqında ərizə verdi.

Hakim dairələr bu hadisədən istifadə edərək onu əxlaqsızlıqda günahlandırdı, qəzetlər şairin adı ilə bağlı iftiralar yağdırdı, pulla tutulmuş gənclər şairin evini daşa basdılar. Bayron ögey bacısı Avqusta Kinin evində yaşamalı oldu. Bu hədə-qorxu o qədər gücləndi ki, şair həmişəlik vətəni həmişəlik tərk etməli oldu.

1816-cı ildə İsveçrədə Bayron ingilis poeziyasının digər dahisi Şelli ilə görüşdü. Tezliklə o, İtaliyaya yollandı və orada dahi fransız yazıçı F.Stendalla görüşdü. İtaliyada Bayron yaradıcılığının ən məhsuldar dövrü başlandı.

Karobinari hərəkatının darmadağın edilməsindən sonra Bayron artıq xalq həyacanları dalğasının başlanğıcı İngiltərəyə can atırdı.

1823-cü ildə Bayron Yunanıstan üsyançıları mərkəzinin dəvəti ilə Missoulunqiyə gəldi və yunan xalqı tərəfindən hərarətlə qarşılandı. Hərbi rəhbər, diplomat, tribun Bayronun qaynar fəaliyyəti başlandı.

Dağlara səfər zamanı soyuqlayan Bayron 1824-cü ilin aprelin 19-da vəfat etdi. Ürəyi Yunanıstanda, nəşi isə vətəndə Nyusten abbatlığında dəfn olundu. Bütün Yunanıstan onun ölümünü ümumxalq hüznü kimi qeyd etdi. Höte özünün "Faust"

əsərinin II hissəsində onun alovlu şerlər həsr etdi, rus şairləri Rıleyev, Küxelbekker və Puşkin Bayronun ölümünə şerlər ithaf etdilər.

Öz səciyyəsinə görə Bayronun yaradıcılığı 3 dövrə bölünür: 1807-1809; 1809-1817; 1818-1824.

Yaradıcılığının I dövründə Bayron hələ ingilis klassik poeziyası nümunələrinin təsiri altındadır. II mərhələdə isə orijinal romantik şair kimi çıxış edir. II mərhələdə isə ingilis poetik dilinin islahatçısı və XIX əsr tənqidi realizminin təşəbbüskarı kimi çıxış edir.

Bayron dünya ədəbiyyatında ən böyük lirik şairlərdən biridir. İtaliya, Yunanıstan, İspaniya, Albaniya, İrlandiya xalqlarının milli-azadlıq mübarizəsi, həmçinin ingilis fəhlələrinin ilk kütləvi çıxışları Bayronun inqilabi sənət ilhamının mənbələridir.

Bayron feodal-mütləqiyyət despotizminin amansız düşməni idi. Bununla bərabər dəqiq ictimai ideallarının olmasına baxmayaraq, insanın insan tərəfindən istismarının və xüsusi mülkiyyətin də qatı düşməni idi. Bütün bunlara baxmayaraq yaradıcılığında və dünyagörüşündə həmişə ziddiyyətlər olmuşdur. Belinski yazırdı: "Bayronu oxuyarkən, dərin lirik şairi, poeziyasında ingilis həyat həqiqətlərinin qızğın inkarını, eyni zamanda Bayronda hər halda ingilisi və lordu, həm də demokratik görməyə bilmirsən".

Bayron poeziyasında hakim siniflərin eyiblərinin satirik ifşası ilə yanaşı inqilaba çağırış və dünyanın taleyinə narahatlıq hiss olunur. Böyük şairin yaradıcılığında belə ziddiyyətlərin birləşməsi konkret tarixi şəraitin nəticəsidir. Onun poeziyasının güclü tərəfləri olan ehtiras, barışmazlıq, bədii təsvirin böyük gücünə görə o öz dövrünün mütərəqqi və azadlıqsevər ab-havasına minnətdar olsa da, eyni zamanda, qeyri-yetkinlik, zəiflik və İngiltərə və Avropadakı milli-azadlıq hərəkatının dağınıqlığı və məğlubiyyəti onun yaradıcılığındakı bədii notların yaranmasına səbəb olurdu.

Yaradıcılığının I dövründə (1807-1809) Bayron "Asudə saatlar" (1807) şerlər məcmuəsinin nəşri ilə əlamətdardır. İlk ədəbi təcrübəsi olan bu əsərində Bayron XVIII əsr ingilis poeziyası nümunələrinin təsiri altındadır. O, burada gah Qreyin

elegiyalarına, gah da Berns poeziyasına təqlid edirsə də, Bayronun erkən yaradıcılığında klassik didaktik poeziyanın təsiri daha çox duyulur.

Oxucular Bayronun şerlərini yüksək qiymətləndirdilərsə də, “Edinburq xülasəsi” jurnalında bir tənqidçi bu şerlərə mənfi rəy verdi. Buna şair özünün “İngilis bardları və şotland şərhçiləri” (1809) əsəri ilə cavab verdi. İlk yetkin bədii əsəri olan bu əsərdə Bayron tanınmış ədəbi avtoritetləri amansız tənqid edərək mürtəce romantiklər Sauti, Vodsvorti, Kolric, Lyuisi və başqalarını kəskin tənqid edirdi. Ədəbi tənqidçilərdən Bayron həyata daha da yaxınlaşmağı, dini-mistik əhval-ruhiyyəni atmağı tələb edir, yaradıcılıqlarında xalq poeziyasından cəsarətlə istifadə etməyə çağırırdı.

Yaradıcılığının II mərhələsində (1809-1817) Bayronun “Çayld Haroldye zəvvarlığı” poemasının ilk iki nəğməsinin çapdan çıxması ilə başlanır. Bu iki nəğmənin çapdan çıxması təkcə İngiltərənin yox, həm də bütün avropanın mütərəqqi adamlarına güclü təsir etdi. Təkcə 1812-ci ildə poema 5 dəfə nəşr edildi. Belə bir uğurun səbəbi poemada şairin öz dövrünün ən ağrılı problemlərinə toxunaraq fransız inqilabının məğlubiyyətindən yaranan əhval-ruhiyyəni yüksək poetik şəkildə ifadə etməsində idi.

Böyük fransız inqilabının bayrağında yazılmış “Azadlıq! Bərabərlik və Qardaşlıq” şüarı əslində şəxsiyyətin əzilməsi, siyasi terrorun tüğyan etməsi, sonsuz dağıdıcı müharibələr kompaniyası ilə nəticələnmişdi.

Bu dövrdə Bayron novator-yazıçı, liro-epik inqilabi romantik poema janrının yaradıcısı kimi çıxış edirdi.

“Çayld Harold”la ingilis və Avropa cəmiyyətinin həyatında yeni dövr başlanır. Poemanın ehtiraslı monoloqlarında baş verən hadisələrə şairin konkret etirazları öz əksini tapır.

Belə əhval-ruhiyyəni əks etdirən Bayron öz poemasının bütün nəğmələrində” Maarifçilərin işıqlı ideallarının iflasının səbəbi nədir?” sualına cavab axtarır.

Maarifçilər kimi poemanın I nəğməsində Bayron təklif edir ki, yaxşı insanların iradəsi ilə köhnə ictimai idarələri şürlu əsaslarla dəyişdirmək lazımdır.

Lakin yavaş-yavaş müəllif belə nəticəyə gəlir ki, mənəvi şikəstlik Avropa millətlərinin ən kasıb siniflərinin kasıblığının və degredasiyasının səbəbi ola bilməz.

O, belə hesab edir ki, dövlətdə şəxsiyyətin şüurlu fəaliyyəti heç nəyi dəyişə bilməz, ayrı-ayrı inqilabların və bütün millətlərin taleyi hansısa obyektiv qanunauyğunluqdan asılıdır. III nəğmədə Bayron bu qanunauyğunluğun bəşəriyyətin xislətinə düşmən olduğunu göstərir və poemada bədbin, kədərli, faciəli notlar əmələ gəlir. Lakin şairin məqsədi bununla barışmağı təklif etmək deyil. Dönə-dönə bu ümidsizliyi dəf etməyə çağıran şair ictimai zülmün və siyasi zorakılığın bütün təzahürlərinə qarşı mübarizəyə çağırır.

IV nəğmədə isə Bayron göstərir ki, tarixi qanunlar xalqların xeyrinə işləyir.

Poemanın ilk iki nəğməsinin əsas məqsədi XIX əsrin 10-cu illəri üçün səciyyəvi olan insan şəxsiyyəti və cəmiyyətin qarşılıqlı münasibətlərinin açılıb göstərilməsidir.

İlk sətirlərdən gözlərimiz qarşısında həyatdan və insanlıqdan küsmüş yeniyetmə surəti canlanır. Onun ürəyi boş narahatdır və səyahətlərə can atır, vətənini tərk edərək cənuba, Aralıq dənizi sahillərinə yola düşür. Yeniyetmə sivilizasiyadan mümkün qədər uzaq olmaq məqsədilə Şərqə can atır. Lakin istədiyi və can atdığı sakitliyi və rahatlığı heç bir yerdə tapa bilmir.

Haroldun istismar olunan xalqlara ürəyi yanır, cəllad jandarmlara, rahiblərə, hökmdarlara nifrət edir, ispan xalqına qələbə, yunanlara isə müstəqillik arzulayır. Lakin öz həyatındakı haqsızlığa üsyanı qeyri-fəaldır. O, fərdiyyətçidir və özünü cəmiyyətə qarşı qoyur, azadlıq mübarizəsində iştirak etmir, onu tənhalıq, sonsuz qəm sıxır. Harold surətinin müsbət tərəfləri isə hər hansı zülmə qarşı barışmaz etiraz, mənfi tərəfi isə fərdiyyətçilik və eqoizmdir.

Müəllif Harold surətində ümumiləşdirmə vermişdir. Harold öz dövrünün qəhrəmanı, napoleon müharibələri və Restevrasiya dövrü mürtəce qanun-qaydalarına olan ictimai etirazın ifadəçisidir. Məhz bu surətin ictimai əhəmiyyəti onun geniş populyarlığını təmin edir, onun müsbət və mənfi tərəflərinin sonsuz tənqidinə səbəb olur. Harold – çoxsaylı XIX əsrin I yarısının romantik qəhrəmanlarının öndəridir.

Poemanın tematikası qəhrəmanın daxili dünyasının açılması ilə məhdudlaşmır. Burada XIX əsrin I yarısında Avropaya xas olan xalqların Napoleonun irticaçı hökumətinin işğalçı siyasətinə qarşı, Britaniya kapitalizminin

ekspansiyasına qarşı, türk sultanının zülmünə qarşı milli-azadlıq hərəkatı əks olunur. Haroldun səyahətinin təsviri İspaniya, Yunanıstan, Albaniya xalqlarının həyatından çoxlu faktları birləşdirmək imkanı verir.

Öz kədərini unudan şair vaxtında lirik ricətlərdən istifadə edərək azadlıq mübarizəsinə çağırır, satqınları lənətləyir, mühakimə edir, məsləhətlər verir, sevinir, kədərlənir. Beləliklə, poemanın daha bir lirik qəhrəmanı – müəllifin hiss və istəklərini, bu və ya digər hadisəyə qiymətini əks etdirən lirik qəhrəman personajı görünür. Belə lirik təsvir azadlığa, müəllifə təsvir dairəsini genişləndirmək imkanı verir. Romantik poema janrı Bayrona aqrar-sənaye çevrilişinin və Avropadakı inqilabi təlatümlər dövrünün doğurduğu hadisələrin bədii formada əks etdirmək imkanı verir.

Ədəbiyyata Bayron tərəfindən gətirilmiş liro-epik poema janrı həyatın bədii təsvir imkanlarını xeyli artırırdı. Bütün poema XVIII əsr yaradıcılarına yad olan tarixizmlə zəngindir. “Çayld Harold”da çoxlu xalq həyatının real təsviri var. Bu poemanın realistik güzgüsüdür.

Poemanın I nəğməsində Çayld Haroldun Portuqaliyaya və İspaniyaya səyahəti təsvir olunur. Təbiətin gözəlliyindən vəcdə gələn Harold bilir ki, bu sehrli torpaq sakitlik və rahatlıq nə olduğunu bilmir: fransızlar şimaldan İspaniyaya hücum etmişlər, müharibə gedir; İngiltərə Kadilseyə desant çıxarmışlar. Bayron İspanların müharibədəki kütləvi qəhrəmanlığını göstərir.Saratocadan olan qız öz sevgilisinin arxasınca gedərək onun yarasını bağlayır, sevgilisinin ölümündən sonra düşmənə qan uddururaq qəhrəman olur. Sadə kəndli öz üzümlük sahəsini tərk edərək orağını qılıncla əvəz edir, şəhərlilər hərb sənətini öyrənirlər ki, düşməni geri oturtsunlar və s. Şair xalqın qəhrəmanlığını vəsf edir, ona öz əcdadlarının qəhrəmanlıqlarını xatırladır. İspaniyada kübarlar isə laqeyidlik göstərərək vətənə Napoleona satdılar.

II nəğmədə bədbinlik motivləri daha da güclənir. Harold hələ düşmən türklərə silahlı müqavimət göstərmək imkanı olmayan Yunanıstana gəlir. Bayron peygənbərcəsinə yunan xalqına öz azadlığını ancaq silahla əldə edə biləcəyini xatırladır. Sonra Haroldun ecazkar təbiətə malik Albaniyanı gəzdiyi təsvir olunur. İsgəndərin qəhrəman ruhunu özündə gəzdirən vətənpərvər surəti yaradılır. Poemanı diqqətlə oxuyanda görürsən ki, Harold surəti vətənpərvərlik,

azadlıqsevərlik, qəhrəmanlıq, canlı ağıl, şücaət hisslərinə malik xalqların ümumiləşdirici surətləri ilə arxa plana keçirilir. Bayron tərəfindən belə bədii surətlərin yaradılması o dövr üçün yenilik idi.

Lakin poemada Bayronun demokratizmi ziddiyyətli şəkildə özünü büruzə verir. Hər şeydən əvvəl aydın olur ki, əsərin qəhrəmanı Haroldun taleyi xalqların taleyi ilə əlaqəli deyil, onun şəxsi həyatı ictimai maraqlara qarşı qoyulur.

III nəğmə Bayron İngiltərədən qovulduqdan sonra 1817-ci ildə yazılmışdır və böyük şairin həyat uğursuzluqları bu nəğmədə öz əksini tapmışdır. Bu nəğmə Bayronun qızı Adaya müraciətlə başlanır və qurtarır.

Haroldun Belçikaya səyahətini təsvir edərək Bayron bəşəriyyətin gələcəyi haqqında ağır düşüncələrə dalır. Rəsmi nöqteyi nəzərə görə, o, 1814-cü ildə Vaterlooda müttəfiqlərin Napoleon üzərindəki qələbəsini dünya tarixindəki ən böyük faciələrdən biri hesab edir. Onun fikrincə, Napoleonu yıxmaq üçün xalqların verdiyi qurban lazım deyildi. Vaterloo təkcə Avropa xalqlarının vəziyyətini yüngülləşdirmədi, həm də Burbanlar sülaləsini hakimiyyətə gətirdi, Volterloodan sonra Avropanın hər yerində dar ağacları quruldu, zindanlar tikildi, qan su yerinə axdı. Mürtəce romantiklərdən fərqli olaraq III nəğmədə Bayron Böyük Fransa inqilabının bayrağını yüksəklərə qaldırır, dahi azadlıqsevər J.J.Russonu tərifləyir və keçmişin qəhrəmanlarına müraciət edir.

Venetsiyada yazılmış IV nəğmə İtaliyaya həsr olunmuşdur. İtalyan tarixi kədərli olsa da həmin tarixdə həlledici anlar yetişmişlər.

Bu zaman Bayron peyğəmbər kimi zamanın azadlıqsevər ruhunu hiss edir. O, İtalyanlara öz qəhrəman əcdadları Danteni, Petrorkanı, Bakkoççonu, Tossonu xatırladır, göstərir ki, “zorakı” sözünü demək üstündə italyan şəhərlərində avstrya jandarmları insanları tuturlar. IV nəğmə demokratik inqilaba səsləyir. 1812-ci ilin martın 2-də “Morninq propikl” qəzetində anonim dərc olunan “Dağıdıcı dəzgahlara qarşı Bilin odası” əsərində Bayronun acı satirası İngiltərə istismarçı siniflərinə tuşlanır. Burada Bayron ingilis burjua-mütləqiyyət quruluşunun xalqa düşmən mövqeyini ifşa edir. “Oda”nın son sətirlərində hakimiyyətdə olanları cəzalandıracaq xalq qisası mövzusu səslənir. “Oda” XVIII əsrin sonu satirik şer ədəbiyyatının davamıdır. 1816-cı ildə Bayron luditlər mövzusuna yenidən müraciət edərək

“Lüditlər üçün oda” əsərini yazır, despotizmlə açıq mübarizəyə çağırır. Beləliklə, luditlər hərəkatı Bayronun inqilabi poeziyasının mənbəyi olduğu bir daha təsdiq olundu.

1811-1812-ci illər İngiltərədə radikal demokratik hərəkatın və Avropada milli-azadlıq hərəkatının yüksəlişi illəri idi. Kütlələrin böyük etirazı bu illərdə Bayronun satirasında və siyasi şerlərində öz əksini tapırdı. Lakin 18155-1816-cı illər irticanın azğınlaşması ilə əlamətdardır.

Mühazirə 6

Volter Skottun həyat və yaradıcılığı

Böyük ingilis ədibi Valter Skottun yaradıcılığı geniş və dərinliyi ilə fərqlənir. Tarixi roman ustası kimi tanınan V.Skott **Kventin Dorvard** əsəri hən onun öz yaradıcılığında, həm də dünya ədəbiyyatında müstəsna yer tutur. Şair tərcüməçi Mikayıl Rzaquluzadə həmin əsəri tərcümə etmişdir. Roman 29 fəsildən ibarətdir. Bu əsərdə hadisələr bizim zəmanəmizdən beş yüz il əvvəl baş vermişdir. Romanda V.Skot Şotlandiya və Fransa haqqında, XIX əsrdə Belçika ilə birləşmiş, XV əsrdə isə müstəqil siyasətlə yaşamış olan qədim Lyej haqqında danışır. Əsərdə XV əsrdə pərakəndə halda olan feodal Fransanın vahid, mərkəzi kral hakimiyyətinə tabe olan milli monarxiya halında birləşdirilməsi uğrundakı mübarizənin baçlandığından danışılır. Cürətli, sədaqətli Kventin Dorvardın macəralarından danışılır. O öz vətənini tərk etməli olmuşdur-çünki o zamankı ölkələr arasında baş verən müharibələrdə bütün ailəsi həlak olmuşdur. Kventin özü təsadüfən qurtula bilmişdir; anasının yalvarışlarından sonra düşmən tərəfindən ömrünü monastrda keçirmək şərti ilə buraxırlar. Lakin bir müddət sonra gənc şotlandiyadan qaçır. Kventin də fransız kralı XI Lüdovikin Şotlandiya qvardiyasının muzdlu əsgəri olur. Kventin Ludovikin tapşırıqların yerinə yetirən zaman, həmdə burada geniş və zəngin mülkləri olan gənc qrafinya İzabella de Kruaya aşiq olur. İzabella demək olarki tam bir dövlətin sahibidir.Kventin İzabella ilə evləndikdə o çoz asanlıqla XI Ludovikin muzdlu qvardiyasında qulluqdan

əl çəkir. Kventin bu qısa müddətdə görürki,Ludovikin insanların həyatı ilə oynayan hiyləgər və amansız bir adamdır. V.Skott qorxurdu ki, islahat ugrunda mübarizanin daha da genislonmasi ingiltarada inqilaba sabab ola biler. agar o öz avvalki romanlannda da özünü inqilab aleyhdari göstarmis-dirsa da, iyirminci illordan baglayaraq, inqilabdan qorxmaq, xalq kütlalari içarisinda ingilabçiligin tazahürüna düsman-casina münasibata avvalkina nisbatan daha tez-tez rast galmak olur. "Kventin Dorvard" (1823) romani da hamin bu dövra aid idi. Bu romanda artiq Skottun bütün sonraki yaradiciligina xas olan va sonralar daha da qüvvatlənəm n nöq-sanlar özünü göstarmakdadir. "Kventin Dorvard" da qüvvətlənən nögsanlar özünü özünü göstarmakdadir. "kventin Dorvard" romani V.Skotun asil istedadii va ahamiyyatli son aseridir. V.Skott xalg hayatinin masalalari ila alagadar böyük tarixi mövzulara müraciat etmakdan al cakmakla, öz galacak inkisaf imkanlannin yolunu baglamis olur.

Skott yoxsullaşmış bir Şotlandiya ailəsində doğulmuşdur. Gənliyində vəkil kimi işləyən Skott bu zaman ərzində öz doğma vətənini gəzib onun taixini və müasir vəziyyətini diqqətlə öyrənmişdir. Kapitalizmin yerləşməsi ilə əhalinin kütləvi sürətdə var-yoxdan çıxması yazıçını sarsıtmışdır. O, öz romanlarında Şotlandiya xalqının ağır vəziyyətini, öz həyat və azadlığını hakim siniflərin təzyiqindən qorumaq üçün girişdiyi təşəbbüsləri əks etdirir.

V.Skott görməyə bilməzdi ki, Avropa xalqlarının həyatlarının iqtisadi və siyasi şəraitində ən mühüm dəyişikliklər həmişə, demək olar ki, inqilabi şəkildə baş vermişdir. XVIII-XIX əsrlərin arasında yaşayan V.Skott Fransa burjua inqilabının müasiri, İtalya və İspaniyada inqilabi hərəkatın müasiri olmuşdur. Amma Skott inqilabların əleyhinə idi.

Skott Şotlandiya xalq poeziyasının toplayıcısı və Şotlandiya ilə İngiltərə tarixində poemalar müəllifi kimi tanınmışdır. Onun nəşr etdiyi "Şotlandiya hüdudlarının nəğmələri" Avropa Şotlandiyanın xalq poeziyası xəzinəsi ilə tanış etmişdir. Öz vətəninin keçmişini əks etdirən ballada və poemalarında xalqın, kral və feodallara qarşı mübarizəsinin təsvirinə yer

verilməmişdir. XVII əsr inqilabi hadisələrinə həsr olunmuş “Rokbi” poeması belədir. 1814-cü ildə Verveley adlı ilk romanı çıxmışdır. Bu romandakı hadisələr Şotlandiyada XVIII əsrin ortalarında baş verən hadisələrdir. O, bəzən poeziyaya qayıtsada bu dövrdə əsasən romanlar üzərində mərkəzləşmişdir. Bir-birinin ardınca onun “Şotlandiya” romanları adlanan – “Puritanalar”, “Rob-Roy”, “Edinburq zindanı”, “Montroz əfsanəsi” romanları çapdan çıxır. 1820-ci ildə Skott ilk böyük tarixi romanı olan “Ayvenqo”nu nəşr edir.

Yazıçının birinci qrupa daxil olan romanlarında Şotlandiya xalqının həyatı, ictimai münasibətlərin geniş lövələrlə təsvir etmişdir.

V.Skottun poemalannda olan ziddiyyatler romanlannda da aydin gözo çarpmaqdadir. Bu romanlar badiilik va molumat-vericilik cohatlorindan böyük qiymata malik olmaqla barabar, çox zaman yaziçinin siyasi görüslerindan dogan mahdudlqula farqlonirlar: V.Skott XIX asrin onuncu illorinda taraqgi düsmani olan iri torpaq sahiblorinin "Tori" adlanan partiya-sina getdikca daha çox yaxinlasmaqda idi.

V.Skottun birinci grupa daxil olan romanlanilarinda danisdigimiz Sotlandiya romanlan - o cohatdan qiy-metlidir ki, bu aserlordo Sotlandiya xalqinin hayati, ictimai münasibatlerin genis lövhalari düzgün tasvir edilmisdir.

Amma asarlorinin an yaxsilanndan biri olan "Rob Roy" romaninda V.Skott sotlandiyalt Rob Royun xalqi sixisdiran ingilis va sotlandiya mülkedarlanna qarsi mord mübarizosini gostormakle barabar, bu mübarizanin ümidsiz va naticosiz oldugunu da qeyd edir. Axi Rob Roy ona qarsi qosun gön-deran ingilis hökumati ila, onu addim-addim izlayen yigin-yijin Sotlandiya mülkadarlan ila neco bacara biler!

V.Skottun "Ayvenqo" romaninin bazi hissalari "Rob Roy" romaninin an yaxsi sohifolarina yaxindir, - bunlar hamin hissalordir ki, orada yaziçi casur ox atan Robin Qudun basgiligi altinda ingilis kandlilerinin qoluzorba-feodal Fron de Befin quidur yuvasina hücum edib, orani yandirdiq-lanndan danisir.

Anca bu romanda da V.Skott Robin Qudu har seydon avval kral Aslan Urokli Riçardin sadaqetli bir xidmetkan kimi görür: Fron de Bef kralin düsmonidir va Fron de Befo divan tutmaq, - sodaqatli bir raiyyatin krala xidmat edib, usyançini cozalandirmasi kimi görünür. Obas deyil ki, Riçard özü homin qasrin mühasirasinda va ona hücumda istirak edir.

"Vudstok" romanlannda ingilis burjua inqilabinin tasviri çox ziddiyyatlidir.

XIX asrin iyirminci illarinin baslangicinda Ingiltarada ictimai mübariza xeyli kaskinlasmisdi. Ingiltarada segki hü-ququnun islah edilmasi tarafdarlannin qüvvatli va sayca çox olan cobhasi yaranmisdi. Bu islahatin yerina yetirilmasi In-giltarada iri torpaq sahiblarinin hakimiyyatini zeiflatmali idi,bu zaman ise onlar ingilis hökumetinda mühüm siyasi möv-qelari öz allarina almisdilar.

V.Skott qorxurdu ki, islahat ugrunda mübarizanin daha da genislanmasi Ingiltarada inqilaba sabab ola bilar. Agar o oz avvalki romanlarinda da özünü ingilab aleyhdar göstarmis-dirsa de, iyirminci illordon baslayaraq, ingilabdan qorxmaq, xalq kütlalari içarisinda ingilabgiligin tazahürüna düsman-casina münasibata avvalkina nisbaton daha tez-tez rast gal-mok olur.

Bu romanda artiq Skottun bütün sonraki yaradiciligina xas olan va sonralar daha da qüvvatlonan nöq-sanlar özünü göstermakdadir.

asoridir. V.Skott xalq hayatinin masalalari ila alagadar böyük tarixi mövzulara müraciat etmakdon al cakmakle, öz galacok inkisaf imkanlannin yolunu baglamis olur.

Skottun iyirminci illarda çixmis sonraki romanlan avvəlki, illarda yazilmis asarlari qadar maragli deyildir.

Mühazirə 7

İngiltərədə tənqidi realizm .

Çarlz Dikkens tənqidi realizmin nümayəndəsi kimi

Dünya ədəbiyyatinin korifeylərindən biri olan Çarlz Dikkensin badii yaradiciligi bu gün də öz müasirliyini, həyatiliyini ve aktualligini qoruyub saxlamaqdadir. XIX asrin birinci yansinda dünya ədəbiyya-tinin inkişafi tarixinda xüsusi rolu olan təngidi realizm ədəbi cərəya-ninin ən görkamli nümayəndalarindan biri olan Çarlz Dikkensin badii yaradiciligi ədəbiyyat xəzinasini daha da zənginlasdirmisdir.

XIX asr ümumdünya mədəniyyati va ədabiyyati tarixinda sözün tam menasinda ikinci Intibah dövrü sayila bilar. Birinci Intibah dövrü kimi bu dövrda da dünyani mahvarlerindon oyanadan elmi-texniki kesflar edildi, tabiat va humanitar elmlar süratla inkisaf etdi, bir-birindan nahang sənətkarlar - yaziçilar, rassamlar, heykəltaraslar va bastakarlar yetisdi. Qarbi Avropa maarifçilik harekatinin möhkem bünövrasi va zangin ananalari üzarinda yetisen XIX asr dünya madaniyyati basə-riyyata bir-birindan qiymatli sanat nümunaləri baxs etmisdir.

Intibah dövrünün titanlannin arzu etdiklari elmi nailiyyatlar mahz bu əsrda realliga qovusdu, insanlanin uzun əsrler boyu üraklerinda, süurlannda baslayib böyütdüklari va badii, falsafi yaradiciliglarinda arseye gatirdikleri utopiya (Platon, Nizami, Mor va s.) mahz bu asrdan etibaren real elmi asaslara söykanarak gerçok hayati saciyya dagimaga bagladi. Bu asr-dan baslayarag dünya madaniyyati öz inkisafinin yeni marha-lasina qadam qoydu. Bu madaniyyatin inkisafina takan veran, onun formalasmasinda birbaça faaliyyat göstaran va xüsusi Dünya ədəbiyyati - III hissa xidmatləri olan, bu möhtasam madaniyyat sarayinin sütunlarından birini taskil eden nəhəng səxsiyyatlarindan biri da mahz elə Carlz Dikkens olmusdur.

Carlz Dikkens 1812-ci ilda Lendport saharinda, tipik bir burjua ailesinda anadan olmusdur. Onun atasi limanda islayirdi. Çarlz dünyaya gələndən azaciq sonra onların ailasi London səhərina köçmüsdür. Galacok yaziçinin da bütün hayati va yaradicilgi bu goharla bagli olmusdur.

Dikkensin usaqliq mehrumiyyatler saraitinda keçmisdir. 1823-cü ilda ilk ibtidai tahsilini baça vuran Carlz müstaqil qazanc alda etmak üçün maktabdan uzaqlasmaga macbur olur. On alti yasindan etibarən avvelce ayaqqabi vaskasi fabrikinda butulkayuyan, bir qadar sonra isa sanadlerin

üzünü köçüren mirze kimi müstəqil əmək faaliyyatina başlamisdir. Dikkens hələ uşaq yaslarinda olarken dilençilik dahsatlarini görmüs, borc habsxanasinin qaydaları ila tanis olmusdur. Yeri galmisken onu da qeyd etmak lazimdir ki, onun müflislasmis atasi da bu habsxanaya düsmüsdü.

Jurnalist kimi isladiyi dövrda Dikkens faaliyyet dairasini daha da genislendirmaya baslayir. Bir sira gazetlarla amakdasliq edir, özünün ilk oçerk va felyetonlanni yazaraq çap etdirir. 1833-cü ildo isə onun ilk hekayasi isiq üzü görür.

Bundan sonra o, Boz laqabi ilo London burjua nümayandələrinin hayatindan bahs edan silsilə oçerklar yazir. Onun bu yazilan 1835-ci ilda "Bozun ogerklari" adi altinda çap olunmusdur. Artiq bu illarden baslayaraq gənc Dikkens tək jurnalist kimi yox, həm de bir yaziçi kimi hayatda özüna yer eləməyə çalisir.

"Bozun oçerklori" kitabindan sonra o, 1936-cr ildo "Pikvik klubunun qeydlari" kitabini çap etdirir. Bundan sonra birbirinin ardinca onun "Oliver Tvist" (1837), "Nikolas Nikklbi" (1838), "Qadim dövrlar dükani" (1839) va "Barnabi Rac" (1841) romanlanni çap etdirmisdir.

1842-ci ildo azadlig va xoş güzəran alda etmak məqsadila Dikkens Amerikaya (AB$) sayahat edir va tezliklə aldanıldığını anlayir. O, tezlikla vatana qayidir va ela hamin il də "Amerika geydlarini" çap etdirir. Bir il sonra isa Çarlz "Martin Çezzlvit" romanini oxuculara taqdim edir. 40-ci illarda Dikkens mashur "Yeni il hekayalari" silsiləsini və "Dombi və oglu" (1847) romanini nasr etdirmisdir.

Bir müddat Dikkensin yaradiciliginda fasila yaranir. Qarbi Avropada, elaca da vatani Böyük Britaniyada bas veran siyasi va ictimai hadisalar va proseslar yaziçinin dünyagörüsüno birbaça tasir edir. Bu dövrda Ingiltaradə dahsətli yoxsullug hökm sürürdü, xalq kütlasi böyük mehrumiyyatlar içarisindo yasayird ki, bu da tabii olaraq camiyystda siniflasma prosesini süratlondirir va onlann aralannda olan münasibatlori dərinlaşdirirdi. Camiyyatda geden bütün bu proseslar Dikkens dünyagörüsünda bas veran bütün ictimai-siyasi hadisaləra tangidi münasibat formalasdinrdi.

Dikkensin radikalgligi, onun hamin dóvrda Avropani yerindan oynadan inqilab tufanlanna rogbatlo yanasmasina mane olmamisdir. Daim hayatin dibinda, camiyyetin en asagi tabaqasinin safil və yoxsul insanlann arasinda olan yaziçi bu inqilabları sada xalq kütlasina xeyir veracayine ürakdan inanirdi va bu proseslora regbatla yanasirdi. Ancaq o, dagidiciliq meyillarinin əleyhina olmusdur. Hətta o, burjua cəmiyya-tinin əsaslarini dagidan fəhla hərəkatina garsi da çixmisdir.

1948-ci ildon sonra Dikkens bir sira sosial mazmunlu romanlar yazir. Bunlardan, xüsusila, "Soyuq ev" (1852), "Agur zamanlar" (1854), "Balaca Dorrit" (1856) romanlan diqqətə layigdir. Eyni zamanda bu illerda Dikkens daha çox öz əsərəlarini oxumaga diqqatini artirır. Onun asari qiraatla oxumaq istedadi da ela bu zaman malum olur. 50-ci illerin sonlarindan baslayaraq o, az yazir, sosial mövzulardan uzaqlasir, əsərlərinin mövzu dairəsi daralir. Ömrünün son on illiyi onun yaradicilginin süqut illeri kimi saciyyalanir və Carlz Dikkens 1870-ci ilda sonuncu romani "Edvin Drud" əsərini bitirməyə macal tapmadan dünyasini dəyismisdir.

C.Dikkensin ilk yaradiciliq nümunasi olan "Pikvik klubunun qeydləri" (1836) povesti bir sira cəhətlari ila diqqəti cəlb etmisdir ki, bunlardan, ilk növbədə XIX asrin birinci yarisinda artiq Qarbi Avropada (xüsusila, Fransada) formalasmaqda olan tenqidi realizm adabi carayaninin daha da dərinləsmasi olmusdur. Mahz ela bu əsərdən sonra Dikkens istedadı bir ədib kimi mashurlasmisdir.

"Pikvik klubunun qeydlari" asari Dikkensin yasadigi dövrda bas vermis real hadisalar əsasinda qələmə alinmisdir. Bu povestin süjet artiq xeyli müddatdan bari Avropada dabda olan sayahat formasinda qurulmusdur. Bele ki, özünü alim kimi qələmə veran Pikvik adlı yasli bir centlmen öz dostlan Uinkl, Tapmen va Snodqrasla va sadaqatli nöker Uellerla birlikda vətəni Ingiltarada elmi arasdirmalar aparmaq magsadila sayahata çixir. Bu dostonin (Pikvik klubunun üzvlerinin va nökorin) basina galan macaralar bu povestin komik məzmununun asasini taskil edir.

Mister Pikvikqoca yaslarinda isdən uzaglasmis bir London taciridir; MüƏyyen bir peŞa sahibi olmayan, iri va təmin olunmus bir sanayeçinin

ogludur. Pikvikin ayrılmaz hissasi olan Sem Ueller asagi tabaganin nümayandasidir.

Dikkens bu əsərinda Ingiltarada o dövrda bas veran bir sira real hadisalar kimi parlament seckilarini da bütün çılpaqlığı ila tasvir etmis, "mavilar" va "yasillann" mübarizasini göstərmişdir. Bundan basqa, yaziçi bu aserinda Flit habsxanasinin sakinlarinin hayatini göstormisdir: Barda söz vermasina baxmayaraq onunla kabin kasdirmekden imtina etdiyina göra maddi cəhətdan tamin olunmus Pikvik da bu borc habsxanasina düsür. Müallif bu yolla ingilis mahkamalarinin də iç üzünü açaraq onları ifsa etmisdir. Gənc Dikkens aci hayat haqigatlarini na qadar çilpagligi ila tasvir etsa də, hələ ki, hayata nikbin münasibat baslayir. Onun tasvir etdiyi Ingiltara sanki "bayramsayagi bazadilmis" bir diyardir. Yazıçı, hala ki, isiga va isigli galacaya inanir. Heyat haqiqatlarini komik formada tasvir etsa da, Dikkens qalama aldigi bazi qaranliq maqamlan örtbasdir etmaya çalisir. O, har seyi zarafata salir, çatinlikden yaxasini gülüslə qurtanir.

"Pikvik klubunun geydlori" povestinin ugrundan ruhlanan Dikkens bir ildan sonra "Oliver Tvist" romanini çap etdirir.

Bədii ədəbiyyat sahasinda müəyyən tacrüba qazanan Dikkensin yaradiciliginda hayat haqiqatlari daha filpaqligi ila tasvir olunmaga baslayir, bu yaziçinin qeyri adi realist tasvir məharəti bütün parlaqligi ile özünü badii ifadasini tapmisdir. Bu roman yaziçinin ilk va an parlaq sosial mövzuya hasr edilmis aseridir. Bu aserin bela tasirli, haddindan artiq inandinici, sort va derin mazmunlu olmasina, balka da, onun müayyen qadar avtobioqrafik saciyya dasimasi sabab olmusdur. Müallif bu romaninda da "hayati neca varsa, elaca da tasvir etmak" isto-misdir. Müayyen stiliza ve idealiza olunmus sahnalari çixmaq sartila, demak olar ki, genc yaziçi artiglamasi ile bu maqse-dina nail olmusdur.

Dikkens "Oliver Tvist" romanini yazmaq qaranna galdiyi zaman, sadaca olaraq, müasir Londonun cinayat alemini gös-tormak istayirdi. Lakin asarin adabi materiali o qadar zangin va hartarefli oldu ki, müallif bu romanda London hayatinin bir çox saholarini, taraflarini tesvir edasi oldu. O zaman Ingiltərədə çap edilmis "Yoxsullar haqqinda qanun" (1834) böyük mübahisalara sabab olmusdu. Bu qanundan sonra həbsxanadan da

betar olan imkansizlar, evsiz-esiksizlor, safillar üçün açilmis is evləri bu romanin baslica mövzularndan birini taskil etmisdir.

Romanin bas qahremani Oliver Tvistdir. Bu əsərin süjeti Oliverin taleyi üzarinda qurulmusdur. Is evinda dogulan va ela o zamandan da yetim qalan bu usaq dünyaya göz açdigi olur. Ogrular mühitina düsdüyü zaman da Oliver basqa usaglar kimi bu pesaya meyil etmir, hatta basqalanni da bu yoldan çakindirmaya çaligir. Müallifin dediyi kimi, "Oliverin sinasinə xoş xasiyyat toxumlar sapilmisdi va bu toxumlar onun galbinda azad va sarbastca boy atib cücerirdi" va bu toxumlar onu balalardan qurtanrdi, onun golacak taleyini müayyan edirdi.

Yurdsuzlar (is) evi obrazi romanin ancaq bir neça faslinda tasvir olunub. Müallif bu sahnalari qalama almaqla, adica olaraq o dövrda bu ganunla bagli geden qizgin mübahisalara oz münasibatini bildirmek istemisdir. Bununla bela, epizodik saciyya dasiyan bu fraqmentlar romanin yaddagalan sahnalori olmus va bu asar hamin mövzuda yazilmis en parlaq roman adini gazanmisdir. Dikkens homin dövrdo Ingiltarada fealiy-yet gösteron is evlerindaki acinacagli vaziyyati göstormakla yanasi, eyni zamanda hom burada mövcud olan agir yasayi$ seraitini, ham oramn nögsanli tohsil sistemini, ham da yoxsullugu doguran ictimai mühiti vo bu mühitin bu sayaq is evleri açmaq pardasi altinda gizlanon yalançi humanizmini tangid atasina tutmusdur. Londonun on yoxsul adamlannin yasadiglani, cinayatkarligin tügyan etdiyi yerləri, çirkab, səfillər, müxtelif saviyyali cinayatlor, insanlarn hayati bax bütün bunlar "Oliver Tvist" romaninin baslica tasvir obyekti olmusdur. Saharin sərq hissasinin sakinlari - bir tarafdan Feci va Uilyam Sayks kimi quldurlar, digar tarafdan isə ehtiyac üzündon macburiyyat qarsisinda qalaraq yaçamaq ugrunda mübariza aparan va qoca yehudi Fecinin tolasina düsan Nensi, Cek Daukins (Cüvallag) va Çarli Beyts kimi ogrular va taleyin hökmü ilo onlann arasina düsan Oliver Tvist bu romanin asas gahromanlandir. Bu qahrəmanlarin hayati va onlan bu köka salan camiyyat asorin asas tongid obyekti olmusdur.

Bir müddatdan sonra vatane qayidan yaziçi "Amerika qeydlari" (1842) asarini va "Martin Cezzlvit" (1843) romaninin Amerikadan bahs edan satirik fasillerini yazdi.

"Martin Cezzivit" romani Dikkensin yaradiciliginin ilk dövründa galama aldigi an keskin tanqidi asaridir. Bu asar badii cahatdan da çox kamildir. Romanda tasvir olunur ki, varli qoca Entoni Cezzlvit ölüm yatagina düsüb, onun bütün qohum-aqrabasi va taniglan bu xastanin bagina toplasaraq, son nafesinda ondan daha çox pay gopartmaq istayirler. bu adamlar xasta hala sag ola-ola onun varidati üstündo dayi-girler, mübahisa edirler. Onun oglu asil varis olan Conas ata-sinin ölmasini bela gözlaya bilmir. Hatta romanin gahramant, müallifin idealiza etdiyi zeif iradali Martin de özünün bütünomizxan Calilov
meigat islorini babasimin ölümündan sonraya - onun var-dövlati bölünmasindan sonraki vaxta gador taxira salir.

Böyük Martin Çezzlvit guya atasinin ölacayindon çox narahat olur, aslinda isa sabirsizlikle onun ölümünü gözlayir.
Conas atasini zaharlayib öldürür va sonra da guya lap çox istadiyi üçün ona tamteraghi dofn marasimi tagkil edir.

Dikkens yaradiciliginin birinci marhalasinin son irihacmli va an dayarli nümunasi "Dombi va oglu" (1847) romanidir. Bu asorda müallif qarsisina yegana bir magsad qoymusdur - tacir mister Dombinin taleyini göstarmak. Romanin bütün galan obrazlan, epizodlan, tasvir olunan bütün hadisalor yalniz bu maqsadin açilmasina xidmat edir. Dombi - tipik ingilis kommersiya (ticarat) dünyasinin nümayendasidir. Bir burjua maqnati kimi o, ancaq bir realliq tamyir - pulun hökmranligi.
Dombi tipik tacirdir, özü da ingilis taciri. O, oldugca so-yuqganlidir, onda ehtirasdan asar-alamat yoxdur. Onun hayatinin manasi alver va puldur. Onun birinci arvadi ölerken o buna çox etinasiz yanasir, çünki onun tacir yoldaslan ürok deyil, dari alveri edirler. Eyni zamanda, Dombi fikirlosir ki, kabin kasildikdan sonra onun üçün ogul dogan arvadi artiq öz vazifasini yerina yetirmis hesab olunur. Alver bas tutmusdur..C Dünya adabiyyatt-III hissa

O, ikinci dafa evlanir. Onunun ikinci arvadi Edit nayo isa etiraz etdikda, Dombi teaccüblenir. Dombi üçün arvad - saxsi emlakdir, evin bir küncünda duran mebella onun arasinda heç bir farq yoxdur. Dombinin yasadigi ev da sahibina banzayir böyükdür, azamatlidir, ancaq içi bosdur, soyugdur. Bu ev burada yasayanlar üçün bir hobsxanadir. Bu dövrda Dikkens "Soyuq ev" va "Balaca Dorrit" (1856) romanlanni yazmisdir.

"Devid Kopperfild" romani öz ideya va mazmun saciyya-sina göra yaziçinin bu vaxta qadar yazdigi asarlardan fargla-nir. Bele ki, Dikkens bu asarda atraf mühita basqa gözlo ba-xir. Bu asorin qahramani burjua dünyasini dayismok haqqin-da düsünmayan bir senatkardir. Umumiyyatlo, XIX asrda ba-dii adabiyyatda senatkar obrazi yaratmaq bir anana olmusdur. xüsusila, böyük alman romantiki E.T.A.Hofmanin "Kreysle-riana"sindan ("Murr pisiyinin dünya baxislan", "Kavaler Qlyuk" va s.) sonra bu anana daha da genislanmisdir.

İstifadə olunan ədəbiyyat:

1. Ə.Xəlilov Dünya ədəbiyyatı tarixi VIIc. Ali məktəblər üçün dərslik. “Bilik”2013
2. Ə.Zeynalov Şərq F.Volter yaradıcılığında. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Nəşriyyatı. 2001
3. Bədəlbəyli Ü. İngilis ədəbiyyatı tarixinə aid ocerklər. Bakı 2009
4. Ağabəy Gülşən. XIX əsr Dünya ədəbiyyatı tarixi. Bakı 2013
5. XIX əsr xarici ədəbiyyat tarixi. Bakı – 1964
6. XIX - XX əsrlər Dünya ədəbiyyatı tarixi. Bakı 2013

Mövzu 8

FRANSADA ROMANTİZM. ŞATABRİAN.

PLAN:

1. **XIX əsrin başlanğıcında Fransada ictimai-siyasi şərait**
2. **Mürtəce romantizm, onun səciyyəvi xüsusiyyətləri**
3. **Şatabrianin həyat və yaradıcılığı.**
4. **“Xristianlığın ruhu” əsəri**

5. Mütərəqi romantizm

ƏDƏBİYYAT :

1. Ə.Xəlilov Dünya ədəbiyyatı tarixi. VII c. Ali məktəblər üçün dərslik.Bakı “Bilik” 2013.
2. Ə.Zeynalov Şərq F.Volter yaradıcılığında. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Nəşriyyatı. 2001.
3. Bədəlbəyli Ü. Ingilis ədəbiyyatı tarixinə aid oçerklər. Bakı 2009.
4. V.Y. Baxmutskiy, Bojor Y.N. İstoriya zarubejnoy literaturı XVIII veka. Visşaya şkola. Moskva , 1967.
5. Artomonov S.D. İstoriya zarubejnoy literaturı XVII-XVIII vekov. IV izdanie.Moskva.Prosveşenie.1972.

XIX əsrin başlanğıcında Fransada inqilab və maarifçilərə qarşı müharibə elan etmiş mürtəceromantikləryazıb yaradırdılar, çox keçməmiş İyul inqilabı ərəfəsində isə Bərpa illərinin mürtəce sənətə dağıdıcı zərbələr endirmiş mütərəqqi romantiklər də mübarizəyə qoşuldular.

Həmin illər Fransada tarixi hadisələr çox təlatümlü və gərgin idilər. İlk Fransa inqilabı yenicə başa çatmışdı. Yeni ictimai-siyasi quruluş artıq formalaşmışdısa da inqilab düşməbnlərinin inadcıl müaviməti isə hələ sındırılmamışdı.

Fransız cəmiyyətindəki konservativ qüvvələrin mübarizəsi ölkənin ədəbi həyatnda öz əksini tapırdı.

XIX əsrin ilk illərindəqarşılarına inqilab və maarifçilik ideyalarını məhv etmək vəzifəsi qoymuş bir sıra publisistlər, mütəfəkkirlər , yazıçılar fəaliyyət göstərirdilər. Bu mütəfəkkir və yazıçılar ardıcıl şəkildə maarifçilik ideyalarını inkar edirdilər. Onlar insan şüurunu bütün pisliklərin mənbəyi hesab edir, vahid katolik kilsəsinin və Papa hakimiyyətinin bərpa olunmasını tələb edirdilər. Nəhayət, onlar feodal mütləqiyyət qayda-qanunlarının geri qayıtmasını tələb edərək xalq hakimiyyəti ideyalarını inkar edirdilər.

XVIII əsrin ikinci yarısında Fransada İyul inqilabına hazırlıq gedirdi. X Karl Burbonun həyata keçirdiyi siyasət təkcə geniş xalq kütlələri arasında yox, həm də liberal burjua dairələrində də böyük narazılıqlar yaradırdı. Qabaqcıl dünyagörüş irtica ilə mübarizəyə qlxmışdı. Bu mübarizə özünü ideoloji cəbhədə də göstərirdi. Ölkədəki siyasi mübarizə ilə bağlı olan fransa romantiklərinin ideo-loji sahədəki mübarizələri də məhz bu dövrə aid idi. Bu dövrdə irticanın sənət sahəsində dayağı bir tərəfdən mürtəce romantizm, digər tərəfdən isə Bərpa illərində daha da möhkəmlənən klassisizm sənəti idi. Fransada klassisizm sənətinin dayağı isə əvvəllər olduğu kimi Fransa Akademiyası idi.

Mütərəqqi romantiklər hər şeydən əvvəl klassisizm sənətinə, irticaya, rəssamlıqda, dramda üstünlüyə malikolan irtica və klassisizm sənətinə qarşı, çoxdan köhnəlmiş və klassisizmin toxunulmazlığını təmin edən məcburi qaydalara qarşı mübarizə aparırdılar.

20-ci illərdə Fransada çoxsaylı ədəbi dərnəklər əmələ gəlmişdi. Bu dərnəklərin işində gənc yazıçı və şairlər həvəslə iştirak edir, yazdıqları yeni əsərləri oxuyur, yeni köhnəlmiş ənənələrdən və məcburi qaydalardan azad ədəbiyyatın müdafiəsi haqqında söhbətlər edir

Sənətdə sərbəstliyi tələb edən və klassisizmə cəsarətlə mübarizə elan edən mütərəqqi romantiklər Bərpa illərinin feodal-katolik irticası ilə də mübarizə aparırdılar.

Mütərəqqi romantiklər sənətin həyata yaxınlaşmasını, təsvirdə həqiqiliyi tələb edərək klassisizmin yazıçılar qarşısında qoyduğu qadağalarla cəsarətlə mübarizə aparıdılar. Klassisistlər iddia edirdilər ki, həyatda və təbiətdə mövcud olan hər şey heç də təsvir obyekti ola bilməz. Həyatda həm təsvir etməyə dəyən və təsvir etməyə dəyməyən hadisələr və hallar var.Buna görə sənətkar ciddi seçim etməlidir. Mütərəqqi romantiklər bu müddəaları qəti şəkildə inkar edirdilər.

Fransada mütərəqqi romantiklərin apardığı bu mübarizə “Qlobus” jurnalı ilə bağlı idi. Bu jurnal bu dövrdə sənətdəki mütərəqqi qüvvələrin həndəvərində toplaşdığı döyüş mərkəzinə çevrilmişdi. Jurnalın ilk nömrəsi 1824-cü ildə

çıxmışdı. Həminn nömrənin proqram məqaləsində belə bir fikir ifadə olunurdu ki, həyatda olan hər şey təsvir obyekti ola bilər.

Mütərəqqi romantiklər qəti şəkildə klassisizm sənətinin məhdudluğunu və sxematizmini,qardalarının məğzini inkar edirdilər. . Klassisizmlə mübarizə apara-apara onlar insan hisslərin tam azadlığını və sərbəstliyini tələb edirdilər.

Klassisizmin məhdudluğuna qarşı çıxış edən romantiklər sənəti emosionallığını, insan hisslərinin mütləq sənətin predmetinin olması tələbini irəli sürürdülr. Nəhayət, romantiklərin sənət nəzəriyyəsinə daxil etdikləri sənətin milliliyini məsələsini qeyd etmək lazımdır. Klassisistlər isə sənətdə milliliyi qəbul etmirdilər. Onlar milli mövzulara və obrazlara tam laqeydlik nümayiş etdirirdilər,qədim Yunanıstan və Roma onların idealları idi. Romantiklər isə süjetin milli həyatdan götürülməsini tələb edirdilər.

Ədəbiyyatda qabaqcıl romantizmin ən böyük nümayəndələri V.Hüqo, Jorj Sand dünya miqyasında tanınan romantik yazıçılardırlar.

ŞATABRİAN. (1768-1848)

Fransiz romantizminin ən mürtəce publisist və nümayəndələrindən biri Şatabrian idi. İyul inqilabı ərəfəsində zadəgan ailəsindən çıxmış Şatabrian XVI Lüsoviqin sarayına gəldi. Saraydakı mənəviyyatların pozulmasından çox narazı qalan Şatabrian vəziyyəti düzəltmək üçün müəyyən tədbirlər görülməsi tələbi ilə çıxış etdi. Lakin yenicə baılayan 1789-cu ilin inqilabi hadisələri buna mane oldu. İnqilab onu bərk qorxutdu, inqilabın düşməninə çevrilən Şatabrian tezliklə Fransanı tərk etdi və inqilaba qarşı vuruşan Konde ordusunun tərkibinə daxil olur. Bu ordu 90-cı illərin sonlarında darmadağın edildi. Londona gələn Şatabrian özünün ilk əsəri olan “ İnqilab haqqında təcrübə” əsərini yazır. Öz bədbinliyini bu əsərdə ifadə edən müəllif baş verənlərdən çəkdiyi pərtliyi siqqət mərkəzinə gətirir. “İnqilab haqqında təcrübə” əsərində inqilab nədir və o, ümumiyyətlə, lazımdırmı məsələsi qoyulur. Bu suala mənfi mövqedən cavab verən müəllif bildirir ki, inqilab heç nəyi dəyişmir və yaxşılaşdırmır. Bütün bəşər tarixi ancaq fəlakətlərlə doludurŞ inqilab nəticəsində bir zorakı hökmdar başqa daha pis hıkmdarla əvəz olunur. J.J.Russonun ideyaları , ola bilər ki, öz-

özlüyündə yaxşıdır,lakin həyata keçə bilməzdirlər, əgər həyata keçəndirlərsə , çox uzaq gələcəkdə mümkündürlər. İnsana isə təkcə şəxsiyyətin anarxik azadlığı,özbaşınalıq qalır.

Amerikaya gəldikdən sonra Şatabrian Amerika vəhşi tayfalarının həyatını və məişətini öyrəndikdən sonra o, "Naçezlər" adlı əsər yazmağa cəhd edir, bu Amerikada yaşayan vəhşi tayfalardan birinin adı idi, Lakin" Naçezlər"dən bir şey çıxmadı.Sonralar Şatabrian bu əsərin atrı-ayrı fəsillərini yenidən işləyərək 1802-ci ildə beş hissədən ibarət "Xristianlığın ruhu " əsərini yazdı. Bu əsərin məqsədi , adından göründüyü kimi, xristianlığın mahiyyətini açmaq və inqilab tərəfindən sarsılmış dini bərpa etmək idi.

Bu əsərdə Allahın varlığı və ateizmin ziyanı haqqında dayaz və inanılmazdır, haqqındakı dəlillər və sübutlar dayaz və inandırıcı deyildir. Müəllifə görə, xoşbəxt incan istəməz ki, onun yerüstü həyatı başa çatmağını istəməz, bu həyatın ölümdən sonra da davam etməsini istəyər. Buna görə o, ateizmi zərərli hüsab edər. Gözəl qadın onun gözəlliyinin əbədi olmasını istər Bununla bağlı hər şeyin yer qzündə başa çatdığını təsdiq edən ateizmin tərəfdarı olar. Şatabrian çalışır ki, xristianlığın poeziyanın, şair və rəssamların ilham mənbəyidir , o həmişə sənətə material vermiş və verir. Dünyanın ən böyük rəssamləri ,məsələn İntubah dövrünün rəssamları süjet və obrazları Yevangeliya və İncildən götürərdilər.

"Xristianlığın ruhu" əsərinə Şatabrian iki bədii parça –povest daxil edir. Bunlardan biri digərini tamamlayır, biri digərinin davamı hesab edilir. "Onların birincisi "Atala", digəri isə "Rene" adlanır. Onların hadisələri Amerika vəhşiləri arasında cərəyan edir. Bu iki povesti qəhrəmanların ümumiliyi birləşdirir Onlardan biri qoca vəhşi Şaktas , digəri isə gənc fransız Renedir. Qoca və kor Şaktas gənc Reneyə öz gəncliyindən danışır. Avropada bir müddət yaşadıqdan sonra o , Vətənə qayıdır və əsir düşür, ölüm təhlükəsi başının üstünü alsa da ağ rəngli qız Atala onu xilas etdikdən sonra əl-ələ verərək meşəyə qaçırlar və xoşbşxt həyat sürməyə başlayırlar. Lakin bu xoşbəxtlik çox da uzun çəkmir. Atala intihar edir. Bu intiharın səbəbi nə vaxtsa Atalanın

anası qızına gırə ailə qurmamaq haqqında xristian mərasimini icra etməsi idi. Həmin mərasimi Atala pozmayaraq ölümə üstünkük vermişdi.

İkinci povestdə isə Rene öz həyat hekayəsini danışır. Məlum olur ki, doğma bacısı Reneni təmiz məhəbbətlə sevirmiş, Renenin onun doğma qardaşı olduğunu bildikdən sonra qız monastıra gedərək orada yaşamağa başlayır. Rene isə Avropanı tərk edərək vəhçi geridə qalmış tayfalar arasında yaşamağa üstün- lük verir. Ona görə ki sivil ölkələrdə Rene ancaq mənəviyyat pozğunluğu, eqoizm və əzab-əziyyət görür.

Renenin timsalında biz bədbin və dünya kədərli mürtəce romantizm qəhrəmanını görürük. Həyat Reneyə mənasız görünür. Renenin faciəsi təkcə şəxsi həyat hadisələri ilə bitmir, bu faciə daha dərin və böyükdür. Bu həm də köhnə dünyanın inqilabın gələcək həyat bütün perspektivlərini bağladığı insanının faciəsidir. Şatabrianın bu həyatdan mümkün qədər uzaqlaşmaq çağırışı əslində ikiüzlü və saxta şağırış idi. Əslində Şatabrianın qəhrəmanları müəllifin dediyi kimi bu həyatla əlaqəsini tamamilə kəsmirlər. Dünya kədəri motivləri altında qəhrəmanların inqilaba nifrət və keçmişi geri qaytarmaq hissləri və istəkləri gizlənir.

Şatabrianın qəhrəmanı ona həyatda xüsusi yer və rol verilniş və onun bütün istəkləri və hissləri hansısa xüsusi və çox yüksək məna kəsb etdiyini düşünən insanlardır. Şatabrianın əsərlərinin son dərəcə yüksək mövqelər və stil məzmunlu olmasının səbəvi bundadır. Bu əsərlərin dili qeyri-adı dərəcədə mürəkkəb və maneralıdır.

Mövzu 9

VİKTOR HÜQONUN YARADICILIĞI

PLAN:

1. **Viktor Hüqonun həyatı**
2. **Hüqonun 30-cu illər dramları**

3. **“Paris Notr Damm” kilsəsi**
4. **Hüqo və bəşər tarixi**
5. **“Səfillər” əsəri**

ƏDƏBİYYAT

1.Ə.Xəlilov Dünya ədəbiyyatı tarixi. VII c. Ali məktəblər üçün dərslik.Bakı “Bilik” 2013.
2.Ə.Zeynalov Şərq F.Volter yaradıcılığında. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Nəşriyyatı. 2001.
3. Bədəlbəyli Ü. Ingilis ədəbiyyatı tarixinə aid oçerklər. Bakı 2009.
4. V.Y. Baxmutskiy, Bojor Y.N. İstoriya zarubejnoy literaturı XVIII veka. Vısşaya şkola. Moskva , 1967.

Dünya və fransız romantizminin ağsaqqalı Viktor Hüqo Bizansonda Napoleon polkovniki ailəsində anadan olmuşdur.Parijdə pansionu bitirdikdən sonra kollecdə oxumuşdur.18 yaşında isə o, ,, poeziya magistri" titulunu almışdır.Restavrasiyanın ilk illərində V.Hüqo mürtəce romantizm mövqeyində dururdu.Onun mürtəce romantizmldən uzaqlaşması 20-ci illərin ortalarına təsadüf edir. 1827ci ildə V.Hüqo onun mütərəqqi romantizm mövqeyinə keçidinin sübutu olan ,, Kromvel" dramını yazır.

İyul unqilabı ərəfəsində V.Hüqo özünün əvvəlki siyasi və ədəbi baxışlarını nəzərdən keçirərək səhv mövqedə durduğunu başa düşür və 1830 –cu il İyul inqilabını alqışlayır.1831 -ci ildə yazılan ,,Paris Notr Damm kilsəsi" əsəri bu hadisələrin əkssədası hesab edilir. Bütün yaradıcılığı boyu siyasi dünyagörüşü və baş verən hadisələrə V.Hüqonun münasibəti qeyri –sabit və ziddiyyətli olmuşdur.

Yaradıcılığının ilk illərindən sosial ədalət problemi yazıçını məşğul edirdi. 30-cu illərdə bu mövzu V.Hüqonun üsyanda iştirakına görə ölümə məhkum edilmiş fəhlə haqqında yazdığı ,,Klod Qe" povestində daha güclü səslənir.Həmin illərdə yaranmış dramları ,,Mariya Tüdor", ,,Kral əylənir", ,,Rük Blaz" da krallardan və aris tokratlardan daha alicənab və vicdanlı olan qəhrəmanlar-demokratlar və zəhmət adamları çıxış edirlər.

V.Hüqonun 1848 –ci il inqilabı dövrü siyasi mövqeyi ziddiyyətli idi.Məşvərət Məclisinin deputatı kimi V.Hüqo əvvəlcə çox ehtiyatlı proqram irəli sürsə də üsyan iştirakçılarını qızğın müdafiə edərək onlardan bir- neçəsini ölüm cəzasından xilas etməyə nail olur.

V.Hüqonun Paris Kommunaslna münasibəti də ziddiyyətli idi.Despotizmə nifrət edən yazıçı kommunarların qəhrəmanlığına heyran olmuşdu.Kommunanın süqu - tundan sonra ölümə məhkum edilmiş kommunarları cəsarətlə müdafiə edən yazı çı onların inqilabi terrora əsaslanan mübarizə metodlarını bəyənmirdi.

1881-ci ildə V.Hüqonun 79 illik yubileyi təntənəli şəkildə keçirildi.Bu Fran - sada əsil milli bayram idi.Şairin yaşadığı ev gül-çiçəyə qərq edilmiş ,Parij teatrının səhnəsində məhşur fransız aktrisası Sara Bernin iştirakı ilə ,, Eriani" dramının yü- züncü tamaşası göstərilirdi.

V.Hüqo 1885-ci ildə 83 yaşında vəfat etmişdir.

60 ildən çox yazıb –yaradan V.Hüqo 26 cild şer, 20 cild roman, 12 cild dram və 21 cild fəlsəfi və nəzəri əsərlərin –cəmi 79 cildin müəllifidir.

V.Hüqonun erkən yaradıcılığı mürtəce romantizmlə əlaqəlidir. ,, Odalar və bal- ladalar'' əsərinin I cildində (1822) o, inqilabı kəsükin şəkildə mühakimə edir.,, Islan diyali Qan"(1821), ,,Büq Jarqol"(1828) əsərlərində monarxiyaya rəğbət zorakılığa nifrət və istismar olunanların müdafiəsi hissləri ilə ziddiyyətli vəhdət təşkil edir. ,,İslandiyalı Qan" edamlar və işgəncələr səhnələrinin çoxluğu ilə insanı dəhşətə gətirir.Qəhrəmanların xarakterində bir fikir üstünlük təşkil edir: insafsızlar hər cür cinayətə -satqınlığa,rəhmsizliyə qabildirlər. Xeyir və Şər daim mübarizədə olan iki qüvvədirlər və Xeyir mütləq qalib gələcəkdir.

V.Hüqo yaradıcılığının II mərhələsi onun mütərəqqi romantizm mövqeyinə keçməsi ilə əlamətdardır.Restavrasiyanın son illərində irticanın güclənməsi yazıçını özünün əvvəlki siyasi və estetik baxışlarını yenidən nəzərdən keçirməyə vadar etdi 1830-cu il inqilabı yaxınlaşır,Restavrasiya və onun rəhbərlərinə xalqın etirazı genişlənirdi. Bu vaxta qədər köhnə rejimi müdafiə edərək səhv mövqedə durduğunu V.Hüqo nəhayət dərk etdi. İrticaya qarşı özünəməxsus şəkildə mübarizəyə qoşulan V.Hüqo irticaya qarşı mübarizəyə girişərək 20-ci illərin II yarısında mütərəqqi romantiklər məktəbinin başçısına çevrilir. V.Hüqo yaradıcılığının əsas səciyyəsi bu

mübarizədə fəallıq idi.O özü haqqında belə deyirdi:,, Mən bir əlimlə yazır, iki əlimlə mübarizə aparıram".

Çox maraqlı nəzəri sənəd olan və mütərəqqi romantizmin manifesti sayılan ,,Kromvel" dramına müqəddimə V.Hüqo yaradıcılığının məhz bu dövrünə aiddir.

,,Müqəddimə"də V.Hüqonun müzakirə etdiyi əsas məsələ janrların mənşəyi məsələsidir.O belə hesab edir ki , janrların yaranma tarixini bəşər cəmiyyəti tarixi ilə sıx əlaqədə araşdırmaq lazımdır.Bəşəriyyətin və onun mədəniyyətinin inkişaf tarixini V.Hüqo səhv başa düşsə də özünün bu əsərini o, klassisizmə qarşı yönəldir
və ədəbiyyata tarixi yanaşmanı vacib hesab edir.V.Hüqo belə hesab edir ki, bəşəriy yət 3 inkişaf mərhələsi keçmişdir və hər mərhələyə müəyyən ədəbi janr uyğun gə - lir. Birinci mərhələ insanın ilk dəfə olaraq özünü dərk edərək dünyadan fərqləndir diyi və öz,,mən"ini dünyaya qarşı qoyduğu ibtidai icma quruluşudur.Onda yarana ilk hiss dünyanı belə gözəl yaradan Allah qarşısında heyranlıq hissidir.İcma dövrü - nün poeziyası lirika və onun ən böyük əsəri isə İncildir.

Bəşər tarixində II mərhələni V.Hüqo antik dövr hesab edir.Bu dövrdə insan cəmiyyət quruculuğuna keçir. Cəmiyyət üzvü olan insanın geniş fəaliyyəti öz ifa - dəsini epos janrında tapır ki, onun ən böyük nümayəndəsi Homerdir.

V.Hüqoya görə bəşər tarixinin III(yeni) mərhələsi Xristianlığın qəbulu ilə baş- lanır.Məhz xristianlıq insanı özünün ikili –ilahi və vəhşi mahiyyətini başa düşmə -yə məcbur etdi.Bu mərhələ dram janrını yaratdı və onun ən parlaq nümayəndəsi Şekspirdir.Öz mövqeyini inkişaf etdirərək V.Hüqo bu üç janrı belə səciyyələndirir: ,,Lirika əbədiyyəti vəsf edir epos tarixi vəsf edir,dram isə həyatı təsvir edir.İcma poeziyasının səciyyəsi keylik, antiik dövrün səciyyəsi sadəlik,yeni dövrünkü isə həqiqətdir".

,,Dramın qəhrəmanları insanlardır" fikrini əsas tutan V.Hüqo XVII əsr ingilis tari- xinin məhşur simalarından biri Oliver Kromveli öz əsərinə qəhrəman seçir.
Yazıçı əz əsərlərində sərkərdə və dövlət xadimi ilə yanaşı teoloqu, pedantı, pis şairi, ruhanini, ,təlxəyi,atanı, sədaqətli əri Kromvelin əvəzedicisinə çevirir.

Beləliklə V.Hüqo çox vacib olan həyatın sənətdə əks edilməsi prinsipini əldə əsas tutur.Buna baxmayaraq onun həyatda ,,həqiqət" anlayışı bir az özünəməx - susdur.V.Hüqo deyir ki, dram həyatın güzgüsü olmalıdır, lakin adi güzgü yox, hər

şeyi göstərən, işıq süalarını yönəldən, onlardan güclü işıq, işıqdan isə alov yaradan güzgü olmalıdır.

Sənət əşyaları onların adi ölçülərində təsvir etməməlidir.Həyat hadisələrininn əsas xüsusiyyətlərini inkişaf etdirərək və gücləndirərək şair hər şeydən əvvəl qey-ri-adi həyat hadisələrini təsvir edir. O ən ziddiyyətli anları, xeyiri və şəri, çirkinliyi və gözəlliyi,gülməli və faciəliliyi həmişə qarçı-qarşıya qoymalıdır.V.Hüqonun bu ,,romantik manifest"i klassisizmə qarşı yönəlmişdivə uğrunda V.Hüqonun mübarizə apardığı romantik sənətin danılmaz nümunəsi kimi Şekspirin yaradıcılığını hesab edirdi.

V.Hüqonun bu nəzəri prinsiplər əsasında yaratdığı əsərlər “Eriani" və ,,Marina de Lorm" dramları idi.Onların hər ikisi 1829-cu ildə yazılmışdı.İnqilab ərəfəsində tamaşaya qoyulan “Eriani" klassisizmlə mübarizədə böyük əhəmiyyətə malik idi.

Dramdakı hadisələr İspaniyada cərəyan edir.Əsərin əsas qəhrəmanıispan yüksək rütbəli məmuru de Silvanın evində tərbiyə olunmuş kübar nəsildən olan donya Sola vurulmuş Erianidir.De Silva da donya Solu sevir.Donya Solun üçüncü pərəstiş- karı isə ispan kralı don Karlosdur.Bu üç namizəddən ən alicənabı Erianidir.

Ölümdən xilas olarkən krala donya Soldan əl çəkəcəyinə verdiyi sözə Eriani onun üçün xüsusən əlamətdar olan donya Solla toy günü əməl edərək özünü öldürür.

V.Hüqonun ikinci dramının qəhrəmanı XIV Lüdoviq və Rişelye dövrünün ən məhşur qadınlarından biri olan Marina de Lormdur.Dramı tamaşata qoymaq mümkün olmadı.Dramda iradəsiz XIV Lüdoviq və əslində Fransanı idarə edən zorakı kardinal Rişelye tənqidi planda təsvir edilmişlər. ,,Eriani"də olduğu kimi bu əsərdə də mənəvi kamilliyin bariz nümunəsi və yüksək ideyaların daşıyıcısı sadə adamlar-cə -miyyət tərəfindən təcrid edilmiş qaraçı qızı Marian de Lorm və onun sevgilisi Did - yedirlər. Hər iki dram inqilab ərəfəsindəki gərgin dövrdə-Burbonlar monarxiyası -nın son günlərində işıq üzü görmüşdü.

Hər iki dramda xüsusilə ,, Marian de Lorm"da mütləqiyyət nümayəndələri çox tənqidi mövqedən təsvir edilirlər. Yazıq, solğun və iradəsiz XIVLüdoviqin dünyagö-rüşünün məhdudluğu , anadangəlmə səriştəsizliy parlaq şəkildə qeyd edilir.

V.Hüqonun hər iki dramının qəhrəmanları təqib olunan və ya aşağı dairələrdən çıxmış və yüksək dairə nümayəndələrindən daha alicənab olan insanlardırlar. Cəmi yyətin üz döndərdiyi Marian de Lorm daha yüksək hisslərə malik olmaqla özünü idealına qurban verməyə qadirdir.Eriani isə ispan yüksək səviyyəli məmurundan daha alicənabdır. De Silva Erianidən qisas almaq fikri qarşısında tab gətirə bilmir. Eriani isə öz verdiyisözə sadiq qalaraq həyatını qurban verir.

V.Hüqo öz dramına bəzi yeniliklər gətirir. Hadisələr sürətlə cərəyan edir, canlı-dırlar.Yüksək stilin heç bir tələbinə əməl edilmir.Hüqo o vaxta qədər sənətkar üçün məcburi olan heç bir tələbə əməl etməyərək klassisizm poetikası tələblərini rədd rdir, klassisizm ədəbiyyatı üçün məcburi olan yüksək səviyyəli dil elementlə- rindən cəsarətlə imtina edir.

Kübar klassisizm sənətinə belə açıq düşmənçilik onu rəsmi sənətlə düşmənçi lik mövqeyinə gətirir.,,Eriani" ətrafında ehtiraslar coşur.Əsərin tamaşası zamanı bə zən dava-dalaş düşür. ,,Eriani"nin tamaşaya qoyulması romantik dramın zəfəri idi.

V.Hüqonun 30-cu illər dramlarının diqqəti cəlb edən cəhətlərindən bbiri də həömin dramlarda V.Hüqonun demokratik dünyagörüşünün daha da inkişafı, xalq kütlələrinə rəğbətinin artmasıdır. Bu dramlarda V.Hüqo xalqı despotizmlə mübari-zədə fəal qüvvəyə çevirir.,, Mariya Tüdor"da vaxta nəzarət edən Fabianinin vəhşiliklərindən cana doymuş xalq ayağa duraraq onun edam edilməsini tələb edir. Fabianini xilas etməyə çalışan kraliçanın ciddi cəhdlərinə baxmayaraq edam həyata keçirilir. Dramın müsbət qəhrəmanı Jemberdir. Jemberin qəhrəmanlığı və şücaəti yüksək dairə nümayəndələrinin hiyləgərliyinə və saxtalığına qarşı qoyur.

“PARİS NOTR DAMM KİLSƏSİ"

V.Hüqonun ilk irihəcmli əsəri,,Paris Notr Damm kilsəsi" əsəri 1831-ci ildə İyul inqilabı illərində yazılmışdır.Özünün bu əsərində şair Orta əsrlərə-XV əsrin sonları-na müraciət edir.

Romantik yazıçıların Orta əsrlərə müraciətinin səbəblərindən biri klassisizmlə mübarizə faktoru idi.Klassiklər antik düvrə istinad etsələr də romantikləri doğma tarix, milli süjetlər özünə cəlb edirdi.

V.Hüqonun Orta əsrlərə müraciəti onun qüvvədə olan feodal qayda-qanunlarına etirazı idi. Orta əsrlər romantik yazıçılarıda kəskin münaqişələr, qəhrəmanlıq xa rakterlər ilə özünə maraq oyadırdı.

Özünün bu romanında V.Hüqo tarixi keçmiş Xeyir və Şərin , Haqqın və Haqsızlığın mübarizə aparmasına şərait yaratmışdır fikrini irəli sürməklə özünün tarixi inkişafa idealist mövqeyini ifadə edir.

Qaraçı qızı Esmeraldaya iki qəhrəmanın – kilsənin arxidiakonu K LOD Frolun və kilsənin zəng çalanı Kvazimodanın məhəbbəti əsərin əsas ideya-kompozisiya elementini təşkil edir.

Məhz bu məhəbbət əsərin əsas iki qəhrəmanının əks xarakterini aydınlaşdırır. Klod – aslet-alim kimi həyatın bütün ləzzətlərindən, ürəyinin bütün istək və arzularından imtina etmişdir. Asketin soyuq şüuru çoxdan onun qəlbində insani hər şeyə qalib gəlmişdi.Onun ürəyi sevməyə qabil deyil. Məhəbbət hissi Klodun qəlbində kin və nifrət hisslərinə,Şər mənbəyinə çevrilmişdir.

Məhəbbət hissini hamının zəhləsi gedən Kvazimodo isə tamam başqa şəkildə yaşayır.Hamının nifrət etdiyi bu məxluqda məhəbbət insani hisslər mənbəyinə çev rilmişdir. Bu xeyirxah hissləri Biabırçılıq dirəyinə bağlı olanda Esmeralda ona su içirt məklə oyatmışdı.Kvazimodonu çox pisliklər etdiyi Esmeraldanın o Məhz bu andan etibarən həyat Kvazimodanın gözündə öz mahiyyətini dəyişərək gözəlləşmişdi.vaxt ona yazığı gəlmiş, həyatından çox sevdiyi Klod isə ondan üz döndərmişdi.Məhz bu andan həyat Kvazimodanın gözündə tamamilə dəyişərək gözəlləşmişdi.O bu anda dünyanın təkcə hiylə və amansızlıqdan yox, həm də xeyirdən və məhəbbətdən,insanpərvərlikdən də ibarət olduğunu gördü.Kvazimodo Esmeraldanı hər hansı siyasi başlanğıcı olmayan məhəbbətlə sevməyə başladı.

“Paris Notr Daqmm"da V.Hüqo orta əsrlər insanının dindən asılılığını , həmin insan üzərində onun şüurunu korlayan doqmatizmin hakimiyyətini göstərmək istəmişdi.Kilsə tədricən bu təsirin rəmzinə çevrilir, bu qüvvə hər bir insanın taleyini müəyyənləşdirir. Həm də özünün məhz bu romanında V.Hüqo İntibah ab-havasını da göstərə bilmişdir.

Asket-alim Klod Frolun timsalında müəllif doqmatizmin və asketizmin dağılmasını göstərir.

Klodun fikirləri bəhrəsizdir, elmində Faustun yaradıcı gücü yoxdur, o heç bir şey yarada bilmir. Klodun asket və doqmatizmi onun faciəsidir.O şüurlu surətdə di ni doqmatizm naminə bütün həyat nemətlərindən imtina etmişdir.Lakin o bütün varlığı ilə çalışsa da qəlbindəki məhəbbət hissini dəf edə bilmir.Onun qəlbində asket insanla toqquşur,asket məğlub olsa da insanlıq da qalib gələ bilmir, ona görə ki insanlıq asketik fanatizm tərəfindən tam zərərsizləşdirilmişdir.

V.Hüqo romanına üsyana qalxan xalqı da daxil etmişdir.Müəllif xalqın ancaq avaralardan,oğrulardan, evsiz-eşiksizlərdən ibarət olduğunu təsəvvür edir və onları ,,Möcüzələr sarayı"nın sakinləri hesab edir.

“Möcüzələr sarayı"nın sakinləri təqiblərdən gizlənmiş Esmeraldanı azad et - məyə gedir. Xalq artıq köhnə dünyanın, zorakılığın rəmzinə çevrilmiş kilsəyə hücu ma keçir. Həmləyə keçən xalq XI Lüdoviqin hakimiyyətinə birbaşa təhlükə olduğuna görə o, Basyiliyada gizlənir.Amansız despot kral başa düşür ki , xalqın qəzəbini dayandıracaq ikinci qüvvə yoxdur.

Aydindir ki, bu XILüdoviqdən çox X Karla, Burbonlar sülaləsinə, feodal-katolik irticasına müəllifin ittihamlarıdır.

Bu roman böyük sənətkarın çox sanballı qələbəsi idi və bu qələbəni hətta V.Hü qonun düşmənləri belə etiraf etməyə bilmirdilər. Roman hadisələrin zənginliyi və dinamizmi ilə insanı heyran edir.Hətta belə zəngin hərəkətlilikdə belə əsərin yığcamlığı insanı valeh edir. Bu isə müəllifin istedadının və bədii ustalığının göstəricisidir. Nəhayət kütləvi insan səhnələrinin təsvirindəki müəllif nməharətini qeyd etməmək olmaz. Məhz bu səhnələr bu əsərin V.Hüqonun böyük uğuru olduğunu sü but edir.

30-cu illər dramları.

,,Kral əylənir"(1832), ,,Mariya Tüdor"(1834) və “Rük Blaz" (1838) V.Hüqonun 30-cu illər dramlarına aiddirlər.

V.Hüqonun demokratik rəğbəti bu dramlarda daha da güclənir.V.Hüqo xalqı despotizmlə mübarizədə aktiv qüvvəyə çevirir.,,Mariya Tüdor"da vaxta nəzarət edən Fabianinin vəhşiliklərindən cana doymuş xalq üsyana qalxır və bu vəhşi insanın edam edolməsini tələb edir.Fabianini xilas etməyə çalışan kraliçanın ciddi cəhdlərinə baxmayaraq edam həyata keçirilir.Dramın müsbət qəhrəmanı fəhlə

Jemberdir.Jemberin qəhrəmanlığı və şücaəti yüksək dairələrin vicdansızlığı və hiy-ləgərliyinin təsiri ilə kölgədə qalır.

,,Rük Blaz" dramının qəhrəmanı sadə nökər Rük Blazdır.Nökər olsa da o namus 1851-ci ildə hakimiyyəti Lui Bonapart ələ keçirdi.Vlu və alicənabdlr.Əsərdə məhşurlar və yüksək dairə nümqayəndələri xalqın gözün- dən düşmüşlər.

V.Hüqo yaradıcılığının III mərhələsinə keçid 1848-ci il inqilaı hadisələrinin təsiri ilə baş verir.1848 ci il inqilabı burjua demokratiyasına olan inamı sarsıtdı:1848-ci ilin iyulunda fəhə sinfi öz sözünü düyərək ayağa qalxdı.

1848-ci il inqilabından sonra hətta radikal burjuaziya belə öz mövqelərini yeni dən nəzərdən keçirirdi.1848-ci il hadisələri dövründə V.Hüqo burjuqa respublika -sını müdafiə edirdi.Lakin bu respublika cəmi üç il mövcud ola bildi.V.Hüqo impera tor III Napoleonun qatı düşməninə çevrilir və buna üç əsər həsr edir-,,Bir cinayə -tin tarixçəsi", ,,Qisas" şerlər məcmuəsi və ,,Kiçik Napoleon" pamfletlər məcmuəsi.

,,SƏFİLLƏR".

60-cı illərin romanları olan ,,Səfillər", ,,Dəniz zəhmətkeşləri" və ,,Güləyən adam"da konkret bir şəxsiyyətin hər hansı bir xarici qüvvəyə qarşı mübarizəsi təsvir olunur.,,Səfillər"də Jan Voljan, faşihə Fantina, yetim uşaqlar Qavroş, Kozetta burjua cəmiyyətinin özündən uzaq1laşdırdığı, sıxışdırıb kənara çıxardığı və xüsusi amansızlıqla yanaşdığı səfillər dünyasını təmsil edirlər.Romanda V.Hüqo əxlaqi prinsiplərə üstünlük verərək yepiskop Miriyellə polis inspektoru Javeri təsadüfən müqayisə etmir.

Jan Voljan bacısının ac uşaqları üçün çörək oğurladığına görə katorqaya düşür. Namuslu adam kimi katorqaya düşən Jan Voljan 19 ildən sonra oradan azğın cina-yətkar kimi qayıdır.O, sözün tam mənasında səfildir: heç kəs onu öz evinə burax -mır, hətta it də onu öz damından qovur.Ona evində gecələməyə yeri isə evinin kimin ona ehtiyacı varsa ona məxsus olduğunu hesab edəm yepiskop Miriyel verir. .Jan Voljan gecəni yepiskopun evində keçirir və səhər gümüş qaşığı oğurlayaraq aradan çıxır. Qaşığı bazarda satarkən polis onu yaxalasa da yepiskop bi9ldirir ki,qa şığı o özü vermişdir.Yepiskop Jan Voljana deyir:,,Bu gün mən sənin ürəyini Şərin əli ndən alıb Xeyirə təhvil verirəm."Bu andan etibarən katorqaşı dəyişərək yepiskopu özü

kimi müqəddəs olur.Jan Voljanın həyatında namuslu polis insprktoru polkovnik Javer də mühüm rol oynayır. Polkovnik Jan Voljanı cinayətkar hesab edərək onu izləyir.Bir gün Jan Voljanın əlinə polkovniki öldürmək imkanı düşür.Oda yepiskop Miriyel kimi 1832 –ci il barrikada döyüşləri zamanı əsir düşmüş Javeri öldürməyərək sərbəst buraxır.Bu hadisə Javürin qəlbində təlatüm yaradır.O qəlbin dəki bu təlatümə tab gətirməyərək özünü öldürür.

Həmişə olduğu kimi bu romanında V.Hüqo dünyaya qiymət verməkdə realistik mövqedə durur.Onun fikrincə haqq-ədalətin iki – yüksəl və aşağı dərəcələri var. Ədalətin aşağı dərəcəsi cəmiyyt həyatının əsasında qurulduğu qanunda ifadə olu-nur.Qanun edilən cinayətə görə insanı cəzalandırır. Ədalətin bu prinsipinin daşıyıcısı polkovnik Javerdir. V.Hüqoya görə Şər və cinayətə görə cəza verilməməlidir, bu halda cinayətin qarşısı alınar.Qanun isəŞəri məhv etmir,əksinə onu daha da dərinləşdirir. Romanda Javer həlak olur və öz ölümü ilə qanuni ədalətin dəyərsizliyini sübut edir və Hüqoya görə, öz yerini yepiskop Miriyelin timsalındakı xristian ədalətliliyinə verməlidir.

Beləliklə, mənəvi qanunlar son nəticədə insanlar arasındakı münasibətləri tən-zimləyirlər.Sosial qanunlar isə ikinci dərəcəli köməkçi səciyyə daşıyırlar.

Özünün bu romanında V.Hüqo sosial həyat qanunlarını dərindən açmağa cəhd etmir.Bu mənada o sosial elmlər doktoru Balzaka bənzəmir.V.Hüqoda sosial məsə-lələr ikinci plandadır.O sübut etməyə çalışır ki, sosial problemlər sosial həyat prob-lemləri tam həll edildikdən sonra həll olunacaqlar.İctimai quruluşu ancaq dini ürə - yiyananlıqla dəyişmək olar kimi idealistik mövqedə dursa da V.Hüqo səfillərin müdafiəçisi , despotizm və istismarın düşməni olmaya bilmir.

Mühazirə 10

Aleksandr Düma həyat və yaradıcılığı

Aleksandr Düma takca öz əsri üçün deyil, indiki va sonraki əsrlər üçün da eyni daracada öz dahiliyini qoruyub saxlayan sanatkardir. Fransiz yaziçist Dümanin adobi irsi zongindir (300-a yaxin asar). Yaradiciliga

1825-ci ildo dramaturq kimi baslamisdir. "II Henrix va onun sarayi" (1829), "Antoni" (1831), "Nel qullasi" (1832), "Kin" (1836) pyeslari romantik teatr tarixinda mühüm yer tutur. Dümani mashur-lasdiran "Üç müsketyor" (1844), "lyirmi ildan sonra" (1845), "Vikont de Brajelon" (1848-1850), "Kraliça Marqo" (1845), maninin mövzusunu yasadigi dövrdan götürmüsdür. Romanlar maraglı va dinamik süjet xettina malikdir. Onlann nikbin, cəsur ve zirek qahremanlan har cür manealori dəf etmayə qadirdirlar. Bunlar Dümanin yaradiciligina dünya söhrati qazandirmisdir. Düma 1858-ci ilda Rusiyada, Qafqazda, o cümladan Tiflisda va Bakida olmus, bu münasibatla "Parisdan Hastarxana" va "Qafqaz" kitablanni nasr etdirmisdir. Ehtimala göra, Tiflisda M.F.Axundovla görüsmüsdür. Bakida ehtimala göro, Tiflisda M.F.Axundovla görüsmüsdür. Bakida X.Natavanla görüsmüs va saira öz əl islarindan Dümaya hədiyya vermisdir. "Qafqaz" kitabinda Bakinin tarixi va madani abidalarindan, Baki neftindon genis bahs olunur. "Üç müsketyor" roman Azarbaycan dilina torcüma edilmis, "Qanli qala" pyesi Azorbaycan sohnasinda tamasaya goyulmusdur (1924).Povest va romanları ilə bütün dünya oxuculannin sevgisini qazanmis böyük fransiz yaziçisi Aleksandr Düma indi do öz müasirliyini qoruyub saxlamaqdadir. Ədəbiyyat tarixinda daha çox "Üç musketyor" romaninin müallifi kimi taninan Aleksandr Düma Azarbaycanda da sevilmakdadir. Vətənimizə ilk səfər edən böyük Avropa yaziçilanndan biri olan A.Düma XIX yüzilin ortalaninda Azarbaycana gəlmiş va Baki soharinda böyük sairimiz Xursidbanu Natavanla görüsmüsdür. Hatta, deyildiyine görə, Düma Natavana fil sümüyünden hazirlanmis sahmat vermişdir. Vatanina qayitdiqdan sonra Düma bu səfəri hagqinda çox genis safor xatiralarini va yol qeydlarini qalama almisdir.Dünyanin har yerinda oldugu kimi, Azerbaycanda daA.Dümanin yaradiciligi çox yaxgi taminir və oxunur. Yeri galmisken xüsusi tesssüf hissi ila qeyd etmak lazimdir ki, bu nahang yaziçinin dilimiza cəmi bir romani - "Üc musketyor" tercüma olunmusdur. Artiq yüz ildan artigdir ki, dünyanin əksər xalqlar bu yaziçinin bütün asarlarini öz dillarina tarcüma edir, rejissorlar onun aserlori asasinda kino-filmlar çakirlar. Bu yaziçinin "Üç musketyor", "Qraf Monte-Kristo", "Qrafinya de Monsoro", "lyirmi il sonra" va s. bu kimi bir çox asari

dünya xalqlarmin dillerinin azbari olmusdur.Fransanin moshur roman ustasi olan Aleksandr Düma (ata)
Napoleon ordusunda xidmat etmis respublikaçi general Toma Dümanin va meyxana sahibinin qizi Mariya Luiza Labruenin ailasinda 1802-ci ilda dünyaya galmisdir. Aleksandnin ganc-lik illori Parisin yaxinliginda yerlason dogma sohari Viller-Kotreda keçmisdir. 1823-cü ilda kolleci bitirdikdan sonra o, Parisa galmis va bir müddat burada Orlean hersoqunun daf-torxanasinda islomisdir.Horbi general ailasinda anadan olmus

Aleksandr Dúma hale ganc yaslarinda ikan bir sira ictimai-siyasi hadisalerdo yaxindan istirak etmis, sonralar vatonini tark etmaya macbur olmusdur. Bir çox olkolara sayahat edon Düma Azarbaycanda da olmus, bu haqda öz esorlorinda yazmisdir.

Holo ganc yaslanndan baslayaraq Aleksandr romantik-poeziya va dramaturgiya ila maraqlanmisdir. Bu dövrda artiq Qarbi Avropada, xúsusila de Fransada, romantik ədəbiyyat böyük süratla inkisaf etmakda idi. Ingiltarada C.Bayron, P.B.Selli, V.Skott kimi, Almaniyada E.T.A.Hofman, A.Sa-misso kimi mashur romantik yaziçilarla bir sirada Fransada da R.Satobrian, J.de Stal, E.Syü, V.Hüqo, A. de Vinyi kimi dünya adabiyyatinin görkemli romantik yaziçilan yazib yaradirdilar. Romantizm adabi carayanin adabi-nazari va estetik prinsiplari garçivasinda ilk asarlarini yazmaga baslamis va tezlikla bu böyük sanatkarlann sirasinda özünalayiq bir yer tutmusdur.

Yaradiciliginin ilk illarinda A.Düma "Xristina" (1823) va "III Henrix va onun sarayr" (1829) kimi romantik dramlanni yazmisdir. Bu dramlardan sonra fransiz adabiyyatinda romantik dram jann süretlo yayilmaga baslamisdir. Bundan sonra da bu mahir roman ustasi "Antoni", "Nel galasi" va "Kin" kimi yeni-yeni dramlar yazmisdir. 1830-cu ilda Fransada böyük bir inqilab bas verir. Bu inqilab naticasindo kral X Karl hakimiyyatdan salinir va onun yerini Lui Filipp kimi taninmis Orlean hersoqu tutur. A.Düma bu ingilabda fəal istirak etmisdir. "Xatirolar"inda o, bu barada yazir: "1830-cu ilda inqilab edanlari man görmüsam va onlar da moni öz siralannda görübler. 1830-cu ilda inqilab edanler qohroman proletariatin alovlu gancliyini tacassüm etdirirdiler, onlar nainki yangin töradir, hom de

alovu öz qanlan ilə söndürürdülar". Bu inqilab naticasinda onsuz da agir olan xalq kütlalerinin hayati bir az da agirlasir. 1831-ci ildo Lionda toxucular üsyani bas verir. 1832-ci ilda isa Dümanin yaxsi tanidigi general Lamark vafat edir vo generalin qohum-lannin xahisi ila Düma yas marasimini müsayiat edan artille-dostasina basciliq edir. Polis dafnda istirak edon xalg kütləsini dagitmaga baslayir. Bunun naticasinda asl inqilabi usyan olur. Polis bu harakatin istirakçilanni tagib etmaye başlayir va dostiannin maslahati ilo Düma Fransani tork edir va bir müddat Isveçrada yasayir. Bütün bu hadisalar formalasmaqda olan ganc yaziçinin dünyagörüsünda dorin izlor buraxir va onun yaradiciliginda ahamiyyatli rol oynayir.

Fransada bas veron bu ingilabi hadisalor, o dövrda yaranan badii adabiyyatda genis sakilda öz aksini tapmisdir. V.Hügonun "Safilar" va "93-củ il", E.Syünún "Agasfer" romanlarında milli xalg horokati va inqilabi ahval-ruhiyya tam parlaqligi ila aks olunmusdur.Hələ ganclik illorindan Fransanin tarixi ila maraglanan, keçmisda bas veran hadisalara xüsusi maraq göstaren A.Düma 30-cu illarin ortalannda dogma vataninin tarixini badii formada golama almaq qaranna galir. 1835-ci ilda o, "Bavariyah Izabella" adh irihacmli romani ila bu isin bünövrasini qoyur. Bu illordan baslayaraq A.Düma "tarixi sahnalar" adi altinda xüsusi bir edabi janr - tarixi roman janr yaratmaq istayir... Lakin onun özünemaxsus dünyagörüsü va artiq formalasmaqda olan orijinal üslubu buna imkan vermir. O, konkret real hadisalardan va tarixi saxsiyyatlarin hayatindan bahs edon roman, povest va novellalannda bu hadisalari va obrazlan canli, daha çox aylancali formada tosvir edir, tarixi faktlardan va elmi manbalordan daha çox ayloncali formada tosvir edir, tarixi faktlardan va elmi manbalardan daha çox ravayatlara, dedi-qodulara, ara söhbatlarina va macoraçiliga üstünlük verir. Ela ona göra da, ömrünün sonuna qadar Fransa tarixinin müxtəlif mashur hadisalerindan bahs eden romanlar, dramlar, esselar yazsa da, onun bu asorlori real tarixi aks etdirmir. Mahz bu sababdon da A.Düma tarixi roman janrini yarada bilmomisdir. Onun asorlorini daha çox tarixi-macora jannina aid etmak olar. Tarixi roman jannnin yaranmasi iso moshur ingilis romantik yaziçisi Valter Skottun

A.Düma badii yaradiciliga "Müasir novellalar" (1826) toplusunun nasrililo baslamisdir. 1834-cü ilda o, Ispaniya va Italiyaya sayahat edir. Bu sayahat zamani o,novellasini yazmisdir. Bu novellanin süjeti iki istigamatdo inkisaf edir: bunlardan biri yüksok tabagada kegmis kral de Karini, onun masuqasi qrafiniya Cemma va onlan ahato edan zadaganlann hayati, digari isa bir kondli goncinin hayati va mübarizasi ila baglidir. Romantik qahroman olan ganc kondli goncinin hayati va mübarizosi ila baglidir. Romantik gahraman olan ganc kandli, bu zadagan tabaqasi ila qeyri-barabar mübarizaya baslayir va namusu tahgir edilmis anasinin va nahaq yera asilmis atasinin qisasini almaq garanna golir. Bu asarda A.Düma comiyyatda bas alib gedan hagsizliga, ədalatsizliya qarsi mübarizaya qalxan casur bir xalg qahromani obrazini yaratmisdir. Bu mövzu yaziçinin bütün yaradiciliginin asasini taskil etmis, leytmotivi olmusdur.

1840-1848-ci iller Düma yaradiciliginin an mahsuldar dövrü olmusdur. Onun bu dövrda yazdigi asorlor dünyanin bir çox ölkolarindo genis yayilmisdir. Bu dövrda o özünün an parlaq aserlarindan biri olan asarini yazir va "Ug musketyor" (1844) romani üzarinda isləyir. Sonralar bu romanin davami olaraq "lyirmi il sonra" va "Vikont de Brajelon, yaxud on il sonra" romanlanni yazmisdir.

1858-1859-cu illordo A.Düma Rusiyaya va Qafqaza, o cúmlodan da Azarbaycana sayahat etmis va sayahat teassüratlanni yeddi cilddon ibarat olan "Memuarlar" adli asarini də qələm almisdir. A.Düma bir sira Rusiya sohorlori ilo yanaçi, Azarbaycanin da Darband, Quba, Baki,Samaxi vo Nuxa(Saki) şəhərlərini gazmis, Xozor donizi vo füsünkar Azorbaycan təbiəri haqginda maftunlugla bohs etmisdir.

"Qraf Monte-Kristo" romanindan asagidaki kiçik parçaya nazar salsaq, Dantes barada daha aydin tasavvür ea bilerik:

Dantes sahil qumlannin üstüna sarilib gözlerini göyə dikdi. Artiq o, kasib denizçidan varli bir adama çevrilmisdi. Bu qedar pulla na desen, elamak olardi. Dantesi isa yalniz bir sey düsündürürdü: onu habsxanaya atdiran Danqlarsa, Kaderusa, Fernanda, marselli hakima öz gücünü göstarmak! "Ganc Amelya" gamisi alti gündan sonra galib çixdı.Dantes ozúni hela de ela aparırdı ki, guya ayagi tamamila sagalmayib. Gami

Italiyaya gedirdi. Leqorn liman seharinda Dantes gamidan düsdü. Xazinaden götürdüyü qizallann bir qismini satdi. Içinda bir gorxu vardi: birdan adi bir denizçinin bu qadar qizali haradan aldigi ila maraqlansalar, na cavab verocakdi? Amma xosbaxtlikdan heç kim bu barada ondan bir kalma de sorusmadi.

Gamiya qayidarkan Dantes kapitana evden maktub aldim dedi. Bunu o, özünden uydurmusdu.

-Na yazarlar, Dantes, salamatligdirmi?

-Toassüf, kapitan, - Dantes özünü kedarli göstarmaya çalisdi. - Omim dünyasini dayisib. Bütün misrasini mano vasiyyat edib.-Bela de, - kapitan dedi, - heç de pis xabar deyil. Ominin ölmasina taassüflaniram. Onun misrasini sana vasiyyat etmasi iso çox yaxsidir. Ominin misrasi çox idim?

-Bali, kapitan, - Dantes dedi, - artiq danizçiliya alvida deyib eva qayitmaq istayirem.

-Bu, menim üçün heç de yaxsi olmadi, Dantes, - kapitan dedi, - sanin kimi ala bir danizçini itirmak istamazdim.

Matroslar da Dantesin onlardan aynlacagini esidib çox kadarlandilar. mehribancasina görüsüb aynldilar. Leqornda ganc danizçi özü üçün kigik bir gami aldi. Sahari gün takbagina daniz safarina fixdi. Dantesin kiçik gamisi Monte Kristo adasina dogru iralilayirdi.

Gami otuz bes saat üzdükdan sonra Monte Kristo adasina çatdi. Dantes vaxt itirmadan sandiqdaki qizillan gamiya dasi-di. Bunun üçün o, gamida gizli bir otaq düzaltdirmisdi. Dantes adadan birbasa Marsela galdi. Ozünü ingilis kimi taqdim etdi. Faria ona ingiliscani öyratmisdi. Bu dilda ingilisdan pis danismirdi. Ona göra de heç kim sübhalanmadi. Limandan eva galarken yolda keçmis danizçi yoldasini gördü. Amma o, Dantesi tanimadi. Bu, Dantesi sevindirdi: demali, sifati ela dayismisdi ki, jandarmalar onu tanimayacaqdi.

Bu parçadan da aydin göründüyü kimi, Düma öz qehra-manlarini daha dolgun vermak üçün onlanin hayat ugurlan va ziddiyyetlerini de yüksak badii formada va realist sakilda açmaga say göstarmisdir. Sanatkann böyüklüyü da ela bundadir.

Mühazirə 11

Fransız ədəbiyyatında realist cərəyan(P.Merime, A.B.Stendal)

Onore De Balzak yaradıcılığı

Görkemli fransiz yaziçisi Balzak bütün Avropa adabiyyatinda realizmin banilarindan biri kimi taninmisdir. Onun mashur "Bəşəri komediya" adli əsərlər seriyasi bütün fransiz camiyyatinin gerçak hayatini aks etdirir. Tasadüfi deyildir ki, onun romanlan C.Dikkensin, Dostoyevskinin, Zolyanin, Folkerin va basqalannin yaradiciligina xüsusi takan vermisdi.

1831-ci ilda Balzak öz asas fikir ideyasini çoxcildli "Adatler manzarasi" asorinda vermaya çalismisdir ki, bu da sonralar 1834-cü ilda "Basori komediya" adini almisdir. Bu asarinda badii tarixi haqiqatlori badii falsafi hagiqatlar seklinda ortaya gixarmisdi. Bu Fransa inqilabindan sonraki böyük hadisadir. Bu asar üzarinda demak olar ki, bütün ömrü boyu çalismisdir. Homin asor 3 hissadan ibarotdir: "Adatlar haqqinda etüdlor", "Falsafi etüdlar",

Birinci böyük hissada asagidaki aserlar verilmisdir: "Soxsi hayat sohnalari": "Qobsek" (1830), "Otuz yash qadin" (1829-1842), "Polkovnik Saber" (1844), "Qorio ata" (1834-1835), "Ayalot hayatinin sohnolori" ("Tur kesisi", (1832), "Yevgeniya Qranni" (1833), "Itirilmis illuziyalar"), "Paris hayatunin sohnalori": "13-ün tarixi" (1834), "Sezar Birotto" (1837), "Siyasi hayat sohnalari", "Terror zamani hadisalar", sahnaler"Ixtisasi etibarila hügugsünas olsa da, Balzak çox gonc iken özünü adabiyyata hasr etmisdir. ilk galom nümunasi olan "Kromvel" (1820) görkamlf Rasinin facialorina hodsiz mahabbatdan yaranmisdi. Bir çox asorlarinin mahiyyati afsana va romantik elementlarle zangin idi ki, bu da adibin yaradiciligina maraq va diqqati artinrdi. "Suanlar" romani yaziçiya söhrat gatiron ilk asarlardandir (1829).Balzakin asorlori asasinda xeyli incasanat va teatr nümunalari yaranmis va görkamli rossam, heykaltaraslar tarefindon abadilasdirilmisdir ("Evlilik hayatinin folsofosi",

"Qorio ata", "Otuzyashi qadin", "Saqrenevaya koja", hamçinin aynayn illüstrasiya va heykallor).

Atasi Balsa Bernar Fransua kondli ailasinda dogulmus va sonralar Tur saharinda baladiyya raisinin kömakçisi islayandon - moshur olandan sonra öz familiyasinin pleybeysayagi hesab etmisdir va dayisdirmisdir. Balzak usaghigini ayalatda keçirmis, tahsilini avval Tur, sonra Vandom kollecinda almis,1814-cú ilda Paris hüquq maktabindo davam etdirmis, eyni zamanda Sorbonna universitetinda adabiyyatdan mühazirolar dinlamisdir. Fransiz maarifçi materialistlari Balzakin dúnyagorusüna güclü tosir etmisdir; mütlaqiyyat torafdan olmusdur. Iki dafa deputatlar palatasina (1832, 1848) va Fransa Akademiyasina namizadliyini iroli sürmüs, lakin maglubiyyata ugramisdi. 1832-ci ildan Balzak Rusiyada yasayan polyak zadogan gadini E.Qonskaya ila maktublasmis, 1843-cü ilda Peterburqda, 1847 va 1848-ci illarda Ukraynada onunla gö-rüsmüs, ölümündan 5 ay avval evlonmisdir.

Balzakin yaradiciligi janr etibarila zadagandir (roman, hekaya, pyes va s.). ilk asarlarindan olan "Kormvel" (1820) faciəsi J.Rasinin yaradiciligina taqliddir. Romantizmin tosirila yazilmis "Biraq varisi",dalari" kimi maftunluqla tasvir etmasini ("Puç olmus xa-yallar"da Misel Kretyen va s.) E.Engels "realizmin an böyük" qalabalerinden biri adlandirmisdir. Balzakin yaradiciliginda burjua comiyyatinin ganunauygunluqlan tahlil olunmusdur. "Basori komediya"da burjua cəmiyyatinin daxili alomi, bu comiyyatda pulun, alqi-satqi prinsipinin hakim rolu, exlaq normalannin aradan qalxmasi, nəcib insani sifotlorin korlanmasi sonatkarliqla göstarilmisdir.Pulun pozucu rolunun tasiri "Basari komediya"nin osas mövzusudur. Qorionun ("Qorio ata") faciasi qizlannin aile, övlad-ata münasibatlerinda pula asaslanmalannin neticasidir. Pul tobiatca tomiz, ganc Rastiniyani da axlaqsiz mansebparasta çevirir. "Sagren dorisi" romaninda varlanmaga, saxsi ehtiras-lanni tamin etmaya çalisan qahramanin manavi miskinliyi aks etdinlmisdir. Balzak asorlarinda hakim kapitalist dünyasi nümayandalorinin salamçi va bankirlorin suratlarini ("Qobsek","Sezar Birottonun azomat va süqutunun tarixi") yaratmisdir. "Puç olmus xayallar" romaninda burjua matbuatinin satqinligi, istedadhi ganc sairin manavi mahvi tasvir olunmusdur. Balzak bir sira asarinda

("Ontiq seylar muzeyi", "Qayyumluq mosalasi" va s.) yaratdigi zadagan obrazlanna sinfi ragbat baslasa da, onlann gücsüzlüyünü, mahdudlugunu da gizlatmir. Balzakin asarleri zomanosinin badii senadidir. K.Marks va F.Engels Balzakin yaradiciligina yüksak qiymat vermis, onun asarlarini 1816-1848-ci iller Fransa comiyyatinin an yaxsi tarixi adlandirmisdirlar. F.Engels yazirdi ki, " mən buradan, hatta iqtisadi tofarnüat mənasinda bu dövrün birlikda götürülan bütün mütaxossislorinin tarixçilorin, iqtisadçilann statistiklorin kitablannda oldugundan daha çox sey öyrandim".

Rusiyada Balzakin əsərləri XIX esrin 30-cu illərindən taninmisdir. A.S.Puskin, V.Q.Belinski, A.i.Kert-Danya adabiyyatr- Ill hisso o
"Yüzyashi qoca" (1825) va s. romanlan zaif melodramatikdir.

Yaradiciliginin ilk illorindo gizli imzalarla yazdigi asorlordon Balzak sonralar imtina etmisdir. Balzaka ilk söhrot gazandiran əsər Bretanda aksinqilabi qiyamin yatinimasina (1799) hosr olunmus "Suanlar" tarixi romanidir. Osordo Fransanin agir günlerinda inqilabin nailiyyatlorini qorumaga çaliçan xalq nümayondaleri, adi asgarlar asi qahraman kimi tasvir edilmisdir. Balzak romanda hadisolorin tarixi qanunauygunlugunu düzgün vermis, kondlilorin öz monafelorini anlamayib, əks inqilab torofina keçmosini, yaxin tarixi keçmisin ümumi monzorosini realistcasina aks etdirmisdir. "Süanlar" romani ilo Balzak yaradiciliginda yeni morhala baglanmisdir.

Bundan sonra Balzak osas esorlorini mühüm tarixi-ictimai problema hast etmisdir. Balzak 1834-cü ildon baslayaraq, Fransanin burjua inqilabindan sonraki tarixini ohatoli surotdo aks etdiron asorlar yazmaq va onlan böyük bir silsilado birlasdirmak fikrina düsmüs, o vaxta qodar yazdigi bir sira romani da homin silsilaya daxil edib, "Basori komediya" (1841) adlandirmisdir. Balzak "Falsafi etüdlar", "Analitik etüdlar", "Basori komediya" ya 90 əsər daxildir.

Balzak Fransada va bütün Avropada burjua comiyyatinin möhkomlondiyi dövrdo yasayib yaratmisdir. Siyasi görüslori etibarilo mütloqiyyat torofdan olsa da, hayata obyektiv baxisi onu sanatin realist yoluna gixarmisdir. Balzak comiyyatdo bas veron hadisalari oldugu kimi

qalomo almis, XIX asrin I yarısinda Avropa adobiyyatinda tengidi realizmin en görkomli nümayendasi olmusdur. Balzak ölüma mahkum olan köhna comiyyote teassüflansa do, yeni yaranan ictimai münasibatlerin tarixi zeruriliyini düzgün dork va tasvir etmisdir. Balzakin yaradiciliginda öz siyasi görüslerinin aleyhina fixmasini, sevdiyi zadogan comiyyatinin tonezzülünün labüdlüyünü görüb, respublikagilan "xalq kütlalarinin haqiqi nümayendəsi I.S. Turgenev, L.N.Tolstoy, xüsusila F.M.Dostoyevski va M.Qorki Balzakin yaradiciligi ila maraqlanmisdirlar. Eserleri SSRi xalqlaninin dillarinda (o cümladan Azarbaycan dilinda) 24 mln. Tirajla nasr olunmusdur (1975). "Ögey ana" pyesi Azerbaycan Dövlat Dram Teatrinda tamasaya qoyulmusdur.

Yuxanda haqqinda danisilan dayagsiz bu nahang adabi-estetik ve falsafi niyyat, bunsuz ise dahi senatkanin bütün ömrünü hasr etdiyi 97 novelladan, povestden va romandan ibaret ölmaz epopeyasi - "Bosari komediya" yarana bilmazdi.

"Basari komediya" nin ilk asarlari 1829-cu ilda, sonuncular ise 1847-ci ilda yazilmisdir. Epopeya üç hisseya aynlir: "Эх-lagi tadqiqlar', "Falsofi tadgiglar",birinci hissa öz növbasinde alti bölmaya aynlir:

1. Xüsusi "Qorio ata", "Kobinsiz aila", "Allahsizin ibadati");
2. Oyalat hayati sohnalari ("Ejeni Qrande", "Qadim sey-lar muzeyi", "Paris hayatinin sahnalori ("On üç naferin ahvalati", "Sezar Birotonun azamatinin va devrilmesinin tarixi", "Nusingenin evi", "Kurtizanlann parlayist va süqutu", "Façino Kane")
4. Horbi hayat sahnalori ("Suanlar");

Siyasi hayat sohnolori ("Sübhali is", "Arsinin)

6. Kond hayati sahnelari ("Kondlilar", "Kond hakimi", "Kend ruhanisi").

Balzakin 30-cu illarda yaratdigi va "Baseri komediya ya daxil etdiyi aserlarda burjua comiyyatinin exlaqinin ifsasi asas yer tutur. Salamçi Qobsek ("Qobsek") menavi eybacerliyin, servata asaslanan hakimiyyatin töratdiyi razalatlerin manbayidir. "Haminin hamiyla" bogusub didisdiyi əsərdə Qobsek böyük zaka sahibi olsa da, gizildan basga heç seya inanmir, onun yegana ehtirasi da qizildir. Haminin ölmüs bildiyi-zabit Saber ("Polkovnik Saber") tasadüfen sag qalsa da, var-dövlatini manimsayib

basqasina ara geden arvadina diriliyini sübut eda bilmir, Qobsekler camiyyati onu ala salir, tanimagdan vaz keçir.
Kasib zadagan ailasindan gixmis agilli, sevdali va menifatli Rafael ("Sagn darisi") servat dünyasi ila tamasa giren kimi pozulur, bu dünyanin falsafasini axz eden kimi xudbinlesir, darinin tamsil etdiyi sarvatin, sarvatla bagli cah-calal, eys-israt, intahasiz maddi imkan ehtirasinin qurbani olur.

Keçmis çallak ustast Feliks Qrande ("Ejeni Qrande") burjua exlaqinin an saciyyavi cahatlarini aks etdiran surat kimi Balzakin mühüm badii nailiyyatidir. Servat dünyasinin bu xa-sis cangavarini qazanc ehtirasi yirticiya döndarir, tabii hisslərini kütlasdirir. Onun xasta tasavvürlerinda qizil sikkaleri insanlar kimi yagayir, galir, gedir, artirlar. O, qizili maddi rifah xatirina deyil, daha da artirmaq namina yigir. Qarpaqon, Haci Qara, Plyuskin, Iuduska Qolovyov kimi qazancini ne özüna, na da basqasina serf etmir. Amansiz raqabat asnasinda soydugu, qaret etdiyi adamlann taleyi onu gatiyyan düsündürmür.

O buna qanuni bir sey kimi baxir va bu imkani yaradan ictimai qurulusu bayanib, bacardigi qader müdafia edir. günki onu yetisdiren mahz bu camiyyatdir, bela ki, xesislik Qrandenin anadangelme xüsusivveti deyil.Balzakin zidddiyyatlarinin asas rüseymi de bundan ibaratdir. Balzakin bir sira romanlannda nacib zadaganligin müsbat suratlari yaradilmisdir. Bu cür suratlardan biri "Qadim seylar muzeyi" aserindaki goca Markiz Eqrinyondur. O, keçmis kübar camiyyatinin qanunlan ila yasayan bir zadagandir. O, burjua camiyyetinin tamahkarliq ruhu ila razilasa bilmir, öz hayatinda, ailesinda köhna zamanlarin vardislarini va axlaqi qaydalanini saxlamaga çalisir. Onun oglu Viktürnen isa yalniz birca sey - pul, yena da pul, axtanr. Iflasa ugramis markizin pulu olamdigina göra Viktürnen saxta veksel düzaldir va buna göra de müttahimlar kürsüsünde oturmali olur. Borc veren sexs markizin oglunu xilas etmakdan boyun qaçinr va deyir ki, guya bununla bütün zadeganligdan intiqam alir, "ovda tapdaladiqlan çöllarin, namusunu lakaladiklari qizlann, alçal-daraq tahgir etdiklari adamlann" hayfini onlardan cixar.

Balzak qoca Eqrinyona ona göra regbat baslayir ki, o, ac-göz burjua yirticilanna banzamir. Heç sübhasiz ki, Balzakin özü de gahramanin dediklarina tarafdardir. Buna göra do, bütün regbatina baxmayaraq, Balzak markizin qesrini kinaya ila "Qadim seylar muzeyi" adlandirir. Müallifin fikrine göre, bu muzeya qadim dövrün çox nadir nümunalari olan adamlar toplasmislar, onlar ölüma mehkumdurlar va bundan yaxsi aqibata layiq deyillar.

Balzak "Qayyumluq hagqunda is" romaninda da bu cür na-cib zadaganlardan markiz Espani tasvir edir. Markiz mülkiy-yatinin keçmisda bir taciri soymaq yolu ila alda edildiyini bil-dikda, mülkünün bir hissasini hemin tacirin naslina qaytanir.Buna göra onu dali elan edir, arvadi Espar ona qayyum tayin etdirir. Balzakin bir sira romanlannda burjua camiyyatinin acgöz yirtici siyasatina nifrat eden bu cür alicanab zadaganlara çox rast galmak olar (Vikontessa de Bosean, "Qaranliq is" asarin-daki zadoganlar va s.). Balzak aserlarinda hayat sahnasini terk eden zadaganligin nümayandalarini ragbatla göstarmakla barabar, onlarin müasir camiyyatdaki tarixi rolunu düzgün qiymətləndirir.

Balzakin zadaganliga basladiyi ragbat onun burjua camiyyeti nümayendalarina qarsi derin nifratinin naticasi idi. notkar obyektiv varliqdan aynhbsa, agar real hayat yaziçi üçün yaradiciliq menbayi deyilsa, hamin senatkar sanat üçün ölmüs demakdir.

Balzak özünün "Müemmali sah asar" va "Qambara" adh povestlarini hamin bu problemlara hasr etmisdir. "Müammali sah asar" adli falsafi povestda rassam Frenxofer öz ideyasini daha kamil va badii ümumilasdirma yolu ila vermak üçün yeni yaradiciliq üsullan axtanir va ela zenn edir ki, istadiyini tapmisdir. O, üzerinda uzun müddat igladiyi va yadlardan gizlatdiyi sakli öz yaxin adamlani va talabalarinin müzakirasina vererken, baga düsür ki, çakdiyi sakil tamasaçiya heç bir fikir asilmayan müxtalif cizgilar va rangler yigimindan basqa bir sey deyil. Bu asarin müvaffaqiyyatsiz çixmasinin sababi obyektiv alamin zenginliklarindan mahrum olmasi va yalniz rassamin öz sexsi fikirlarini ahata etmasidir. Balzak deyir ki, senat aseri insana xidmat etmalidir, ham de bütün basariyyata aid olan mesalalerin hallina çalismalidir. Sanatkan yaradiailiq

zahmatina onun saxsi, subyektiv alami deyil, yüksak vatan-daghiq vazifalari sövq etmalidir.

Mühazirə 12

Naturalizmin inkişafında Emil Zolya yaradıcılığı

Dünya ədəbiyyatinda Emil Zolya öz məğrur romanlan ila mütərəqqi rol oynamisdir. Məshur fransiz yaziçisi XIX asrin ikinci yarısinda realizmin an görkəmli nümayandalarinden biri, naturalizm ədəbi cərəyaninin rəhbəri va nəzəriyyəçisi olmusdur.

Emil Zolya 1840-ci ilda aprel 2-da Parisda dünyaya gəlmisdir. Zolyanin atasi milliyyətcə italyan idi. O, demir yolu və kanallar çəkən çox istedadli mühəndis idi. Zolyanin usaqlığı atasinin isi ilə əlaqədar olaraq Fransanin əyalat şəhəri Ekseda keçirmisdir. Atasi erken dünyasini dəyisdiyina göra kiçik yaslarından evin bütün yükü Emil Zolyanin üzərina düşmüsdür. Issizlikdan aziyyat çəkən Zolya 18 yasinda Fransanin bir sira görkamli yaziçilan kimi ədəbi şöhret ve is axtarmaq məqsədi ila Parisa galir va özünü bir çox pesələrda sinayir. Yorulmadan seir, poema va məqalalar yazir. Lakin bunlann heç biri müvaffaqiyyet qazanmir. Zolya hər yerde böyük yazıçıların laqeydliyine rast gəlir. Nahayat,1862-ci ilda güc-bala ila bir nasriyyatda isə düzalir. Burada kitab dagimaq və ünvanlara göndermәkla maşgul olur.

O, yena qazet va jurnallara məqalalər, oçerklər yazmaginda davam edir. Onun bu cür yerlərda hayati öyranmak baximindan galacak yaziçiya böyük məktab olur. Emil Zolyanin ədəbiyyata olan maragi nəşriyyatda isladiyi vaxtdan etibaren artir. Eyni zamanda Emil Zolya ara-sira yazilar yazmaga baslayir. Bu yazilar onun ilk aserlari idi. Buraya "Ninonun nagillan", "Marsin sirlari", "Ölənlarin vasiyyeti" kimi asorlari daxildir. Lakin bu əsərlorin heç biri ona ugur gatirmir. Sadacə olaraq onun imzasini oxuculara tanitdirır.

1864-cü ilda "Ninonun nagillan" adh novellalar kitabi çap olunur. Lakin kitab müvəffəqiyyat qazanmir. Zolya ilk əsərlarinda romantiklari təqlid

etdiyi üçún diqqati cəlb etmir.Bunu özü da başa düsür va tədricən romantiklərdan uzaglasir, Stendali va Balzaki oxuyur, daha sonra naturalizmin nazariyyaçisi Tenin kitablan ile tanis olur.

1867-ci ilda Zolya naturalist əsəri olan "Tereza Ragen" romanini yazir. Tereza va Kamill er-arvaddir. Onlar evlarina Loran adii bir ganc gətirirlər. Tereza Loranin aşnasina çevrilir. O, aşnasi ila birləşərək onu öldürür. Onlar bela zann edirdilar ki, Kamilli öldürdükdon sonra kef çakacaklar. Ancaq tarsina olur. Tereza ila Loran bir-birindan gorxmaga baslayir, asablosir, saksakali hayat keçirir, hətta dalilik daracasina gəlirler. Ehtirasin cosgunlugu nifrata gevrilir, axirda özlarini öldürürlor. Zolya asorda bu üç adamin töratdiyi isin sababini izah etmaya calisir va bunu patoloji, fizioloji cahatdan sorh edir. Cinayatin törama sababini adamlann irsiyyatinda, asoblorinin xastoliyindo axtanr. Zolya yazir ki, Tereza ilo Loran iki heyvani varligdan basqa bir sey deyil. Man bu iki bioloji varligin harakatlorinin, ehtiraslanni, instiktlerinin cosmasini, zehin pozgunluqlanni izlamaya çalismiçam. Manim qahramanlanimin mohabbati ancaq fizioloji talablerini, ehtiraslarini söndürmakdon basga bir sey deyil. Onlarin adam öldürmasi isa canavarlarin goyunu parçalamasindan farqlanmir. Nohayat, onlarin vicdan azabi da haddindan artiq garginlikdan sonra pozulmus asablarin sarsilmasi, orqanizmin pozulmasindan basqa bir sey deyil. Bu iztirablarda onlarin ruhu, qalbi qatiyyan istirak etmir. Ela manim maqsadim da bundan ibarat olmusdur.

Zolya 1868-ci ilda "Madlen Fera" asorini, daha sonra isa naturalizmo aid magalolarini yazib çap etdirir.Ilk adabi müvaffoqiyyatlorindon sonra Emil Zolya Balzakin "Baseri mazhoko"sina banzar romanlar silsilasi yaratmaq qaranna galir va bu maqsadla material toplayir. Yaziçi Ikinci imperiya dövründa yagamis bir ailonin ictimai va tabii tarixini yazmagi garsisina maqsad qoyur. Emil Zolya hamin romanlar sisilasi üzarinda 25 il islayir va 20 romandan ibaret "Rugonlar va makkaralar" adh epopeyasini yaradir. Adib bu silsilada 1851-1871-ci iller Fransa tarixinin badii tasvirini vermisdir.

Emil Zolya "Ruqonlar va makkarlar" romanlar silsilasini yazarkon ictimai hayatda, elaco de yaziçinin özünün dünya-görüsünda bir sira

dayisikliklor bas vermisdi. Xüsusila Fransa-Prussiya müharibasi yaziçiya çox tasir edir. O, hamin illeri "Dayirmanin mühasirasi" va "Tarmar" asarlarinda tasvir etmisdir. Zolya XIX asrin son 30 illiyinda Fransa adabi hayatinin markazinda duran va o dövrün an mashur yaziçilan ila alagalari olan bir sexs idi. 1871-1893-cü illarda çap olunan va Fransann ikinci imperiya dövrünü tasvir edan Rugon-makkar ailasi haqqinda 20 cildlik roman silsilasinda bir ailanin timsalinda camiyyatda gedan proseslari aks etdirorak söhrat qazanmisdir. Zolya bu romaniar silsilasinda bir torafdon naturalist yaziçi kimi harakat edir, digar tarafdon isa realizmin tasiri özünü göstarir. Çox vaxt yaziçi Zolya nazariyyaçi Zolyani üstalayir. M.Oorki bu romanlar silsilasindan bahs edarak yazirdi ki, Zolya Ikinci imperiyanin tarixini bir sanatkann tesvir eda bilacayi daracada çox gözal tasvir etmisdir. O, lazim olan seylerin hamisini: maliyya finldaqlanni, ruhaniliyi, sanatkarlann hayatini, bi sözlə, çürümaya baslayan burjuaziyanin qesbkarliq epopeyasini va onun uçurumlarini çox gözal bilirdi.Onun böyüklüyü do, kiçikliyi de burada birlagir. Homin masalanin garhini vermak üçün yaziçinin "Ruqonlar va makkarlar" romanlar silsilasina nazar yetirak. "Ruqonlar va makkarlar" romanlar silsilasi 25 ila yazilmisdir. Bu silsila 20 romandan ibaratdir. Yaziçi 1868-ci ildan silsila üzarinda islamaya baslamisdir. Silsilanin birinci romani, "Rugonlann söhratparastliyi" 1871-ci ilda, sonuncu,

"Doktor Paskal" asori isa 1893-cü ilda yazilmisdir. Bu romanlar silsilasinda adib 1200-a qadar surat yaratmisdir. Ya-ziçinin esas megsadi bir ailenin dörd naslini tasvir etmak idi.

Emil Zolya bir allenin timsalinda ham irsiyyat, qan ve mühit maselasini sübut etmayi, ham de Ikinci imperiya dövrünü tasvir etmayi qarsisina maqsad qoymusdur.

"Rugonlar va makkarlar" romanlar silsilasinin sxemi beladir: Birinci roman "Ruqonlarin söhratparastliyi"dir (1871).Adelanda Fuk (Dida xala) kandli Ruqona ara gedir. Onlann oglu Pyer Rugon kendlilikdan dükançiliga qader yüksalir: Pyer Ruqonun usaqlan olur. Onun birinci oglu Ejen camiyyatde yüksak mövqe tutur. Dükançiliqdan II Napoleonun naziri vazifasina qadar yüksalir. Ejen "Olahazrat Ejen Ruqon" (1876) romaninin

qahremanidir. Pyerin ikinci oglu Paskal hakim olur. "Doktor Paskal" (1893) romaninin qehramanidir. Uçüncü oglu Aristid birjada dollaliq edir.

Pyer Rugonun iki qizi da var. Marta "Plassanin fathi"(1875) romaninin, Sidoniya isa "Xayal" (1888) romaninin qahremanidir.

Adelanda Fuk Rugon öldükdan sonra ikinci dafa ayyas, kontrabandçt Makkara ara gedir. Bu kisidan iki usagi - qizi Ursula va oglu Antuan olur. Ursulanin qizi Yelena tacire ara gedir. Yelena "Mahabbat sahifaleri" (1879) romaninin gahramanidir.

Antuanin qiza Liza alverçidir. "Parisin batni" (1874) romaninin gahremanidir. Lizanin qizi Polina "Hayat sevinci"(1884) romaninin, Antuanin oglu Jan iso "Torpaq" (1888) va"Tarmar" (1892) romanlannin qahramanidir. Qizi Jerveza "Tola" (1877), Jervezanin qizi Nana "Nana" (1880), birinci oglu masinist Jak "Insan vahsidir" (1890), ikinci oglu Etyen"Jerminal" (1885), Klod isa "Yaradiciliq" (1886) romanlarinnin gahramanlanidir.Sonralar, yani ikinci nasilda rugonlar va makkarlardan olanlar çarpazlasirlar. "Plassanin fathi" romaninda Ursulanin oglu Mure, Pyer Rugonun qizi Marta ila evlanir. Onlann Oktav va Serj adi iki oglu olur. Oktav "Э" (1882) romaninin gehremanidir. "Qadin xosbaxtliyi" romaninda isa o, modalar magazasinin sahibi olur. Serj "Abbat Murenin günahi"(1875) romaninin gehramanidir.

Bu romanlarda rugonlar nasli inkisaf edib cemiyyatda yüksak mövqe tutur, makkarlar isa camiyyatin dibina enirlar. "Parisin batni" romani çox maraqlidir. Yaziçi romanda əsərdaki hadisələr demak olar ki, bazarda cerayan edir. Bazara Parisin etraf kendlorindon, zangin Fransa kimi saxa-lansa de bazarda birlagir. Emil Zolya bazanin öz daxilini, oradaki qaynasmani, alverçilorin raqabatini, onlann aralarinda bas veren münasibatlari genis sakilda tasvir edir. Bu tesvirlor o gader realdir ki, Mopassan demisken, adama ela galir ki, bazar deniz ovundan qayitmis gomi kimi baliq qoxusu verir. Biz bazarda taravazçiler, qassablar, kolbasaçilar, yag alverçilari ile rastlaginq. Bu xirda burjua nümayandalori zahiren sakit va toxdurlar. Onlann dünya görüsü va hayat haqginda mülahizalari çox mahduddur.

"Abbat Murenin günahi" adli romanda isa Emil Zolya irsiyyat nazariyyasi ila "hayat esqi" falsafasini govusdurmaq istemisdir. Bu asarda bir tarafdan bioloji varliq olan insanlarinn instinktleri, bu instiktlerin qanunu ila yasayan va tabiatin özü kimi azad va sorbast olan insanlar, diger tarafden isa dini ganunlara itaat edarak üraklarindaki hayat esqini mohv edon, asketizmin asiri olan badbaxtlar tasvir edilmisdir. Bu iki dünyabaxisinin lirik mahabbati verilmisdir.

Asorda hayata iki cür falsafi münasibat göstorilir. Bunlardan biri axiret dünyasi namina yer üzünün bütün nemat va zövqünden mehrum olmaq, digari isa dünyavi gözolliklari sevmak, tabiata, onun zengin va alvan füsunkarligina maftunlugdur. Ser bu iki alem arasinda vurusur va onun harakati günahkarliga çevrilir. Ser Mure, naticada dini ehkam yox, insani duygulara xayanat edir. Odib Parad parkinin gözalliklarini, Albinann lirik masumlugunu hoyatın romzi kimi verir.

Eyni zamanda gösterir ki, hayat yalniz bu lirik gözallikdan ibarat deyil, çirkin cohatlari da var. Arto kendi nahang bir tövlaya banzayir. Bu kandda yasayan adamlann davranisi oldugca kobud va heyvanidir. Onlar heyvani instiktlarla yasayirlar. Bu instiktlor isa hayatin lirik gözolliyini inkar edir.Osar Albinanin ölümü ile bitir. Albina ölür, lakin hayat dayanmir. Romanin sonunda safeh Dezira inayin dogdugunu da budur. O, üsyana basçiliq edir, ancaq mübariza yolunu özü de aydin tasavvür eda bilmir.

Romanin on canli epizodlan fahla üsyanina hasr edilmis sehnalardir. Hiss edilir ki, yaziçi fahlelarin qalabasina, burjuaziyanin süqutuna inanir. Üsyan maglub olsa da, fahla sin-finin mübarizasina yaziçinin inam basladiyi askar görünür. Heç sübhasiz bu romanda da Emil Zolyanin naturalizm anlayisindan dogan yanlis mülahizalar vardir. Emil Zolya Makkar naslindon olan Jervezanin oglu Etyeni na qadar rəğbatle tasvir etsa da, göstarmaya çalisir ki, etyen irsiyyatina göra camiyyatda yüksala bilmaz. Eserin son sahnalan, saxta-da uçqun, etyenla Katerinanin yerin altinda qalmasi, onlann hayatinin son anlarindaki harakatlori va bu epizodlann tasviri heç sübhasiz, naturalizm baximindan qalama alinmisdir.

Emil Zolya bütün ziddiyyatlorina baxmayaraq, Fransa həyatini, onun Ikinci imperiya dövründaki siyasi va axlagi qanunlanni, ictimai

ziddiyyatlorini real boyalarla göstare bilmisdir. Onun nasir qalami çox vaxt, naturalizm falsafasina, yaziçinin estetik mülahizalorina üstün galmisdir. Mahz buna göra da Emil Zolya ham Fransa adabiyyatinin, hom da dünya adobiyyatinin görkamli sanatkarlanndan hesab olunur.XIX asrin ikinci yarsinda Fransada yaranan adabi carayanlardan biri da naturalizmdir. Fransizlar naturalizmi Floberdan baslayirlar. Oslinda isa naturalizm Mopassan va Zolya yaradiciliginda daha qabaniq sakilde özünü gösterir.

Naturalistler özlarinin yeni növlü senatin yaradicilan adlandinrlar. Onlann fikrinca, sanat ancaq faktlara istinad etməlidir. Demak, hayatin girkab va kobudlugu içindan yeni Albinalar va Parad parklari yaranur. Torpagin gözolliklari galib golir. Hayat yaralarini özü sagaldir, çürümüs hüceyra-Jari kanara atir, avazinda isa yeni, saglam hüceyroler yaranir.

Mühazirə 13

XIX əsrin II yarısında Fransa ədəbiyyatı. Gi de Mopassan həyat və yaradıcılığı

Dünya adabiyyatinda Emil Zolya öz maghur romanlan ila mütaraggi rol oynamisdir. Mashur fransiz yaziçisi XIX asrin ikinci yansinda realizmin an görkamli nümayandalarinden biri, naturalizm adabi carayaninin rahbari va nazeriyyaçisi olmusdur. Emil Zolya 1840-ci ilda aprel ay1-nin 2-da Parisda dünyaya gelmisdir. Zolyanin atasi milliyyetca italyan idi. O, demir yolu va kanallar çaken çox istedadli mühandis idi. Zolyanin usaghgi atasinin isi ila alagadar olaraq Fransanin ayalat sahari Ekseda keçirmisdir. Atasi erken dünyasini dayisdiyina göra kiçik yaslanndan evin bütün yükü Emil Zolyanin üzerina düsmüsdü. Issizlikdan aziyyat çoken Zolya 18 yasinda Fransanin bir sira görkamli yaziçilan kimi adabi söhret ve is axtarmaq maqsadi ila Parisa galir va özünü bir çox pesolarda sinayir. Yorulmadan seir, poema va maqalalar yazir. Lakin bunlann heç biri müvaffaqiyyet gazanmir. Zolya har yerde böyük goherin laqeydliyine rast golir. Nahayat,

1862-ci ilda güc-bala ila bir nasriyyatda iso düzalir. Burada kitab dagimaq va sanyib ünvanlara göndermakla maggul olur.
O, yena qazet va jurnallara magalalor, oçerklor yazmaginda davam edir. Onun bu cür yerlorda islamesi, hayati öyranmak baximindan galacak yaziçiya böyük moktab olur. Emil Zolyanin adabiyyata olan maragi nagriyyatda isladiyi vaxtdan etibaren artir. Eyni zamanda Emil Zolya ara-sira yazilar yazmaga baslayir. Bu yazilar onun ilk aserlari idi. Buraya "Ninonun nagillan", "Marsin sirlari", "Ölanlarin vasiyyeti" kimi asorlari daxildir. Lakin bu asorlorin heç biri ona ugur gatirmir. Sadaco olaraq onun imzasini oxuculara tanitdinr. 1864-cü ilda "Ninonun nagillan" adh novellalar kitabi çap olunur. Lakin kitab müvoffoqiyyat qazanmir. Zolya ilk asorlarinda romantiklari toqlid etdiyi üçún digqati colb etmir.Bunu özü da baga düsür va todricon romantiklordan uzaglasir, Stendali va Balzaki oxuyur, daha sonra naturalizmin nazariy-yaçisi Ippolit Tenin kitablan ile tanis olur.

1867-ci ilda Zolya naturalist asari olan "Tereza Ragen" romanini yazir. Tereza va Kamill er-arvaddir. Onlar evlarina Loran adii bir ganc gotirirlor. Tereza Loranin agnasina çevrilir. O, asnasi ila birlogarak orini öldürür. Onlar bela zann edirdilar ki, Kamilli öldürdükdon sonra kef çakacaklar. Ancaq tarsina olur. Tereza ila Loran bir-birindan gorxmaga baslayir, asablosir, saksakali hayat keçirir, hotta dalilik daracasina golirler. Ehtirasin cosgunlugu nifrata gevrilir, axirda özlarini öldürürlor. Zolya asorda bu üç adamin töratdiyi isin sababini izah etmaya calisir va bunu patoloji, fizioloji cahatdan sorh edir. Cinayatin törama sababini adamlann irsiyyatinda, asoblorinin xastoliyindo axtanr. Zolya yazir ki, Tereza ilo Loran iki heyvani varligdan basqa bir sey deyil. Man bu iki bioloji varligin harakatlorinin, ehtiraslanni, instiktlerinin cosmasini, zehin pozgunluqlanni izlamaya çalismiçam. Manim qahramanlanimin mohabbati ancaq fizioloji talablerini, ehtiraslarini söndürmakdon basga bir sey deyil. Onlarin adam öldürmasi isa canavarlarin goyunu parçalamasindan farqlanmir. Nohayat, onlarin vicdan azabi da haddindan artiq garginlikdan sonra pozulmus asablarin sarsilmasi, orqanizmin pozulmasindan basqa bir sey deyil. Bu

iztirablarda onlarin ruhu, qalbi qatiyyan istirak etmir. Ela manim maqsadim da bundan ibarat olmusdur.

Zolya 1868-ci ilda "Madlen Fera" asorini, daha sonra isa naturalizmo aid magalolarini yazib çap etdirir. Ilk adabi müvaffoqiyyatlorindon sonra Emil Zolya Balzakin "Baseri mazhoko"sina banzar romanlar silsilasi yaratmaq qaranna galir va bu maqsadla material toplayir. Yaziçi Ikinci imperiya dövründa yagamis bir ailonin ictimai va tabii tarixini yazmagi garsisina maqsad qoyur. Emil Zolya hamin romanlar sisilasi üzarinda 25 il islayir va 20 romandan ibaret "Rugonlar va makkaralar" adh epopeyasini yaradir. Adib bu silsilada 1851-1871-ci iller Fransa tarixinin badii tasvirini vermisdir.

Emil Zolya "Ruqonlar va makkarlar" romanlar silsilasini yazarkon ictimai hayatda, elaco de yaziçinin özünün dünya-görüsünda bir sira dayisikliklor bas vermisdi. Xüsusila Fransa-Prussiya müharibasi yaziçiya çox tasir edir. O, hamin illeri "Dayirmanin mühasirasi" va "Tarmar" asarlarinda tasvir etmisdir. Zolya XIX asrin son 30 illiyinda Fransa adabi hayatinin markazinda duran va o dövrün an mashur yaziçilan ila alagalari olan bir sexs idi. 1871-1893-cü illarda çap olunan va Fransann ikinci imperiya dövrünü tasvir edan Rugon-makkar ailasi haqqinda 20 cildlik roman silsilasinda bir ailanin timsalinda camiyyatda gedan proseslari aks etdirorak söhrat qazanmisdir. Zolya bu romaniar silsilasinda bir torafdon naturalist yaziçi kimi harakat edir, digar tarafdon isa realizmin tasiri özünü göstarir. Çox vaxt yaziçi Zolya nazariyyaçi Zolyani üstalayir. M.Oorki bu romanlar silsilasindan bahs edarak yazirdi ki, Zolya Ikinci imperiyanin tarixini bir sanatkann tesvir eda bilacayi daracada çox gözal tasvir etmisdir. O, lazim olan seylerin hamisini: maliyya finldaqlanni, ruhaniliyi, sanatkarlann hayatini, bi sözlə, çürümaya baslayan burjuaziyanin qesbkarliq epopeyasini va onun uçurumlarini çox gözal bilirdi.Onun böyüklüyü do, kiçikliyi de burada birlagir. Homin masalanin garhini vermak üçün yaziçinin "Ruqonlar va makkarlar" romanlar silsilasina nazar yetirak. "Ruqonlar va makkarlar" romanlar silsilasi 25 ila yazilmisdir. Bu silsila 20 romandan ibaratdir. Yaziçi 1868-ci ildan silsila üzarinda islamaya baslamisdir. Silsilanin birinci romani, "Rugonlann söhratparastliyi" 1871-

ci ilda, sonuncu,"Doktor Paskal" asori isa 1893-cü ilda yazilmisdir. Bu romanlar silsilasinda adib 1200-a qadar surat yaratmisdir. Ya-ziçinin esas megsadi bir ailenin dörd naslini tasvir etmak idi.

Emil Zolya bir allenin timsalinda ham irsiyyat, qan ve mühit maselasini sübut etmayi, ham de Ikinci imperiya dövrünü tasvir etmayi qarsisina maqsad qoymusdur. "Rugonlar va makkarlar" romanlar silsilasinin sxemi beladir: Birinci roman "Ruqonlarin söhratparastliyi"dir (1871).

VAdelanda Fuk (Dida xala) kandli Ruqona ara gedir. Onlann oglu Pyer Rugon kendlilikdan dükançiliga qader yüksalir: Pyer Ruqonun usaqlan olur. Onun birinci oglu Ejen camiyyatde yüksak mövqe tutur. Dükançiliqdan II Napoleonun naziri vazifasina qadar yüksalir. Ejen "Olahazrat Ejen Ruqon" (1876) romaninin qahremanidir. Pyerin ikinci oglu Paskal hakim olur. "Doktor Paskal" (1893) romaninin qehramanidir. Uçüncü oglu Aristid birjada dollaliq edir. Pyer Rugonun iki qizi da var. Marta "Plassanin fathi"(1875) romaninin, Sidoniya isa "Xayal" (1888) romaninin qahremanidir. Adelanda Fuk Rugon öldükdan sonra ikinci dafa ayyas, kontrabandçt Makkara ara gedir. Bu kisidan iki usagi - qizi Ursula va oglu Antuan olur. Ursulanin qizi Yelena tacire ara gedir. Yelena "Mahabbat sahifaleri" (1879) romaninin gahramanidir. Antuanin qiza Liza alverçidir. "Parisin batni" (1874) romaninin gahremanidir. Lizanin qizi Polina "Hayat sevinci"(1884) romaninin, Antuanin oglu Jan iso "Torpaq" (1888) va
"Tarmar" (1892) romanlannin qahramanidir. Qizi Jerveza "Tola" (1877), Jervezanin qizi Nana "Nana" (1880), birinci oglu masinist Jak "Insan vahsidir" (1890), ikinci oglu Etyen "Jerminal" (1885), Klod isa "Yaradiciliq" (1886) romanlarinnin gahramanlanidir.

Sonralar, yani ikinci nasilda rugonlar va makkarlardan olanlar çarpazlasirlar. "Plassanin fathi" romaninda Ursulanin oglu Mure, Pyer Rugonun qizi Marta ila evlanir. Onlann Oktav va Serj adi iki oglu olur. Oktav "Э" (1882) romaninin gehremanidir. "Qadin xosbaxtliyi" romaninda isa o, modalar magazasinin sahibi olur. Serj "Abbat Murenin günahi"(1875) romaninin gehramanidir.

Bu romanlarda rugonlar nasli inkisaf edib cemiyyatda yüksak mövqe tutur, makkarlar isa camiyyatin dibina enirlar. "Parisin batni" romani çox maraqlidir. Yaziçi romanda Esordaki hadisolor demak olar ki, bazarda cerayan edir. Bazara Parisin etraf kendlorindon, zangin Fransa kimi saxa-lansa de bazarda birlagir. Bu yollarla bazara terevaz, balig, at,«O Amiexan dXolilon qatig, süd axib galir. Emil Zolya bazanin öz daxilini, oradaki qaynasmani, alverçilorin raqabatini, onlann aralarinda bas veren münasibatlari genis sakilda tasvir edir. Bu tesvirlor o gader realdir ki, Mopassan demisken, adama ela galir ki, bazar deniz ovundan qayitmis gomi kimi baliq qoxusu verir. Biz bazarda taravazçiler, qassablar, kolbasaçilar, yag alverçilari ile rastlaginq. Bu xirda burjua nümayandalori zahiren sakit va toxdurlar. Onlann dünya görüsü va hayat haqginda mülahizalari çox mahduddur.

"Abbat Murenin günahi" adli romanda isa Emil Zolya irsiyyat nazariyyasi ila "hayat esqi" falsafasini govusdurmaq istemisdir. Bu asarda bir tarafdan bioloji varliq olan insanlarinn instinktleri, bu instiktlerin qanunu ila yasayan va tabiatin özü kimi azad va sorbast olan insanlar, diger tarafden isa dini ganunlara itaat edarak üraklarindaki hayat esqini mohv edon, asketizmin asiri olan badbaxtlar tasvir edilmisdir. Bu iki dünyabaxisinin lirik mahabbati verilmisdir.

Asorda hayata iki cür falsafi münasibat göstorilir. Bunlardan biri axiret dünyasi namina yer üzünün bütün nemat va zövqünden mehrum olmaq, digari isa dünyavi gözolliklari sevmak, tabiata, onun zengin va alvan füsunkarligina maftunlugdur. Ser bu iki alem arasinda vurusur va onun harakati günahkarliga çevrilir. Ser Mure, naticada dini ehkam yox, insani duygulara xayanat edir. Odib Parad parkinin gözalliklarini, Albinann lirik masumlugunu hoyatın romzi kimi verir.

Eyni zamanda gösterir ki, hayat yalniz bu lirik gözallikdan ibarat deyil, çirkin cohatlari da var. Arto kendi nahang bir tövlaya banzayir. Bu kandda yasayan adamlann davranisi oldugca kobud va heyvanidir. Onlar heyvani instiktlarla yasayirlar. Bu instiktlor isa hayatin lirik gözolliyini inkar edir.Osar Albinanin ölümü ile bitir. Albina ölür, lakin hayat dayanmir.

Romanin sonunda safeh Dezira inayin dogdugunu da budur. O, üsyana basçiliq edir, ancaq mübariza yolunu özü de aydin tasavvür eda bilmir.

Romanin on canli epizodlan fahla üsyanina hasr edilmis sehnalardir. Hiss edilir ki, yaziçi fahlelarin qalabasina, burjuaziyanin süqutuna inanir. Üsyan maglub olsa da, fahla sin-finin mübarizasina yaziçinin inam basladiyi askar görünür. Heç sübhasiz bu romanda da Emil Zolyanin naturalizm anlayisindan dogan yanlis mülahizalar vardir. Emil Zolya Makkar naslindon olan Jervezanin oglu Etyeni na qadar rəğbatle tasvir etsa da, göstarmaya çalisir ki, etyen irsiyyatina göra camiyyatda yüksala bilmaz. Eserin son sahnalan, saxta-da uçqun, etyenla Katerinanin yerin altinda qalmasi, onlann hayatinin son anlarindaki harakatlori va bu epizodlann tasviri heç sübhasiz, naturalizm baximindan qalama alinmisdir.

Emil Zolya bütün ziddiyyatlorina baxmayaraq, Fransa həyatini, onun Ikinci imperiya dövründaki siyasi va axlagi qanunlanni, ictimai ziddiyyatlorini real boyalarla göstare bilmisdir. Onun nasir qalami çox vaxt, naturalizm falsafasina, yaziçinin estetik mülahizalorina üstün galmisdir. Mahz buna göra da Emil Zolya ham Fransa adabiyyatinin, hom da dünya adobiyyatinin görkamli sanatkarlanndan hesab olunur.XIX asrin ikinci yarsinda Fransada yaranan adabi carayanlardan biri da naturalizmdir. Fransizlar naturalizmi Floberdan baslayirlar. Oslinda isa naturalizm Mopassan va Zolya yaradiciliginda daha qabaniq sakilde özünü gösterir.

Naturalistler özlarinin yeni növlü senatin yaradicilan adlandinrlar. Onlann fikrinca, sanat ancaq faktlara istinad etməlidir. Demak, hayatin girkab va kobudlugu içindan yeni Albinalar va Parad parklari yaranur. Torpagin gözolliklari galib golir. Hayat yaralarini özü sagaldir, çürümüs hüceyra-Jari kanara atir, avazinda isa yeni, saglam hüceyroler yaranir.

Mühazirə 14

Polyak ədəbiyyatında romantizmin nümayəndəsi kimi Adam Mitskeviç

Sübhasiz ki, polyak adabiyyatinin da özünamaxsus genis inkisaf yolu vardir. Bu barada tafsilata varmadan, biz yalniz an böyük senatkanndan

yigcam söhbat açmagi zaruri saydiq.Polyak adabiyyati tarixinda inqilabi romantizmin an görkomli nümayan-dosi olan A.Mitskeviç slavyan va dünya adabiyyatinda asl adabi hadisa idi O, Aleksandr Puskin va T.Sevçenko kimi adabiyyat tarixina ingilabçi sair kimi daxil olmusdur. Milli azadliq harakatinin genis miqyas almasinda onun müstasna rolu olmusdur. 1824-cü ilda Polsadan Rusiyaya sürgün edilan gair özünün ballada va romanslan ila, poema va nagillan ila diqgati calb etmisdir. Odabiyyatda ciddi irs kimi qiymetlandirilon "Romantika", "Baligçi", "Müganni", "Seviram", "Svitez", "Qrafina" poemasi va s. Onun nagilvari suratlari aydin ictmai mahiyyat dasiyir. Bu cahat "Baligg" balladasinda özünü göstenr. Varli Pan yoxsul kendli qizi Ksisyani ataraq varli bir qizla evlanir. Ksisya bu darda dözmür, özünü burulgana atir va baliga çevrilir. O, her gün sahile çixir va goca atasinin gatirdiyi balaca oglunu amizdirir. Bir dafa Pan öz teze arvadi ile sahila galir, gizli bir qüvva onlann ikisini da daça döndarir. Belalikla, yoxsul kendli qizi etibarsiz va tamahkar Pandan intiqam alir.
cakler. Polsanin dahi sairi, ictimai xadimi, inqilabçi oglu Adam Mitskeviç 1798-ci ilda dekabr ayinin 24-de Zaosye kendinda, Novoqrudka seherciyinin yaxinliginda (hazirda bu sahar Belorusun arazisindadir) dogulmusdur. Atasi vakil idi, seharlilerin va kendlilerin derin hörmotini qazanmisdi, adabiyyat havaskan idi, seir yazirdi, Tadeus Kostyugkonun basçiliq etdiyi polyaklann üsyaninda öz diyannin azadhgi namina silahli mübarizada o da alina silah götürmüsdü, döyüsmüsdü.

Anasi galacak sairin qalbinda darin iz qoymus, onun ilk müellimi olmusdu. Atasinin, anasinin obrazlan, balaca Adamin böyüdüyü adabi mühitin tasviri sairin "Pan Tadeus" poemasinda aks edilmisdir. Hemin poema bu kitabda istedadhi sairimiz Sabir Rüstemxanlinin tercümasinda oxuculara toqdim olunur. 1807-1815-ci illerda Mitskeviç Novoqrudka maktabinda oxuyarken tarixa, adabiyyata böyük maraq gösterirdi. Burada oxuyarken Moskvadan geri qaçan fransiz esgarlarinin qalaqlarini müsahida edirdi. Napoleonun polyak xalqina azadliq gatiracayi ümidi alt-üst olmus, daxilen bir müddat sarsinti keçirmisdi. Bu ümidi, bu gümani onun galbinda atasi oyatmisdi. Novoqrudkada maktabi baça vurandan sonra o, Vilno

universitetinin fizika,riyaziyyat fakültasina daxil olur, universiteti bitirib, Kovnoda müallimlik edir (1819-1823). Novoqrudka maktabini bitirendan sonra Mitskeviç Vilno universitetinda oxudugu müddatda (1815-1819) onun ingilabi dünyagörügü formalasir, vatanparvarlik ruhunda seirler yazmaga baslayir va bu seirlar ganc naslin himnina çevrilir.1817-ci ilda universitetin vatanparvar talabalari Mitskeviç va Zan "Filomatlar" ("Elm dostlar") dornayini yaradirlar.Onlarin merami genclari inqilabi ruhda görmak,azadiig mübarizasina genis xalq kütlalarini colb etmak idi. Sairin "Filaretlarin nagmasi", "Ganclik odas!" va sair seirlarinda romantik dövrün ahvali-ruhiyyasi askar duyulur,knyazi Mesko" (1817) poemasinda lovga knyazin obrazi- "Orlean qiz" va "Pani Anelya" (1817) poemalannda ruhanilorin satirik, gülünc suratlari aydin görünür. Adlarini sakdiyimiz bu asarlarini va 1822-ci ilda çixan seirlar kitabini Polsanin demokratik fikirli oxuculan böyük regbatla qarsıladilar.1823-cü ilda çar hakimiyyati Vilno universitetindaki gancler taskilatlannin üzvlarini masuliyyata calb etdi, Mitskeviç da habs olundu. O, 1824-cü ilin oktyabninda Rusiyaya sürgün edildi, Peterburgda, Odessada yasadi, Krimda, Moskvada oldu, dekabristlerla, Puskinla oturubdurdu; Peterburqda aslan polyak olan sarqsünas O.Senkeviçin dolasdigi mühita düsdü, orada universitetda çalisan azorbaycanli alim, sair Mirze Cafar Topçubaçovla görüsdü. Mirze Cafer onun Sarg alaminde ilk tercümaçisi va ilk cafakes tabligatçisi oldu.Mitskeviçin Rusiyada çixan ilk kitabi "Sonetlar" (1826) idi; üç il sonra gixan, "Poeziya" adlanan ikicildliyina isa lirik seirlari, "Faris" poemasi, "Voyevoda" balladasi, lirik miniatürleri va s. asarlari toplanmisdi. Bu kitabda bütövlükda Sabir Rüstamxanlinin tercüma etdiyi "Knim sonetlori" o vaxt Mitskeviçi Rusiyada daha çox söhratlandirdi. "Krim sonetlari" dúnya poeziyasinin qiymetli, dayarli incilarindandir. Bu sonetlar, demak olar ki, bütün Avropa dillarina va aksar Sarq dillarina tarcüma edilmisdir. Sanki, sair bu sonetlerda öz fikirlarini yekunlasdirmis, aydin sakilda, yüksak poeziya dilinda ifada etmis, hayacanli duygulanna, hisslerina ulu, ilahi tabiatin qoynunda istinad tapmisdir. Sarq, onun dolgun, zengin adabiyyati, qadimliyi, mifologiyasi,xalglanin müxtelif maisati, madaniyyati onun diggatini, qalbini daim calb edir, özüna çakirdi. O, Sarq

alamina bir neça asar hasr etmisdi. Krimda isa (1825) artiq gözü qargisinda basqalanndan esitdiyi, oxudugu ramzi Sargi deyil, asil Sargi görürdü. Onun Knimi "kiçik Serq" adlandirmasi da sababsiz deyil, bu fikri tasdiq edan sözdür, Dogma torpagina, yurduna mahabbat hissi, istibdadla, müstabid hakimiyyati lla mübariza ruhu Krim sonetlarinin asas amilidir. Bu sonetlarin asas lirik qehramani olan "mömin müsalman" obrazinda diqgatli oxucu yad elda Vatan hasrati gakan gairi görmaya bilmaz. Krim sonetlerinin baslica qayasi Vatana mahabbatdir. Melum oldugu kimi, A.Mitskeviç mashur Krim sonetlarini

1825-ci ilda Knima ikiayliq sayahati naticasinda yazmisdir. Bu silsila seirlar üzarinda yaradiciliq isini Odessa va Moskvada tamamlamisdir. Sairin an yaxsi tadqiqatçilanndan olan Y.Kallenbax sairin ciddi poetik axtanisina yüksak qiymat vererak bildirirdi: "Sonetlorin alyazmalanni gözden keçirerken, biz bazen eyni bir seirin iki, üç va daha çox redaktasina rast galirik"... Bu sonetlar (cami 18 geir) Knim sayahatinda onu müsaiyat etmis hamkarlanina - Rusiyanin canubundaki harbi düsergalarin raisi I.O.Vitta, Vittin masuqasi Karolina Sobanskiye, Karolinanin yasli arina va sonralar mashur polyak yaziçisi qardasi Hengix Yevusskiya hest olunmusdur.

"Qrajina" adli epik poemasi sairin öz vataninin tarixi keçmisina böyük maraq gösterdiyini gösterir. Eserin süjeti Litva xalqinin alman selabçilarina qarsi apardiqlan mübariza sahnalarindan birinin üzarinda qurulmusdur. Poemanin qahramani casur litvali qiz Qrajinadir. Qrajina vatanini dorin bir mahabbatla sevir, onun bütün faaliyyati va harakatleri bu hissa tabe edir. O, vatan qarsisindaki borcunu öz saxsi saadati va mahabbatindan üstün tutur. Osarda Qrajina sureti öz saxsi seadati üçün vatanina va xalqina xayanat eden knyaz Litavora qarsi qoyulmusdur. Poema qadim bir knyaz malikanasinin tasviri ila baglayir.Burada knyaz Vitoldla çakisen knyaz Litavor yasayir. Litavor hamin vurugmada qalib galmak üçün vataninin va xalqinin düsmanlari olan tevton cangavarlarina arxalanmagi qarara alir. Almaniyanin feodal gesbkarlan yerli Litva knyazlan arasina gasden adavet salirdilar, çünki bu onlann xeyrina idi. Litavor salabçilarla mügavila baglayarken onun müsaviri Rimvid va arvadi

Qrajina buna qati etiraz edirlar. Lakin Litavora heç na tasir etmir. onu har seydan çox Vitoldla saxsi adavatinin naticasi maraqlandinr. Is bela olduqda Qrajina arinin döyüs libasini geyinarak, drujinaçilarla birlikda salibcilarla vurusmaga gedir. O, döyüs meydaninda, cabhaya haddindan artiq gec galib çixmis ari Litavorun qollari arasinda ölür. Öz sehvlarinin faciali naticalari va tutdugu yolun yanlis olmasi knyaz litavoru sarsidir va o özünü tonqala atib yandinr.Mitskeviçin yaradiciliginin üçüncü va axinnci dövrü 1830-1855-ci illari ahata edir. Bu dövrda o, "Dzyadlar" poe-masinin üçüncü hissasini va "Pan Tadeus" epik poemasini, bir sözla, an böyük asarlarini yazir.1830-cu il üsyani dövründa Mitskeviç Italiyada idi. O, vatona qayitdigi zaman üsyan artiq sönmüsdü. Buna göre do Mitskeviç üsyanda bilavasita istirak eda bilmodi. Eyni zamanda Mitskeviç dork etdi ki, çar Rusiyasi ila mübarize aparmaq va qalaba calmaq üçün Polsa üsyançilannin malik oldugundan qat-qat artiq quvva toplamaq lazimdir. Mitskeviç dekabristlor üsyaninin tocrübasini nazara almaya bilmazdi. Mitskeviç Polsadaki zadogan üsyaninin, elaca da Rusiyadaki zadagan ingilabçilarnin qalaba çala bilmayacaklarini artiq dork etmek saviyyasina yaxin idi.V.Q.Belinski 1840-ci il dekabr ayinin 10 va 11-da Botkina gönderdiyi maktubda yazirdi: "Polsa mahv olur. Onu yandirir, tapdalayirlar". Belinski hemin hamin moktubunda Mitskeviç haqqinda qizgin mahabbatla danisir, onu süquta ugrayan vateninin derdlarini gaken nacib va böyük sair adlandirmisdir. Mitskeviçin yaradiciliginda realizmin getdikca daha da möhkomlondiyini gösteran an böyük asari "Pan Tadeus" (1834) adli epik poemasidir. Mitskeviç bu aserinda öz vataninin yaxin keçmisini, yeni 1811-1812-ci illarde bas veren hadisalari qelema alsa da, aser 1830-cu il üsyani ile bagli olan hadisalarla saslasir.

Poemanin hadisoleri XIX asrin avvalinda Litvada zongin bir zadoganin malikanesinda carayan edir. Mitskevig Soplits va Qoreskov kimi iki zadagan ailasinin arasinda uzun illordon bəri davam edan düsmançiliyi tasvir edir. Mühaciratda olarken Mitskeviçin yazdigi en gözal asarlerden biri "Pan Tadeus" epopeyasidir. Eser ilk dafo 1834-cü ilde nesr olunmusdur. Bu aser polyak hayatinin ensiklopediyasidir, onun keçmisini, indisini, yadellilerin caynagindan qurtarmaq üçün keçdiyi agir yollan aks

etdirir. Bu epopeyani yazmaq niyyeti 1831-ci ilda sair Poznanda olanda dogub; bu vaxt o, 1831-1832-ci illerda üsyan qaldirmis polyaklara qosulmaga cahd göstarirdi. Üsyan, qaddarliqla yatinidi, on minlarla polyak Sibira va Qafqaza sürüldü. Yeri galmisken, qeyd etmak lazimdir ki, Qafqaza sürgün edilmis hamin polyaklardan tarixda iz qoyanlar da oldu. Onlar Qafqaz tarixinin arasdinlmasina çalisdilar, Azerbaycan dilini, madaniyyatini öyrandiler. Bazilari burada çarizm aleyhina mübarizada qafqazhlarla barabar foal rol oynadilar. Bu barada Polsada Azarbaycan adabiyyatinin arasdinicisi professor Boqdan Baranoviçin rahbarliyi ila elmi islar da nasr edilmisdir. Istirakgilann söhbatina asasen Polsa üsyaninin hadisolari Mitskeviçin "Gecaloma yeri", "Pan Tadeus" epopeyasi sairin basibalali yurduna böyük mahabbatindan yaranib.Qürbatda yasayan sair Vatanin obrazini yaradir, "ilk mahabbat" kimi Vatan torpaginin har gusesini xatirlayir, tabiat gözalliklarini vasf edir, messanlann hayat va maisatini gah tünd, gah da satirik boyalarla galama alir. Gözal tabiet lövhalari azadliq cangaverlarinin (Tadeus Kostyusko va basgalan) dolgun obrazlar ila tamamlanr, xalq oz torpaglarmn tezlikla azad olacagina ümid bagladigi vaxtlar (masalan,1812-ci il) hasratla xatirlanir. Bütün bunlar keçmisda qalib, sairi isa bugünkü suallar narahat edir. Onun heyat va yaradiciligindan bahs edon yazilar nəşr edilmisdir. 1985-ci ilda "Yaziçi" nasriyyatinda Sabir Rüstomxanlinin tarcümasinda nesr edilmis"Knm sonetlari" kitabini xüsusi qeyd etmak lazimdir. Bu kitabda sonetlardan basqa gairin balladalan, romanslan, lirik seirlori va basga asarlori toplanmisdir. Kitab tercümaçinin mahabbatla yazdigi ön sözlo açilir, tercümaçi Mitskeviçin yaradiciligini, adabi irsini, onun dunya sonet xazinesinda yerini, mövqeyini ozünamexsus səkilda tahlil edir. Hamin tarcüma kitabi bir da onunla farqlonir ki, G.Abdullayevanin polyak dilindan satri tarcümalari badii tercümanin aslina yaxinligina yardim etmisdir. Kitab hom Polsa, ham da Azarbaycan adabi alaminda dayarli bir hadisa kimi gargilanmisdir.

Mana bela golir ki, yardiciligi bu günümüzla seslason, taleyi taleyimiza oxçar olan çair va yaziçilann asarlerinin dilimize çevrilib, imkan daxilinda nasr edilmasi bu gün xüsusi bir mana kasb edir. 1990-cr ilin yanvarinda

basimiza gatirilan qanli facio polyaklann da bagina gatirilib. Lakin Adam Mitskeviçin poeziyasi onlani sinmaga, ayilmaya qoymayib.Balka ela bu manavi qohumluga, ruh yaxinligina göradir ki, Adam Mitskeviçin asarlerini dilimiza Azerbaycanin müs-tagillik va azadhiq mübarizasinin taskilatçilanndan va bayrag-darlanndan olan istiqlal sairi Sabir Rüstamxanli torcüma etmisdir.Sairin tarcümesinda Adam Mitskeviç mübarizamiza gosulur va biza ümid verir. Sanatkann böyüklüyü de ela bundadir. Demali, onun yaradiciligi Azarbaycan oxuculari üçün da dogmadir.

Mühazirə 15

Macar ədəbiyyatı və onun inkişafında Şanor Petefi yaradıcılığı.

Avstriya XIX asrin birinci yarisinda Avropanin böyük dövletlerinden biri, çoxmillatli imperiya idi. Ohalinin çox hissasini asarot altina alinmis slavyan xalqlari: çex, slovak, polyak, serb, xorvat va ukraynalilar toskil edirdi. Imperiyada macarlar, italyanlar va ruminlar da yaçayirdilar. Imperiyada hakim millat almanlarla ümumi dildə olan avstriyalilar idi.

Dövlat dili da alman dili idi. Digor millotlor iso milli ayri-seckiliya maruz galir va öz dillorindo edobiyyat, modoniyyst yarada, maktob aça bilmirdilar.1848-ci il martin 15-da Macaristanda inqilab baslandi.Usyancilar Macaristanda yerli seym qarsisinda masul olan hökumat yaradilmasini va biyann logy edilmasini talab etdilar. Macar sairi Sandor Petefi bu üsyanda istirak edir va xalqi azadlıq ugrunda mübarizaya saslayir va istediklarine nail olmayinca bu yoldan dönmamalarini bildirirdi. Lakin Avstriya qosunlari Macaristana harbi qüvve yeritdi. Yerli özünüidara qanunlarini logy etdiyini bildirdi. Buna cavab olaraq macarlar Avstriya qosunlarini ölkadon qovub cixarilar. Macanistanda ingilabi öz qüvvasila yatira bilmayen Avstriya Rusiyadan kömak alaraq ingilabi yatirir. Çar ordusuna garsi döyüslorin birinda Sandor Petefi holak olur. Inqilab vahsicosina yatinltr, har yerdo cdamlar baglanir. Üsyançilar moglubiyyata ugrasalar da, bu ingilabin macar xalqinin hayatinda böyük

shomiyyoti oldu. Artiq milli özünüdork baslanmisdi. Macar dilinda adobiyyat yaranirdi. ilk kütlovi kitabxana togkil edildi. XIX asrin avvallarinda macar xalqunin milli süurunun oyanmasinda mühüm rol oynayan bir sira sairlor da yetismisdir. Bunlardan ən mashuru vo inqilab istirakçisi Sandor Petefi (1823-1849) olmusdur.Sandor Petefi 1823-cu ida balaca Kis-Keres saharinda qassab istvan Petroviçin ailasindo anadan olmusdur. Onun valideynlori monso etibari ilo slavyan olmuslar. O, maddi çatinliyin üzündan gimnaziyani bitire bilmir. Petefi bir müddst aktyorlug edir. Sonra iso dolana bilmadiyi üçün könüllü olaraq orduya xidmata gedir. Osgerlik hayati onun ömrünün on agur illori olmusdur. Xastaliyina göra onu ordudan azad edirlor. O, bir parça çörak üçün ölkani dolasmaga baslayir. Petefi dogma vatonini sofil-sargerdan gazerkon onun tobii monzerolori, xalqun hayati va maçoqgetilo yaxindan tanis olur.

1844-cü Ida onun birinci kitabi çapdan gixir. Hamin kitab ona söhrot qazandirdi. Xalq seir üslubunda yazilan bu nagmolasi xalq diller azbari etmisdi. Hatta müallifini tammasalar bela bu seirlor genis kütlalar arasinda mashur idi.

Yarachcihgunin ilk illarindon baglayaraq Petefi seirleri hom mazmun, hem da forma cohatdon darin xalgi mahiyyat dasiyir.

Petefi qisa, lakin gorgin yaradiciligi müddatindo mina qador seir, bir neço poema, hekaye va pyeslar, oçerk va yol qeydlori yazmisdir. Onun seirlori mövzu baximindan rongarengdir: mahabbat lirikasi, falsafi saciyya dasiyan hikmatli seirlor, tabiata va maisato aid olanlar. Petefi adabi irsinin mözu cohatdan zongin olmasi sairin hoyatda rast galdiyi hadisalare canli poetik bir sokilda cavab vermasila alaqadardir. Petefi nadon yazirsa yazsin, onun seirlarinda ingilabi ehvali-ruhiyya duyulur. Laqeyd bir müsahidaçilik Petefi yaradiciligina yaddir.

"Buludlar", "Külak" kimi tobiot tosvirlil seirlarindo da Petefi yaxinlasmaqda olan ingilabi firtinani tarennüm edir.

Sair "Tissa" seirinda cosub-dasan qüdrotli va nohong çayin timsalinda müayyon vaxta qador mürgüloyen xalqin sarsilmaz-liguni tacassüm etdirir. Öz macrasinda sakitco axib gedon çay cosarsa strafinda na varsa hamisim yuyub aparir. Sair xalqi da sakit axan çaya banzadir. Ogar xalq cosub-

dasarsa, o da qarsisin-daki düsmanini mahv edacək. Hamin bu ideya - xalqin nazara carpmayan gücünün birden-bira meydana çixmasi "Külak" va "Buludlar" seirlarindo da diqgat markazinda dayanir. "Duman" seirinda de buna oxsar bir hal tesvir olunur.
Petefinin mahabbat lirikasi da bigana seyrçilikden uzaqdir. Onun öz iztirablarini real sakilda aks etdiren mahabbat seirlari döyüs ruhu, vatanin saadati üçün yorulmadan çalismaq arzusuyla doludur. Onun seirlarindaki sevgili surati azad vatan ila qirilmaz tellarla baghidir. Vatanin qollari qul kimi bagh oldu halda mehebbat me ceer gicdi eisa da, saadat gatira bilmaz. Petefi macar adebiyyatinda ilk dafa olaraq demokratik xalq süarni irali aparanlardan biri oldu. Sair bu seirlerinda özünün poetik meramnamesini verir. Petefi gairin faaliyyatini bir rogadat, yer üzündo ümumi saadat namina aparilan mübarizeya bir xidmat kimi qiymatlandirir. Petefi sairi insanlari qizmar sohralardan keçirib xosbaxt hayata dogru aparan baladçiya benzadir. Bu yol çetin va mübarizalerla dolu bir yoldur. Ancaq sairin bu yoldan geri gakilmaye haqqi yoxdur. Fetefiya göre odobiyyatin mahiyysti kübarlarin zövqünü oxsayib onlari eylendirmak deyil. Onun mahiyyati sade insanlarin maragina və
talablorina cavab vermokdir. "Poeziya xalq üçündür!" - Petefinin süari beladir. O, döyüslarda vurusan sairi esl sair hesab edir. Petefi çox cosarotla xalq içarisindan çixmis sada adamlari öz aserlarinin gahramani edir. Petefinin en yaxsi asarlerindan biri "Pahlavan Yanos" poemasidir. Poemanin gohromani sada bir kendlidir. Poema xalq nagili asasinda yazilmisdir. Osarda Yançi Kukuruza adh bir çobanin taleyi sairana bir tarzda tosvir olunur. Bu cavan Iluska adhi yetim bir qiza asiq olur. Yanos da yetimdir. O, sevdiyi qizla evlana bilmir. Ona göro da bas götürüb gedir. O, çox çatinliklora rast gelir. Lakin ferasati va casaratila möcüzaler töradir. Bir il safil dolasdiqdan sonra iluska ila evlonmek xayaliyla vatana dönür. Lakin onun sevdiyi qiz ölmüsdür. O, yena da sargardan gazir. Har yerda onu ancaq kader va qulinc müsayet edir. Ancaq Yançi ruhdan düsmür. Inad va mataneti sayesindo o, parilerin yasadigi yere gedib çixir, orada sevgilisi iluskani tapir.

Bu poemada real hadisolor fantastik hadiselorlo çarpazlasir. Petefi Yançinin xosbaxtlik va odalat ugrunda apardigi mü-barizeni tasvir edarken poemaya nagilvari ünsürlor do daxil edir. Nagilvari sújetlorin olmasina baxmayaraq, Yanos suroti real surordir.Petefi seirlorinda mübarizaye qalxan xalq surotini "Xalq haqqunda" seirindo çox real yarada bilmisdir. Sairin en böyük xidmatlarindon biri de onun takca daxili dúsmenlarla deyil, xarici düşmənlərlədə mübarizə aparmasıdır.